

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Міністерство оборони України
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Міністерство оборони України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Трембецький Андрій Васильович

УДК 94(477) «1887/1919»

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО**

032 – історія та археологія

03 – гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.В. Трембецький

Науковий керівник: МАРЧЕНКО Ярослав Вікторович, кандидат історичних
наук

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Трембецький А.В. Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія. – Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, 2022.

У дисертації комплексно проаналізовано військово-політичну діяльність сотника Легіону Українських січових стрільців, полковника Української галицької армії (УГА), начального команданта Української галицької армії, одного з організаторів Листопадового чину та Державного секретаря військових справ ЗУНР Дмитра Вітовського.

Головна ідея роботи полягає у комплексному дослідженні біографії Дмитра Вітовського крізь призму військово-політичних процесів початку ХХ ст.

Актуальність теми зумовлена недосконалістю вивчення постаті Дмитра Вітовського та сучасними військово-політичними процесами у державі. Останні роки ознаменувалися появою цілої низки ґрунтовних праць, які свідчать про піднесення на принципово новий міждисциплінарний рівень біографічних студій, що відповідає сучасному усвідомленню особистості у всій її складності та багатоплановості, динамізмові розвитку та багатоманітності взаємодій із суспільством. Однак, незважаючи на вищезазначену тенденцію, постать Дмитра Вітовського, де факто, залишилася поза увагою науковців. Історики не поспішають заповнювати «білі плями» його політичної та військової біографії. Малоз'ясованими або ж узагалі нерозробленими залишаються більшість із окреслених тематичних ніш.

Сьогодні, історичні наукові праці здебільшого пропонують цікаві (описові), корисні для історіографії положення та висновки, зокрема компаративістського характеру, які стосуються постаті Дмитра Вітовського, однак не відображають його військово-політичної та культурно-

просвітницької діяльності у цілісному науково-теоретичному дискурсі. Таким чином, доробок українських дослідників створює важливе підґрунтя, проте не знімає з порядку денного потреби підготовки спеціального комплексного дослідження присвяченого Дмитру Вітовському, яке б віддзеркалювало у його біографії складне переплетіння соціальних і національних аспектів українського національно-патріотичного, політичного, військового руху в окреслений період.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що *вперше* комплексно охарактеризовано військово-політичну діяльність Дмитра Вітовського у роки Першої світової війни та післявоєнний період, зокрема: з'ясовано особливості формування його світогляду; проілюстровано участь у стрілецькому русі, бойовий шлях у лавах Українських Січових Стрільців; відзначено здобутки у культурно-просвітній площині, насамперед у сфері відновлення українського шкільництва на Волині; відображено політичну діяльність як члена Головної управи Української радикальної партії; критично розглянуто внесок у становлення ЗУНР, вказано на особливості його участі в польсько-українській війні; простежено роботу на Паризькій мирній конференції; розглянуто його постать в національній пам'яті українців; обґрунтовано та доведено важливу цінність публіцистичної спадщини Дмитра Вітовського, наголошено на необхідності її популяризації серед широкого загалу.

У дисертаційній роботі *удосконалено*: методологічні підходи до вивчення біографії Дмитра Вітовського; концепції вирішення українського питання у роки Першої світової війни. *Новий рівень розвитку отримали проблеми*: динаміки розвитку польсько-українських відносин на початку ХХ ст.; міжнародної підтримки Польщі у роки польсько-української війни та її впливу на поразку українців у державотворчих змаганнях; консолідації української еліти у час становлення ЗУНР.

У дисертації ґрунтовно проаналізовано історіографію проблеми, вказано на перспективні напрями наукових досліджень у контексті постаті Дмитра

Вітовського. Констатовано, що на сьогодні – це одна із наймалодосліджених постатей періоду українського національно-визвольного руху початку ХХ ст. в українській та польській історіографії. Нарощування наукових знань про сотника УСС, творця Листопадового зриву та одного з лідерів ЗУНР відбувалося вкрай нерівномірно. Попри відсутність спеціальної комплексної праці, яка б присвячувалася Дмитру Вітовському, його військово-політичну працю фрагментарно відображають наукові студії, які відрізняються рівнем науково-теоретичних підходів, аналітики та оціночних характеристик. Цілісну картину біографії досліджуваної постаті допомагають сформувати джерельні матеріали (архівні документи; опубліковані джерела; спогади тогочасних українських та польських військових та громадсько-політичних діячів; матеріали періодичних видань; публіцистичні та наукові праці Дмитра Вітовського). Залучена до дисертаційної роботи джерельна база є достатньо репрезентативною, дозволяє вирішити поставлені дослідницькі завдання, досягти поставленої мети та розкрити обрану тему.

На підставі мемуарної літератури, матеріалів періодичної преси вказано на особливості формування світогляду Дмитра Вітовського, проаналізовано участь у суспільно-політичних процесах на початку ХХ ст. Відзначено його внесок у відстоювання ідеї побудови української держави серед українців Галичини, показано спротив проти колонізації українського шкільництва, що проявлялося, зокрема, у боротьбі за український університет у Львові. Розглянуто діяльність в Українській радикальній партії та охарактеризовано ставлення до опонентів цієї політичної сили.

Чи не вперше в українській історіографії сформовано цілісну картину військово-просвітницької діяльності Дмитра Вітовського на Волині у 1916 – 1917 рр. Стверджено, що влітку 1915 р. після вдалого наступу німецьких та австрійських військ були зайняті українські землі західної частини Волині, яка опинилась під австрійською окупацією. Доведено, що Загальна Українська Рада та Союз Визволення України робили різні заходи для відновлення національного життя на окупованих землях. Зауважено, що з

цією метою згідно із наказом команди до Ковеля прибув сотник Дмитро Вітовський. Зроблено висновок, що попри його намагання організувати ефективну військово-просвітницьку діяльність на Волині у 1916–1917 рр. як одного із комісарів Український січових стрільців, неможна сказати, що плани були втілені повноцінно – через низку внутрішніх, а здебільшого зовнішніх обставин, характерних для воєнного часу та окупації територій, вербувальна та розвідувальна складова місії Д. Вітовського, щодо якої австрійське військове командування й плекало найбільше очікування, не отримали суттєвого успіху. Натомість продуктивнішою виявилась культурно-просвітницька (на кінець 1916 р. організовано 17 народних шкіл) та гуманітарна діяльність сотника (організація табору для біженців).

Детально реконструйовано бойовий шлях Дмитра Вітовського у лавах Українських Січових Стрільців. Відзначено, що сотник отримав значний бойовий досвід, який став незамінний у час Листопадового зриву та польсько-української війни. Наголошено, що саме Дмитро Вітовський став одним із ідеологів українського стрілецького руху та розглядав військових як потенційну політичну еліту майбутньої української держави. Подібні твердження містяться у його публіцистичних працях, що побачили світ у роки Першої світової війни на сторінках військової преси. Констатовано, що саме завдяки Дмитру Вітовському українська політична еліта в останні дні існування Австро-Угорської монархії у сфері боротьби за українську державність перейшла від політичних лозунгів та декларацій до активних військових дій, що привело до проголошення ЗУНР.

Розглянуто працю Дмитра Вітовського на чолі Державного секретаріату військових справ ЗУНР. Констатовано, що з першого ж дня призначення секретар військових справ розпочав роботу з формування регулярних військових частин майбутньої Галицької Армії. Відзначити персональний внесок Д. Вітовського в розвиток тодішнього державотворення. Саме завдяки його зусиллям уже впродовж листопада 1918 – лютого 1919 рр. вдалося сформувати кістяк понад стотисячної боєздатної Галицької Армії, яка хоч і

потерпала від постійного дефіциту власних вищих старшин, доброго вишколу та стабільного матеріального забезпечення, але її військові були добре мотивованими на боротьбу в горнилі польсько-української війни та національно свідомими – зорієнтованими на возз'єднання ЗУНР та УНР у єдину державу. На численних фактах доведено, що Дмитро Вітовський подав у відставку з посади Державного Секретаря військових справ та перейшов на дипломатичну працю, вочевидь, не бажаючи бути другорядним гравцем у руках політичних сил і виконувати та нести відповідальність за їх подекуди волонтаристські дії.

Проаналізовано образ Дмитра Вітовського в національній пам'яті українців, акцентовано увагу на його здобутках у період національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях на початку ХХ ст. Відзначено, що на зорі незалежності України закладено фундамент сприйняття одного з творців Листопадового зриву українському суспільстві як героя України, який своїми жертвними діями здатен вплинути на формування національної свідомості українців. Констатовано, що увічнення пам'яті про Дмитра Вітовського упродовж останнього двадцятиліття відбувалося шляхом: проведення за участю представників органів державної влади, громадськості, урочистостей, тематичних наукових конференцій, круглих столів, наукових читань тощо до річниць від дня народження полковника; відкриття пам'ятників, меморіальних таблиць; видання наукових праць, збірок документів та матеріалів, присвячених одному з лідерів ЗУНР; організації постійно діючих експозицій, виставок архівних документів, фотоматеріалів, що ілюструють життєдіяльність одного з ініціаторів Листопадового зриву; проведення у навчальних закладах, тематичних заходів з метою популяризації державотворчої, політичної, військової діяльності. Зазначено, що у роки сучасної російсько-української війни збереження національної пам'яті про визначних громадсько-політичних, військових діячів української історії, зокрема Дмитра Вітовського, стає одним із важливих факторів зміцнення національної безпеки України, прискорює

перемогу нашої держави над агресором, оскільки підриває базові складові ідеології «руського мира».

Практичне значення дисертації полягає в тому, що матеріали і висновки дисертації можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері (при підготовці фундаментальних праць з історії України), навчальній (у процесі розробки і викладання нормативних та спеціальних курсів у вузах), а також практично-політичній (для діяльності політичних партій, що сповідують національно-демократичну ідеологію). Зібраний фактологічний матеріал, науково-теоретичні узагальнення можуть слугувати для подальшого поглибленого аналізу суміжної проблематики.

Ключові слова: Дмитро Вітовський, Українські січові стрільці, Перша світова війна, Галичина, Листопадовий зрив, Галицька армія, Іван Крип'якевич, Українська революція, Західно-Українська Народна Республіка, Українська Народна Республіка, історіографія, Союз визволення України, Державний секретаріат, Армія УНР, часопис «Діло».

SUMMARY

Trembetskyi A.V. Military-Political Activities of Dmytro Vitovskyi. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 032 – History and Archeology. – Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, Lviv, 2023.

The dissertation comprehensively analyzes the military-political activities of the Captain of the Ukrainian Sich Riflemen Legion, Colonel of the Ukrainian Galician Army (UGA), the initial commander of the Ukrainian Galician Army, one of the organizers of the November Uprising, and the State Secretary of Military Affairs of the UNR Dmytro Vitovskyi. The main idea of the work lies in the comprehensive study of Dmytro Vitovsky biography through the prism of military-political processes at the beginning of the 20th century.

The relevance of the topic is due to the imperfect study of the article by Dmytro Vitovsky and the contemporary military-political processes in the state. The recent years have been marked by the emergence of a series of comprehensive works that reflect the rise to a fundamentally new interdisciplinary level of biographical studies, corresponding to the modern understanding of personality in all its complexity and multiplicity, dynamics of development, and diversity of interactions with society. However, despite this trend, the figure of Dmytro Vitovsky has, in fact, remained neglected by scholars. Historians are not in a hurry to fill the «blank spots» in his political and military biography. The majority of the outlined thematic niches remain poorly explained or entirely undeveloped.

Today, historical scientific works mostly offer interesting (descriptive) positions and conclusions beneficial to historiography, particularly of a comparative nature, concerning the figure of Dmytro Vitovsky. However, they do not reflect his military-political and cultural-enlightenment activities in a comprehensive scientific-theoretical discourse. Thus, the achievements of Ukrainian researchers provide an important foundation but do not eliminate the need for the preparation of a special comprehensive study dedicated to Dmytro

Vitovsky, which would reflect the intricate interweaving of social and national aspects of the Ukrainian national-patriotic, political, and military movement in a specific period.

The scientific novelty of the work lies in the comprehensive characterization of the military and political activities of Dmytro Vitovsky during the years of the First World War and the post-war period. In particular, the study investigates the formation of his worldview, illustrates his involvement in the Riflemen's Movement, and traces his military path within the ranks of the Ukrainian Sich Riflemen. It also highlights his achievements in the cultural and educational sphere, particularly in the revival of Ukrainian education in Volhynia.

Furthermore, the research reflects his political activities as a member of the Main Directorate of the Ukrainian Radical Party, critically examines his contribution to the establishment of the Ukrainian National Republic, and points out the peculiarities of his participation in the Polish-Ukrainian war. It traces his work at the Paris Peace Conference and explores his role in the national memory of Ukrainians. Additionally, the study justifies and demonstrates the significant value of Dmytro Vitovsky's journalistic legacy, emphasizing the importance of its popularization among the general public.

The dissertation work has improved: methodological approaches to studying the biography of Dmytro Vitovsky; concepts of resolving the Ukrainian question during the First World War. New levels of development have been achieved in addressing the following issues: dynamics of Polish-Ukrainian relations in the early 20th century; international support for Poland during the Polish-Ukrainian war and its impact on the defeat of the Ukrainians in state-building efforts; consolidation of the Ukrainian elite during the formation of the Ukrainian National Republic (UNR).

The dissertation thoroughly analyzes the historiography of the problem and identifies promising directions for further research in the context of Dmytro Vitovsky's contribution. It is noted that to date, this is one of the least studied aspects of the Ukrainian national liberation movement in the early 20th century in

both Ukrainian and Polish historiographies. The accumulation of scholarly knowledge about the commander of the Ukrainian Sich Riflemen (USRK), the initiator of the November Uprising, and one of the leaders of the UNR has progressed unevenly. Despite the absence of a dedicated comprehensive work devoted to Dmytro Vitovsky, his military-political endeavors are fragmentarily reflected in various scholarly studies, which differ in the level of scientific-theoretical approaches, analysis, and evaluative characteristics. The comprehensive biography of the researched figure is aided in its formation by primary source materials such as archival documents, published sources, recollections of contemporary Ukrainian and Polish military and socio-political figures, materials from periodicals, and Dmytro Vitovsky's journalistic and scholarly works. The primary source base utilized in the dissertation work is sufficiently representative, allowing for the resolution of research tasks, achievement of the set goal, and exploration of the chosen topic.

Based on memoir literature and periodic press materials, the peculiarities of Dmitry Vitovsky's worldview formation have been indicated, and his involvement in socio-political processes at the beginning of the 20th century has been analyzed. His contribution to advocating the idea of building a Ukrainian state among the inhabitants of Galicia has been noted, as well as the resistance against the colonization of Ukrainian education, which manifested itself, in particular, in the struggle for a Ukrainian university in Lviv. The activities of the Ukrainian Radical Party have been examined, and the attitude towards opponents of this political force has been characterized.

For the first time in Ukrainian historiography, a comprehensive picture of Dmitry Vitovsky's military and educational activities in Volhynia in 1916–1917 has been formed. It is affirmed that in the summer of 1915, after a successful offensive by German and Austrian forces, Ukrainian territories in the western part of Volhynia were occupied by Austria. It has been proven that the General Ukrainian Council and the Union for the Liberation of Ukraine took various measures to restore national life in the occupied territories. It is noted that for this

purpose, according to the order of the command, Sotnik Dmytro Vitovsky arrived in Kovel. It has been concluded that despite his efforts to organize effective military and educational activities in Volhynia in 1916–1917 as one of the commissioners of the Ukrainian Sich Riflemen, it cannot be said that the plans were fully realized due to a number of internal and mostly external circumstances characteristic of wartime and occupation of territories. The recruitment and intelligence component of D. Vitovsky's mission, which the Austrian military command had high expectations for, did not achieve significant success. Instead, the cultural and educational activity (17 public schools were organized by the end of 1916) and the humanitarian work of the Sotnik proved to be more productive (organizing a camp for refugees).

The military path of Dmytro Vitovsky within the ranks of the Ukrainian Sich Riflemen has been meticulously reconstructed. It is noted that the sotnik gained significant combat experience, which proved invaluable during the November Uprising and the Polish-Ukrainian War. It is emphasized that Dmytro Vitovsky himself became one of the ideologists of the Ukrainian riflemen's movement and viewed the military as a potential political elite of the future Ukrainian state. Similar assertions are found in his journalistic works, which were published during the years of the First World War in the military press. It is stated that thanks to Dmytro Vitovsky, the Ukrainian political elite, in the final days of the Austro-Hungarian monarchy, shifted from political slogans and declarations to active military actions in the struggle for Ukrainian statehood, leading to the proclamation of the Ukrainian People's Republic (UNR).

Dmytro Vitovsky's work as the head of the State Secretariat of Military Affairs of the Ukrainian People's Republic (UNR) has been reviewed. It has been noted that from the very first day of his appointment as the Secretary of Military Affairs, he began the work of forming regular military units for the future Galician Army. His personal contribution to the development of the then state-building process has been acknowledged. Thanks to his efforts, the core of a combat-ready Galician Army of over one hundred thousand troops was successfully formed from

November 1918 to February 1919, despite facing constant shortages of senior officers, proper training, and stable material support. However, its soldiers were highly motivated to fight in the crucible of the Polish-Ukrainian war and were nationally conscious, with a focus on the reunification of the UNR and the UNR in a single state. Numerous facts have proven that Dmytro Vitovsky resigned from his position as the State Secretary of Military Affairs and transitioned to diplomatic work, evidently unwilling to be a secondary player in the hands of political forces and bear responsibility for their sometimes voluntaristic actions.

The image of Dmytro Vitovsky in the national memory of Ukrainians has been analyzed, with a focus on his achievements during the national liberation struggles in the western Ukrainian lands at the beginning of the 20th century. It is noted that at the dawn of Ukraine's independence, the foundation for perceiving one of the creators of the November Uprising as a hero of Ukraine was laid in Ukrainian society, recognizing his sacrificial actions as capable of influencing the formation of the Ukrainian national consciousness. It is stated that the perpetuation of the memory of Dmytro Vitovsky over the past two decades has been carried out through various means, including the participation of representatives of state authorities, the public, solemn events, thematic scientific conferences, roundtable discussions, academic readings, and other activities held on the anniversaries of Colonel's birth. This includes the unveiling of monuments and memorial plaques, the publication of scientific works and collections of documents and materials dedicated to one of the leaders of the Ukrainian People's Republic, the organization of permanent exhibitions, archival document displays, and photo materials illustrating the life and activities of one of the initiators of the November Uprising. Additionally, educational institutions have organized thematic events with the aim of popularizing his nation-building, political, and military activities. It is stated that during the years of the modern Russian-Ukrainian war, preserving the national memory of prominent socio-political and military figures in Ukrainian history, including Dmytro Vitovsky, becomes one of the important factors in strengthening Ukraine's national security and accelerating our country's victory

over the aggressor, as it undermines the fundamental components of the «Russian world» ideology.

The practical significance of the dissertation lies in the fact that the materials and conclusions of the dissertation can be used in the scientific research field (in the preparation of fundamental works on the history of Ukraine), in education (in the development and teaching of normative and specialized courses in universities), as well as in practical politics (for the activities of political parties that adhere to a national-democratic ideology). The collected factual material and scientific-theoretical generalizations can serve for further in-depth analysis of related issues.

Keywords: Dmytro Vitovsky, Ukrainian Sich Riflemen, World War I, Galicia, November Uprising, Galician Army, Ivan Kryp'yakevych, Ukrainian Revolution, West Ukrainian People's Republic, Ukrainian People's Republic, historiography, Ukrainian Liberation Union, State Secretariat, Ukrainian National Army, «Dilo» magazine.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Трембецький А. Військово-просвітницька діяльність Дмитра Вітовського на Волині (1916-1917). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2020. № 67. S. 33-37.

2. Марченко Я., Трембецький А. «Не кабінетний вчений»: наукова та громадсько-політична діяльність Івана Крип'якевича в період радянської окупації західноукраїнських земель (1939–1941). *Україна: культурна спадщина, наці-нальна свідомість, державність*. 2022. Вип. 36. С. 149-159. *(Особистий внесок автора дисертації: Західна Білорусь в українському*

суспільно-політичному дискурсі 1920-30-х рр., що становить 0.4 д. а., або 40 % тексту).

3. Трембецький А. Дмитро Вітовський в українському історіографічному дискурсі 1920-30-х рр. *Новітня доба*. 2022. Вип. 10. С. 275-286.

4. Трембецький А. Дмитро Вітовський в національній пам'яті українців. *Slovak international scientific journal*. 2023. № 71. С.14-18.

Статті апробаційного характеру

5. Трембецький А. В. Військово-просвітницька діяльність Дмитра Вітовського на Волині (1916–1917). *The 1 st International scientific and practical conference —Achievements and prospects of modern scientific research* (December 6-8, 2020) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2020. P. 467-473.

6. Трембецький А. В. Військова діяльність Дмитра Вітовського під час воєнної кампанії 1914 р. Першої світової війни. *Науково-практична онлайн-конференція «Московсько-українське мілітарне і світоглядне протистояння: Історія та сучасні виклики»*. Кам'янець- Подільський: НРЗВО» Кам'янець-Подільський інститут, 2022. С. 61-63.

7. Трембецький А. Праця Дмитра Вітовського на чолі Державного Секретаріату військових справ ЗУНР. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 23 листопада 2022 р.)*. Київ: НУОУ, 2023. С. 229–230.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження

8. Соляр І., Баган А., Трембецький А. Західна Білорусь в українському суспільно-політичному дискурсі 1920-30-х рр. *Білорусько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення. Кол. монографія*. Львів, 2021. С. 152-165. (Особистий внесок

автора дисертації: аналіз історії міжнародних військових навчань, що становить 0,5 д. а., або 50% тексту).

Перелік умовних скорочень

ГА – Галицька Армія

ГВК – Генеральна військова команда

ГУР – Головна українська рада

Держархів Львівської обл. – Державний архів Львівської області

ДСВС – Державний Секретаріат Військових Справ

ЗОУНР – Західна область Української Народної Республіки

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

ЗУР – Загальна українська рада

КЗ – Команда Запілля КЕ – Команда Етапу

НДР – Науково-дослідна робота

НКГА – Начальна Команда Галицької Армії

НКПВ – Начальна Команда Польського Війська

НКУВ – Начальна Команда Українського Війська

ОВК – Окружна військова команда ОГ «Буг»

ОУН – Організація українських націоналістів

СВУ – Союз Визволення України

СС – Січові Стрільці

УБУ – Українська боева управа

УГВК – Український Генеральний Військовий Комісаріат

УГК – Українська Генеральна Команда

УНР – Українська Народна Республіка

УНРада – Українська Національна Рада

УПА – Українська повстанська армія

УПР – Українська парламентська репрезентація

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

УСС – Українські Січові Стрільці

ЦВК – Центральний військовий комітет

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України у Львові

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРЧЕНЬ	15
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан дослідження проблеми	24
1.2. Джерельна база	51
1.3. Методологія дослідження	65
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (КІНЕЦЬ ХІХ ст. – 1914)	
	74
РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ	
3.1. Організатор і командир сотні, куреня Легіону УСС	86
3.2. Участь в організації українського шкільництва на Волині	103
РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВОТВОРЧА ПРАЦЯ В ЗУНР	
4.1. Військово–організаційна діяльність з реалізації Листопадового зриву 1918 р.	113
4.2. Праця на чолі Державного секретаріату військових справ і в УНРаді	129
4.3. Участь в українській делегації на Паризькій мирній конференції	143
РОЗДІЛ 5. ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ (1991–2022)	
	153
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ	224

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Біографістика в останні роки стала важливим напрямом сучасної історичної науки. Переважна більшість наукових праць цієї тематичної ніші розкривають науково-теоретичну спадщину політиків, громадських діячів, їх внесок у розвиток національного руху. Не виняток – військово-політична діяльність Дмитра Вітовського (1887–1919), яка припала на час національно-культурного відродження українців, які перебували у складі Австро-Угорської монархії та їх збройної боротьби за державність у роки польсько-української війни (1918–1919 рр.).

Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського не відображена комплексно в українській історіографії, хоча у своїй повсякденній діяльності він зосереджувався на розв’язанні важливих військово-політичних, національно-культурних проблем українців та державотворчій праці в уряді Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Окреслені аспекти зумовили авторське зацікавлення біографією відомого українського військового та громадського діяча.

Ще в 1936 р. О. Думин визначив потребу в дослідженнях, які би розкривали роль еліти в українській історії ХХ ст. Він зазначав, що «в першій мірі повинні б розуміється дістати свої життєписи провідники в нашій визвольній війні в цьому періоді, в якому мали ми здати історичний іспит і провалились. Чому провалились? Стільки на це маємо різних відповідей, стільки поглядів, що їх і не зчислив би. Влучних серед їх дуже мало. Бо щоб дати влучну відповідь на питання, чому втратили ми свою державу, треба зглибити історію 1914—1921 рр., вивчиши її до основ, поглянути на давніші часи, взяти під увагу взагалі наш розвиток за останнє століття. Щоб дати влучну відповідь, треба врешті знати, хто кермував боротьбою, які люди стояли на чолі нації, що присвічувало їхній діяльності і як зуживали вони, дані їм

долею в руки національні талани Без докладного ознайомлення з духовістю, здібностями, ..моральними прикметам и, світоглядом наших вождів (політичних і військових) зрозуміти філософії наших визвольних змагань — неможливо» [327, с.4].

Наукове завдання дисертації полягає у всебічному розкритті військово-політичної діяльності Дмитра Вітовського в контексті суспільно-політичних процесів Західної України початку ХХ ст., з'ясуванні його державотворчої праці у час становлення ЗУНР та боротьби за існування держави у роки польсько-української війни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідного напрямку наукової та науково-технічної діяльності кафедри гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного «Особливості висвітлення проблематики Української національної революції 1917-1921 років в сучасних воєнно-історичних дослідженнях», у межах НДР Науково-дослідної лабораторії воєнно-історичних досліджень Наукового центру сухопутних військ «УНР» (номер державної реєстрації 0121U110539). Автором підготовлено розділ «Аналіз відображення діяльності вищого військового керівництва ЗУНР у сучасній українській воєнно-історичній думці».

Мета дисертаційної роботи – всебічний аналіз особливостей формування світогляду, військово-політичної діяльності Дмитра Вітовського крізь призму політичних і державотворчих процесів у Західній Україні у першій чверті ХХ ст.

Для досягнення мети поставлено наступні **завдання**:

– з'ясувати стан дослідження проблеми;

- схарактеризувати фактори впливу на формування світогляду, напрямки громадсько-політичної діяльності Д. Вітовського на початку ХХ ст.;
- проаналізувати участь Д. Вітовського в Першій світовій війні;
- визначити внесок Д. Вітовського в організацію Листопадового зриву 1 листопада 1918 р., формування війська ЗУНР;
- висвітлити дипломатичну працю на Паризькій мирній конференції;
- схарактеризувати стан збереження історичної пам'яті про Д. Вітовського в ХХ – на початку ХХІ ст.

Об'єкт дослідження – державотворчі, суспільно-політичні та воєнні процеси в Західній Україні в першій чверті ХХ ст.

Предмет дослідження – військово-політична діяльність Дмитра Вітовського.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період життя, військово-політичної діяльності Дмитра Вітовського у 1887–1919 рр.

Територіальні рамки – Західна Україна, країни, де у роки польсько-української війни Дмитро Вітовський перебував разом із військовими підрозділами австро-угорської армії, а також держави Західної Європи, які він відвідав у час дипломатичної роботи.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи, передусім аналізу і синтезу. У пропонованому дослідженні широко використано низку теоретичних методів, зокрема компаративний, діалектичний, структурно-функціональний. Спеціально-історичні методи – історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний уможливають виявлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей історичного розвитку, дають змогу впорядкувати сукупність об'єктів або ж явищ на якісно визначені типи, з'ясувати суть історичного процесу як сукупностей історичних фактів та ситуацій у їх цілісності й історичному зв'язку. Важливе значення мають кількісні методи, серед яких на провідних позиціях – статистичні.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що на підставі залучення і критичного аналізу широкого кола архівних джерел, мемуарів, періодичної преси та наукової літератури, здійснено спробу комплексного розгляду військово-політичної діяльності Дмитра Вітовського в контексті воєнно-політичних і державотворчих процесів у Західній Україні у першій чверті ХХ ст.

Уперше:

- комплексно проаналізовано військово-політичну діяльність Дмитра Вітовського на тлі військово-політичних і державотворчих процесів в Західній Україні в першій чверті ХХ ст.;

- з'ясовано особливості формування його світогляду, проілюстровано участь у стрілецькому русі та бойовий шлях у лавах Українських Січових Стрільців;

- відзначено здобутки Дмитра Вітовського у культурно-просвітній площині, насамперед у сфері відновлення українського шкільництва на Волині;

- всебічно відображено політичну діяльність Дмитра Вітовського як члена Головної управи Української радикальної партії;

- критично розглянуто внесок Дмитра Вітовського у становлення ЗУНР, вказано на особливості його участі в польсько-українській війні та роботі на Паризькій мирній конференції;

- розглянуто постать Дмитра Вітовського в національній пам'яті українців;

Удосконалено:

- методологічні підходи до вивчення біографії Дмитра Вітовського;

- концепції вирішення українського питання у роки Першої світової війни.

Новий рівень розвитку отримали проблеми:

- динаміки розвитку польсько-українських відносин на початку ХХ ст.;

- міжнародної підтримки Польщі у роки польсько-української війни та її впливу на поразку українців у державотворчих змаганнях;
- консолідації української еліти у час становлення ЗУНР.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали і висновки дисертації можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері (при підготовці фундаментальних праць з історії України), навчальній (у процесі розробки і викладання нормативних та спеціальних курсів у вузах), а також практично-політичній (для діяльності політичних партій, що сповідують національно-демократичну ідеологію). Зібраний фактологічний матеріал, науково-теоретичні узагальнення можуть слугувати для подальшого поглибленого аналізу суміжної проблематики.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертації були представлені на всеукраїнських / міжнародних наукових конференціях: X Всеукраїнські наукові читання (Львів, 3 березня 2020 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Achievements and prospects of modern scientific research» (Буенос-Айрес, 2020); Міжнародна наукова конференція «Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи» (до 130-річчя від дня народження Євгена Коновальця)» (Львів, 2021); Міжнародна наукова конференція «Проблеми українського визвольного руху в 20-50-х рр. XX ст. (Львів, 13 жовтня 2022): Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Московсько- українське мілітарне і світоглядне протистояння: Історія та сучасні виклики» (Кам'янець-Подільський, 2022); «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» - III Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 23 листопада 2022 р.); XI Всеукраїнські наукові читання імені академіка Ярослава Ісаєвича (Львів, 30 березня 2023).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій узагальнено розвиток історичних знань про малодосліджену наукову проблему. Загальний обсяг публікацій 4,4 д.а.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у восьми наукових публікаціях, з них чотири статті - у вітчизняних фахових і закордонних виданнях. одна – підрозділ у колективній монографії, три – статті апробаційного характеру.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дослідження складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 226 сторінок, обсяг основної частини тексту – 168 сторінок, список використаних джерел нараховує 647 позицій.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДжЕРЕЛА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан дослідження проблеми

Воєнно-політична історія ЗУНР нерозривно пов'язана з постаттю Дмитра Вітовського – військового та політичного діяча, полковника Галицької армії. В українській історіографії життєвий шлях Д. Вітовського досліджували три покоління українських дослідників, чиї праці хронологічно умовно можна поділити на періоди: 1919–1939, 1945–1991, 1991–2021.

Дослідження історії Легіону УСС почалося ще у час Першої світової війни. Поштовх цьому процесові великою мірою дали самі стрільці, котрі вважали, що мусять залишити для нащадків згадку про свою боротьбу за волю України, яку вони започаткували в новітній час. У цей період з'являється низка публікацій, що ознайомлювали українство краю зі стрілецьким легіоном, його метою та завданнями. Першою з них, якщо не рахувати численних статей у періодичній пресі, була праця Володимира Темницького, члена Головної Української Ради та Української Бойової Управи, «Українські Січові Стрільці (Думки й уваги з приводу українського мілітарного руху)» [559], яка вийшла в 1915 р. у Відні. У праці автор проаналізував довоєнний стрілецький рух, вказав на його значення та безпосередній зв'язок із легіоном УСС. У роботі зазначалося, що основною метою стрілецьких змагань є боротьба за українську державність, наголошувалося на її надзвичайно великій популярності серед галицько-українського суспільства.

Дослідження військової та громадсько-політичної Д. Вітовського розпочалося зразу ж після його трагічної смерті на початку серпня 1919 р. В

«Українському прапорі», ймовірно тодішній редактор газети Степан Баран опублікував першу статтю про військовика і політика під заголовком: «Дня 4 серпня 1919 згинув трагічною смертю, впавши з розбитого польською граничною сторожою літака коло Ратибора на пруській Шлезії, один з чільних провідників галицько-українського стрілецтва, полковник Дмитро Вітовський» [227]. Розпочав він із слів, з якими погодилися всі наступні покоління дослідників: «Смерть – звичайна річ; смерть в бурливі революційні часи – буденна і щоденна справа і не стало би нам сліз оплакувати всі жертви, які ще досі день в день падають в ім'я збудування кращого завтра. Але жертва, яку український народ складає в особі полковника Вітовського надто велика, бо Він як ніхто інший з молодшого покоління трудився для визволення українського народу з чужого ярма, кладучи особливо на полі військової організації в галицькій Україні основи під державне будівництво, будучи при тім приміром великої особистої відваги і посвяти» [227, с. 2].

Перші штрихи біографії Д. Вітовського, написані редактором «Українського прапору» в серпні 1919 р., стали основою всіх подальших біографістичних праць про цього військового і громадсько-політичного діяча. Про дитинство Д. Вітовського в автора було небагато інформації: «... родився в 1887 р. в селі Медуха Станиславівського повіта як син убогого селянина ходячкового шляхтича. Ходив до польської гімназії в Станиславові (української тоді там ще не було), проживаючи в нищих класах в бурсі о. Николая; в вищих класах покинув цю москвофільську бурсу, як це робили і всі інші свідомійші бурсаки Українці, і пробивався з року в рік уділюванням лекцій. Вже в гімназії перевищав своїх товаришів буйним поетичним чуттям, підприємчивістю, енергією і вимовою. Був головою і душею тайного просвітно-артистичного кружка станиславівських гімназистів Українців, котрого члени в неділі і свята розїздилися по доокресних селах з відчитами і концертами» [227, с. 2].

Студентські роки Д. Вітовського і перші кроки його громадсько-політичної діяльності висвітлені фрагментарно: «По зложенню матури записався Покійний на право на львівським Університеті, проживаючи здебільша в Станиславові і продовжуючи даліше просвітно-організаційну роботу. Був членом української радикальної партії і з запалом організував в Станиславівщині та на Покуття товариства «Січ», де зродилася перша ідея пізніщого стрілецтва. Брав участь в пам'ятній демонстрації на львівським університеті дня 1 липня 1910 р., в якій упав Адам Коцко і з прочими учасниками демонстрації дістався до львівської в'язниці та перебув опісля відомий процес проти 101 українських студентів у Львові, був засуджений і видалений з львівського університету; право покінчив в Кракові» [227, с. 2]. Згадано про участь Д. Вітовського в організації втечі в листопаді 1911 р. Мирослава Січинського, який перебував у в'язниці за вбивство 12 квітня 1908 р. намісника Галичини А. Потоцького.

Характеризуючи діяльність Д. Вітовського в передвоєнні роки, редактор «Українського прапору» зауважив: «Відбувши однорічну військову службу і зложивши правничі іспити став кандидатом адвокатури в канцелярії адвоката д-ра Партицького в Станиславові» [227, с. 2]. Набагато насиченішими фактами і подіями стали фрагменти біографії Д. Вітовського, пов'язані з Першою світовою війною і Українською революцією 1917–1921 рр. Передусім, автор виділив участь в Легіоні УСС: «З вибухом світової війни зголосився Покійник до українського легіону і як командант сотні став грати відразу визначну роль в стрілецтві. Перебув цілу карпатську кампанію 1914/15, все стоячи в перших рядах, люблений і поважаний всіма за свою незвичайну відвагу. В часі відвороту Москалів в червні 1915 на чолі невеликого стрілецького відділу перший переправився через Дністер, заняв давню столицю українських володарів – Галич і на галицьким ратуші завісив український синьо-жовтий прапор та обняв на кілька днів команду над цим старинним нашим городом, неначе предбачаючи, що невдовзі прийде для

нього година дійсного визволення. Цим своїм кроком наразив собі Покійний начальну австрійську команду, котра за це хотіла відобрати Йому офіцерську рангу» [227, с. 2]. Після поранення, на початку 1916 р. Д. Вітовський повернувся до січового стрілецтва, приєднався до процесу організації українського шкільництва на Волині.

Уперше вже в 1919 р. з'ясовано роль Д. Вітовського в організації Листопадового зриву 1918 р. в Галичині, організації військової справи в ЗУНР, соборницьких процесах у краї: «Львівський комітет, що вже від вересня 1918 р. приготував переворот в краю, порозумівся зі стрільцтвом і це визначило Покійника до обняття команди у Львові. В останніх днях жовтня м. р. являється Пок. Вітовський у Львові, бере живу участь в засіданнях Української Національної Ради присвячених справі переведення перевороту і коли в дни 31 жовтня 1918 переговори українських політиків з тодішнім Намісником Гуйном в справі добровільної передачі влади Укр. Нац. Раді розбилися, Вітовський видає послідні зарядження що до оружного заняття Львова українськими військами в ночі з 31 жовтня на 1 падолиста 1918, забезпечивши собі перед тим нейтральність німецького і угорського штурмового батальону. Пам'ятний ранок 1 падолиста 1918 застає Вітовського командантом українського Львова, занятого ним при помочі горстки січових стрільців і 1200 старих українських ополченців» [227, с. 2].

Автор статті відзначав, що «прийшло у Львові до оружно́ї розправи з Поляками», і у цій ситуації Д. Вітовський «перемучений і обезсилений складає він команду на це, щоби при творенню першого українського правительства – державного секретаріату – під проводом д-ра Костя Левицького в дни 10 падол. 1918 обняти в нім секретаріят військових справ. Як державний секретар залишається Покійний першою організацією української армії в Галичині, уступаючи опісля місце полковникови Курмановичеви. Цілою душею був за сполукою західньої України з

Наддніпряниною в одну народню республіку і в справі проголошення цієї сполуки в дні 3 січня 1919 відогравав визначну ролю» [227, с. 2].

Автор статті схарактеризував коротко ще один важливий епізод життєвого шляху Д. Вітовського – його участь в українській делегації на Паризькій мирній конференції, куди виїхав наприкінці квітня 1919 р. разом з Михайлом Лозинським. Аналізуючи останні дні життя Д. Вітовського, редактор «Українського прапору» підкреслив: «Рвався дальше до чинного оружного діла визволяти Україну з чужих кайдан. І тут знайшов смерть. Впав як герой на чужій, не своїй землі, а рідня історія запише Його ім'я золотими буквами поруч імен славних козацьких гетьманів» [227, с. 2].

Одним з перших досліджень, присвячені історії ЗУНР, стала монографія Михайла Лозинського «Галичина в 1918 – 1920 рр.» [458], виданій Українським соціологічним інститутом у 1922 р., в якій автор поставив собі завдання «дати огляд політичної історії української Галичини в часі творення української державности» [458, с. 3]. Значну увагу він присвятив постаті Д. Вітовського.

М. Лозинський констатував входження полковника Д. Вітовського до складу Тимчасового державного секретаріату ЗУНР як державного секретаря військових справ [458, с. 43]. Водночас він зазначив, що вісім державних секретарів належали до Української націонал-демократичної партії, а «поза ними Вітовський і Макух належали до радикальної партії» [458, с. 44].

Автор достатньо лаконічно схарактеризував керівництво обороною Львова 1-21 листопада 1918 р.: «Українське військо заняло Львів під командою отамана Дмитра Вітовського, який одержав за се ступінь полковника. Занедужавши з перевтоми, Вітовський зрікся команди, яку переняв полковник Григорій Коссак. Під кінець оборони Львова як команданта покликано отамана Стефаніва, дотеперішнього команданта Золочева, надаючи йому ступінь полковника» [458, с. 47].

Найбільше цікавила пізніших дослідників-науковців участь Д. Вітовського в делегації УНР на Паризькій мирній конференції. 7 травня 1919 р. він з М. Лозинським і О. Кульчицьким прибули до Парижу і приєдналися до згаданої вище єдиної делегації, в якій вже представниками ЗОУНР були В. Панейко (віце голова делегації) і С. Томашівський (радник делегації). За словами М. Лозинського, «однак формальна одноцільність не була висловом дійсних відносин. Приїхавши до Парижа, я застав між членами Делегації, висланими Директорією, і делегатами Державного Секретаріату різкий внутрішній розлім. Для Панейка і Томашівського проголошення зєднання неначе не існувало: вони стояли на тім, що Галичина є окрема держава, яку тільки вони мають право заступати на Міровій Конференції і якої справу треба трактувати окремо від справи Української Народньої Республіки. Формально вони зберігали одноцільність Делегації, але в дійсности старалися свою діяльність в галицькій справі як найбільше держати в тайні від Делегації, для чого устроїли своє окреме бюро, якого акти велися окремо від актів Делегації» [458, с. 115].

На його думку, після 7 травня 1919 р. цей розлам ще більше погіршився: «Ми з Вітовським стояли на тім, що Делегація повинна бути справді одноцільна, значить всі наріди й рішення Делегації і її виступи перед Міровою Конференцією повинні бути ділом спільної праці цілої Делегації. Тимчасова самостійність Західної Области УНР повинна знаходити вислів у внутрішнім процесі діяльності, а саме в тім, що в галицькій справі Делегація повинна числитися з голосом делегатів Державного Секретаріату і не піти проти їх думки, - але це не в тім, що Делегації нема до галицької справи і до діяльності делегатів Державного Секретаріату ніякого діла. Зокрема виступи перед Міровою Конференцією в галицькій справі повинні робитися на основі рішень цілої Делегації, щоб не виходило так, що делегати Державного Секретаріату роблять одно, а Делегація друге, і від імені Делегації, щоб галицька справа мала за собою авторитет цілої України» [458, с. 116]. У цій

ситуації М. Лозинський і Д. Вітовський «рішили обмежитися до діяльності в розмірах можливих при зберіганню одноцільності Делегації» [458, с. 116].

Передусім, М. Лозинський і Д. Вітовський брали участь у засіданнях «Міжсоюзної комісії для заключення перемир'я між Польщею і Україною», створеної Найвищою радою Паризької мирної конференції, до якої входили представники США, Великобританії, Франції та Італії. Її очолював генерал Л. Бота – член англійської делегації. Вже на засіданні комісії 8 травня 1919 р. голова делегації УНР М. Сидоренко представив голові комісії делегацію Державного секретаріату ЗОУНР. М. Лозинський у своїй монографії навів протокол засідання, зокрема питання голови комісії генерала Л. Боти і відповіді М. Лозинського і Д. Вітовського [458, с. 122].

На наступному засіданні Комісії 12 травня 1919 р. запропоновано українським і польським представникам проєкт договору про перемир'я. Вся делегація УНР вирішила в умовах, що склалися на початок травня 1919 р., прийняти цей проєкт. Водночас М. Лозинський і Д. Вітовський виступили зі заявою, де запропонували певні зміни до проєкту договору на користь української сторони. 13 травня 1919 р. на засіданні комісії делегація прийняла проєкт перемир'я в первісній редакції. Однак це засідання комісії було останнім, в якому брав участь Д. Вітовський, оскільки польська сторона відмовилася підписати вище згаданий проєкт договору про перемир'я [458, с. 126–132].

М. Лозинський детально схарактеризував подальшу участь делегації Державного секретаріату ЗОУНР на Паризькій мирній конференції, зокрема участь Д. Вітовського в підготовці документів делегації, що торкалися тих чи інших рішень органів Паризької мирної конференції, зокрема обговорення проєкту Статуту для Східної Галичини в червні 1919 р. [458, с. 133–162].

Відомий історик Іван Крип'якевич у 1932 р. в статті у «Літописі Червоної Калини» вперше звернув увагу на культурно-освітню, освідомлюючу працю УСС 1916–1918 рр., зокрема Д. Вітовського на Волині

[349]. Автор статті визначив труднощі, з якими зіткнувся сотник Д. Вітовський, приїхавши на Волинь на початку лютого 1916 р.: «призначено його до праці в Ковлі, як «вербункового офіцера», тобто з обов'язком приєднувати місцевих Українців до УСС. Але від початку ніхто не вірив в успіхи такої акції, – уважано її навіть небажаною, – і в дійсності сотник мав підготувати освідомлюючу освітню працю. Вітовський знайшовся на цьому незнаному собі терені в дуже тяжкому становищі, – не приділено йому до помочі ні одного стрільця, кілька місяців сам один мусів двигати весь тягар праці. На місці в Ковлі не було майже українського населення, всіх православних вивезли Росіяне, лишилися переважно самі Жиди. Зпоміж української інтелігенції проживав у Ковлі одинокий Марко Луцкевич (пізніший посол у варшавськiм соймі), агроном по фаху, повний одушевлення для народньої праці, ідейний, роботящий, – він став до помочі Вітовському і при його вказівках сотник міг нав'язати звязки з селом» [349, с. 7].

Сам І. Крип'якевич у цей період Першої світової війни працював в Бюро культурної допомоги, листувався з Д. Вітовським, добре орієнтувався в культурно-освітніх проблемах Волині: «Вітовський в першу чергу розглядав стан освітньої справи. На Волині були до того часу тільки російські школи, треба було робити заходи, щоб на їх місце відкрити українські і тим способом захопити виховання молоді у свої руки» [349, с. 7–8].

У листі від 2 травня 1916 р. (з якого залишився в І. Крип'якевича тільки витяг), Д. Вітовський обгрунтовував такі плани: «Шкільні будинки по селах є доволі гарні, часом дуже гарні, адаптації можна перевести силами і коштами селян: «опісля хочу оподаткувати всі села, так, щоби з евентуальною матеріальною поміччю держави кошт удержання шкіл зовсім зняти з Галичини» [349, с. 7–8]. Д. Вітовський вважав, що школи можна відкрити в таких селах: Вижва нова, Мизово, Кошари нові, Милянєвичі, Торговище, Любитів, Витоніж, Білашів, Порськ Великий, Радошин. «Тоді навчання

велосю в єдиній школі у Вижві старій завдяки заходам залізничного поручника Амброза Епштайна, де навчав там від 1 травня 1916 р. учитель церковно-приходської школи Євфимій Кужіль» [349, с. 7–8], – констатував він.

За словами українського історика, у травні 1916 р. комісаріат УСС у Ковелі збільшено до п'яти осіб і від цього часу освітня праця розвивалася активніше. З перших помічників Д. Вітовського він виділив стрільця Палащука («був секретарем і правою рукою сотника; як звязковий приїздив він частіше до Львова за книжками і іншими освітніми середниками і привозив вісти з Волині, яких не можна було переслати поштою») і четаря Михайла Гаврилка – наддніпрянця [349, с. 7–8].

І. Крип'якевич всіляко підтримував діяльність Д. Вітовського на Волині: «для допомоги шкільній акції, яку розпочинав Вітовський, Бюро культурної помочі в червні 1916 р. передало до Ковля три паки книжок вартістю 827 корон, а саме 1450 шкільних підручників, 286 книжок до діточих бібліотек і 500 корон готівкою на інші потреби» [349, с. 8].

І. Крип'якевич вперше схарактеризував особливості характеру, зокрема й психологічні відомого січового стрільця: «Вітовського особисто знав я небогато, говорив з ним мабуть тільки один раз, коли він з Волині приїхав до Львова. На основі цього короткого знайомства і переписки виробив я собі характеристику його особи, не знаю, чи вповні вірну. Це була людина замкнена в собі, трохи шорстка і понура; не легко виявляв свої внутрішні цінності і тільки інстинктивно можна було відгадати глибокі почування, якими він був переповнений. Був це спартанець, строгий для себе і інших. Цілою душею ненавидів кривих доріг, отсього ходження «на шварц», всяких «штудерацій». Здається він добре почувався на фронті, де життя було просте і несконпліковане, де був тільки приказ і обов'язок. На Волині, в окупованій стрефі, відносини були більш складні. Тут треба було рахуватися і з австрійською владою (яку часто репрезентували офіцери поляки), і з домаганнями Коша, що вислав сюди стрільців, і з опінією Галичини, і з

недовірчивістю волинського мужика; треба було пам'ятати, що це війна й обов'язують воєнні закони і рівночасно працювати для майбутньої України, – перестерігати обов'язуючих- приписів і обминати їх, де тільки вдалося. Тут треба було якраз «штудерувати», ходити «на шварц», бути львом і лисом. Вітовський цього не вмів робити, – це було проти його натури. А коли вже мусів важитися на якийсь крок, що не був у згоді з «приписами», то здається, мусів наперед звести з собою важку боротьбу і довго потім це пам'ятав. Це викликало у ньому стан перечулення, підзорливість, жаль до людей, переконання, що його не доцінюють, критикують, зневажають, — врешті ті несподівані вибухи лихого гумору, яких певно сам опісля жалував. Це була душа незвичайно праведна, чиста, характерна» [349, с. 11].

У своїй монографії «Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918 – 1923 роках» [426], виданій 1934 р. в Берліні, Василь Кучабський неодноразово характеризував Д. Вітовського як політика і військовика. У першій частині монографії – «Виникнення Західноукраїнської держави у Східній Галичині» він оцінив «український військовий переворот у Східній Галичині» достатньо критично: «Легке захоплення Львова підрозділом української таємної спілки чисельністю приблизно 1500 членів розцінювалося як успіх, що частково здивував самих заколотників, оскільки вони розраховували швидше на невдачу. Проте, наскільки хорошими заколотниками були українці, настільки ж вони були поганими воєначальниками. На чолі таємної спілки, а тепер на чолі українських військ опинився майор легіону Дмитро Вітовський. Палкий патріот, проте не солдат і не державний діяч, він зі своїми соратниками спрямував усю увагу на те, щоб переворот вдався й українці вирвали для себе владу. Однак вони жодним чином не виявилися готовими ні до того, що безпосередньо після перевороту повинна розпочати свою діяльність у країні єдина військова організація з єдиним командуванням, ні до того, що терміново повинна була розпочатися всеохоплююча, попередньо детально спланована, військова операція в

самому Львові та на річці Сян, аби обов'язково зірвати очікуване польське повстання у Львові та запобігти військовому наступу на річці Сян війні з Польщею за Східну Галичину» [426, с. 98].

Такою ж критичною є оцінка В. Кучабським позиції Д. Вітовського на Паризькій мирній конференції, куди останній виїхав, за словами автора, 7 травня 1919 р. разом з М. Лозинським. У третій частині монографії автор підкреслив, що «найслабшою виглядала дипломатична проникливість прихильників тієї точки зору, що передбачала повне збереження єдиної української держави, а також усіх українських претензій як щодо Польщі, так і щодо Росії, дт. Михайла Лозинського та Дмитра Вітовського. Вони протестували проти того, що Марголін та Шульгін обіцяли перспективу федерації України з Росією, оскільки це суперечило національно-державній доктрині. Вони заперечували щодо діяльності Панейка та Томашівського, оскільки їх відокремлена кампанія суперечила принципу української державної єдності. Вони також вимагали акцентування уваги на прагненні України національної державності, а не на тому, що Україна могла би стати фактором у боротьбі проти більшовизму. Незрозумілим залишалося лише те, з якою метою вони взагалі приїхали в Париж і шукали там справедливості та підтримки, якщо попередньо вирішили не долучатися до жодних умов країн Антанти. Тому ноти, якими лідер даного напрямку, Г. Сидоренко, бомбардував мирну конференцію, належали до найменш втішних еманаций українського політичного духу. Цим дилетантам, які не мали жодного поняття про тодішнє політичне становище у світі, здавалося, що в Антанти можна було б «викликати інтерес до України» фантазіями про «Україну як бастион для захисту Дарданелл, Суецького каналу, Перської затоки та Індії» [426, с. 241–242].

У 1920–1930-х рр. найбільше видано праць мемуарного характеру. Їх авторами ставали колишні свідки і учасники визвольних змагань українців в період Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр. Вони

лише фрагментарно і, звичайно ж суб'єктивно висвітлюють окремі епізоди воєнно-політичної діяльності Д. Вітовського. До кращих творів мемуарної літератури стрілецької доби належать спогади Мирона Заклинського, Миколи Голубця, Олени Степанів, Степана Шухевича, Миколи Уग्रина-Безгрішного, Михайла Галущинського та інших авторів (детальніше див пп. 1.2.).

Питання, пов'язані з підготовкою та проведенням Листопадової національної революції, участі в ній Д. Вітовського відображені у роботах Дмитра Палієва [116], Олекси Кузьми [420]; [421]; [422] та Костя Левицького [432]; [433]; [434]; [435]; [436]; [437]; [438].

Постать Д. Вітовського згадували в перших узагальнюючих працях з історії легіону УСС, які вийшли в середині 1930-х років. Передусім, це колективні роботи «Українські Січові Стрільці, 1914–1920» [577] та «Історія українського війська» [411] і ґрунтовне дослідження Осипа Думіна «Історія Легіону Українських Січових Стрільців» [325]. Їх автори, окремі з яких були свідками й учасниками досліджуваних подій, використали великий фактичний матеріал і, поряд із аналізом збройної боротьби стрілецтва, в тій чи іншій мірі розглянули й деякі інші питання.

Наступною працею в міжвоєнний період ХХ ст., присвяченою військовій і громадсько-політичній діяльності Д. Вітовського, стала брошура Мирона Заклинського «Дмитро Вітовський: спроба життєпису і характеристики» [340]. З цього приводу автор в 1967 р. зазначив: «Тридцять років тому видав був у Львові редактор Б. Романенчук мій короткий і частинний нарис про життя і діяльність Д. Вітовського. З огляду на об'єм тієї книжечки (32 сторінки розміру шіснадцятки) не подав я там усього, що знав про нього. І знання моє було тоді скупіше, тай події не мали тоді відповідної перспективи» [339, с. 122–123].

Осип Думін підготував фахово статтю методологічного характеру «Полк. Дм. Вітовський у спогадах (кілька заміток і побажань)» [83], в якій у

вступі зауважив: «Культ великих згл. провідних людей не зробився ще в нас співтворчим чинником нашого національного життя. Тільки Шевченко зосередив на собі любов і пошану нації, опанував всі її почування і веде її за своїм духом. Іншіж наші історичні постаті, коли вони не блиснули генієм Хмельницького або Франка, мусять числитися з тим, що попадуть в категорію тих нещасних «забутих діячів» (до О. Кониського прилип вже цей епітет як шевська смола), що їх споминається раз на десять-двацять літ якоюсь скромною часописною статею» [83, с. 4].

На основі видань, передусім спогадів Січових стрільців, що вийшли до 1936 р., О. Думін підкреслив: «Складений з тих причинків портрет Д. Вітовського є симпатичний; він відразу зеднує собі глядача гармонією високо ідейних прикмет. Перший воєнний міністр ЗОУНР виходить на ньому безкорисний український патріот-державний, як людина наскрізь пройнята вищими національними ідеалами і як обовязковий не жалючий себе вояк. Сотня Вітовського могла сміло змагатися за боєві лаври зі сотнею В. Дідушка: а зробив «сотню Вітовського» славною в легіоні сам командант, що служив всюди стрільцям своїм приміром. Так як любили його, Вітовського, так не любили стрільці ні одного старшини в легіоні. Недаром І. Балюк, як оповідає М. Заклинський, висловився при одній нагоді, що за таким командантом пішов би і в огонь. Щодо популярности то Д. Вітовський не мав серед Стрілецького Війська ніякої конкуренції» [327, с. 5].

Дослідження М. Заклинського викликало певні зауваження в О. Думіна, який розпочав першим дискусію щодо стану дослідження військової то громадської діяльності Д. Вітовського: «Своєю брошурою, хочай вона така худощава об'ємом – зробив автор значну прислугу традиції нашої визвольної боротьби. Пожаліти приходиться, в ній зовсім немає дати уродження Вітовського. Вмістити її повинно було само видавництво у передмові, куди (на стор. 4) вона аж впрощується. Вкралися в текст автора деякі недогляди та похибки. І так на стор. 8. сказано, що сотня Вітовського вийшла, при кінці

вересня 1914 р. «з трьома іншими сотнями на фронт», а власне на партизантку. В дійсності вона вийшла з двома іншими сотнями: то є Будзиновського і Горука. На стор. 17 каже Заклинський: «Весною [1916. р. – авт.] дістав сотник Вітовський з Коша УСС чотирьох помічників. Між ними був і четар Гаврилко, що до московської травневої офензивн працював в Луцьку». Трохи нелогічно - четар Гаврилко не прийшов отже з Коша а з Луцька до Ковля, до сот. Вітовського. Дальше він пробув в Луцьку не до травневої офензиви, під котрою розуміється офензива ген. Макензена (початок 2 травня під Горлицями) в 1915 р. а до офензивн ген. Брусілова, що зачалася 4 червня 1916 р. Не знати чому, треба догадуватися, що ізза усталених тісних рамців брошури, не розповів актор нічого про діяльність Вітовського на Наддніпр. Україні, а особливо після входу австро-угорських військ на Поділля в березні 1918 р., коли то Вітовського призначено командантом агітаційного загону УСС. (в групі полк. Іца). Про це писав вже М. Заклинський в одному зі своїх споминів, а і в брошурі повинен був згадати про це» [327, с. 5].

О. Думін, підсумовуючи аналіз праць і спогадів про Д. Вітовського у 1920 – 1930-х рр., констатував: «А всеж таки дотепер написане про Вітовського не дає нам повної характеристики цієї людини, навпаки ставляє перед нами ряд великих запитників. В першій мірі, був Вітовський волевою натурою чи ні, чи було в йому щось з вождя і авторитетного провідника чи не мав він цих прикмет? Проблематика зогляду на становисько Вітовського в історії воєнної боротьби – дуже важна» [327, с. 5].

Таким чином, постать Д. Вітовського як авторитетного Січового стрільця, державного секретаря ЗУНР привернула увагу значної частини українських дослідників-науковців, журналістів, мемуаристів. Проблематика досліджень 1920–1930-х рр. різноманітна: родинне оточення, здобуття освіти; участь в Легіоні Українських січових стрільців на фронтах Першої світової війни; культурно-освітня праця на Волині та Поділлі в 1916–1918 рр.;

організація та реалізація Листопадового зриву 1918 р.; праця на посаді державного секретаря військових справ ЗУНР (ЗОУНР); діяльність у складі української делегації УНР на Паризькій мирній конференції (травень 1919 – липень 1919 рр.). Більшість досліджень і спогадів цього періоду присвячені якомусь одному етапу військової та громадської діяльності Д. Вітовського.

Для прикладу О. Кузьма у праці «Листопадові дні 1918 р.» [422] констатував, що на відміну від Д. Вітовського, галицький політик був нерішучим у процесі підготовки та здійснення державного перевороту, що «певним чином вплинуло на подальший розвиток подій» [422, с. 71]. Загалом, даючи високу оцінку Д. Вітовському та Листопадовому зриву, очевидець подій зазначав, що це був «...зовсім природний визвольний зрив поневоленої нації» [422, с. 7], «...велике революційне діло, яке зачинає новий період української історії» [422, с. 71].

На найузагальніше дослідження біографії претендує брошура М. Заклинського, а історіографічну дискусію щодо висвітлення діяльності Д. Вітовського започаткував О. Думін у «Літописі Червоної Калини» в 1936 р. Дослідження 1920–1930-х рр. стали основою для подальших праць та дискусій українських істориків в подальші періоди розвитку української історіографії.

Після Другої світової війни радянська історіографія не може похвалитися дослідженнями діяльності Д. Вітовського. Виняток становить стаття О. Карпенка «До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.» [358], в якій автор ствердив: «Д. Вітовський – син священика з Станіславщини. В 1910 р. за участь у політичній демонстрації був виключений з Львівського університету. В 1911 р. організував втечу з тюрми студента М. Січинського, який вбив цісарського намісника в Галичині А. Потоцького. В роки війни за виступ проти заборони австрійського уряду вшанувати пам'ять Т. Шевченка був відданий до військового суду. На його світогляд зробили великий вплив революційний рух у Західній Україні і

революція в цілій Росії. Д. Вітовський загинув у березні 1919 р. під час авіакатастрофи» [358, с. 77].

Слід ствердити, що в цих твердженнях О. Карпенка є певні описки та помилки («син священика», дата загибелі, фактори впливу на формування світогляду). Так оцінка викликала гнів ортодоксів радянської історіографії і комуністичного режиму, оскільки всі національні діячі оцінювалися як «українські буржуазні націоналісти». В органі ЦК КПУ газеті «Радянська Україна», у рецензії на згадану статтю О. Карпенка, І. Компанієць писав: «В такий спосіб автор (Карпенко О.) перефарбував запеклого буржуазного націоналіста Д. Вітовського у «вождя» повсталих мас. Розписавши на стор. 77 удавані «заслуги» цього сотника українських січових стрільців, автор випустив все, що характеризує Вітовського як лютого ворога українського народу» [214, с. 3].

Тривалий період в українській історіографії однією з найкращою науковою працею про Д. Вітовського залишалася робота М. Заклинського «Дмитро Вітовський. Громадський діяч. Стрілецький ідеолог. Вождь листопадового зриву. Секретар військових справ ЗОУНР» [339]. Вона складається з 11 розділів: 1. «Гімназійні роки»; 2. «Університетські роки»; 3. «Сотник Вітовський – ідеологічний і політичний провідник усстрільців у полі»; 4. «Діяльність Вітовського на Волині»; 5. «З діяльності Вітовського в рр.1917-1918»; 6. «Листопадовий зрив»; 7. «Вітовський як секретар військових справ»; 8. «На дипломатичній праці в Парижі»; 9. «Трагічний лет»; 10. «Особистість Вітовського». 11. «Кінцеве слово» [339].

Про гімназійні роки Д. Вітовського в Станиславівській гімназії писав М. Заклинський на основі своїх спогадів, а також – спогадів проф. Костя Кисілевського, колишнього нотаря Євгена Стебновського, Михайла Лозинського. Зокрема шкільні товариші – К. Кисілевський і Є. Стебновський, – дали наступну характеристику гімназисту Д. Вітовському: «Був він імпульсивний, з буйною фантазією, товариський, відважний,

підпринятливий, та давав спонуку до різних культурних починів. Уже тоді виявляв особистість і сильний характер. Професори шанували його. Нераз говорив їм відкрито те, що думав. У науці був він середній учень, любив історію і літератури, читав багато белетристики, не мав таланту до математики і фізики» [339, с. 6].

М. Заклинський відзначав, що «коли спалахнула I світова війна, Головна Українська Рада візвала відозвою нашу молодь, ще не належну до австрійського війська, вступати до легіону Українських Січових Стрільців... Вітовський відразу почав виявляти себе не лиш як добрий військовик, але також як політично вироблена людина, з талантом провідника...»[339, с. 18].

Звичайно колишній підхорунжий УСС не міг оминати увагою державотворчу працю Д. Вітовського у 1918 – першій половині 1919 рр. «Роззброєння Австрії, підготоване в останньому дні в найбільшій поспіхом і виконане малими силами – вдалося – як знаємо - зразково. Львів перейшов у наші руки вперше з 1349 р. Це був найбільший осяг Вітовського за все його діяльне геройське життя...»[339, с. 69].

Завершуючи працю, М. Заклинський констатував: «Ні один нарід не забуває своїх героїв, що в обороні батьківщини або для добра тої батьківщини віддали своє життя. Пам'ять про них бережеться як святощі й передається з покоління в покоління, щоб і правнуки тямали, яких прадідів мали, щоб раділи й пишалися ними, щоб гордилися й наслідували та добрий приклад дальшим поколінням давали» [339, с. 62].

Незважаючи на брак необхідних матеріалів, джерел, у 1950–1980-х роках все ж таки вийшло близько півтора десятка досліджень, в яких висвітлено окремі аспекти військово-політичної діяльності Д. Вітовського. Це, зокрема, роботи Степана Ріпецького [515]; [516]; [517]; [518], Никифора Гірняка [272]; [273]; [274]; [275]; [276]; [277], Михайла Гуцуляка [290], Михайла Островерхи [498] та ін. Особливе місце в цьому ряду займає дослідження С. Ріпецького «Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і

збройний чин» [513], що, по суті, стало першою працею, де зроблена спроба аналізу національно-політичної діяльності легіону УСС. Розпочавши від зародження українського стрілецького руху, автор простежує весь процес його становлення та розвитку, показує тісний взаємозв'язок між стрілецькими формаціями, акцентує увагу на тому, що стрілецтво фактично було першим українським військом новітнього часу.

Основні віхи біографії Дмитра Вітовського добре ілюструє праця «Історичні постаті Галичини XIX – XX ст.» [350], що побачила світ у 1961 р. Постаті одного з ініціаторів Листопадового зриву присвячена окремо стаття, в якій констатовано що він тісно пов'язаний з «повстанням української Галицької державності та її будівництвом» [350, с. 220]. Автор статті відзначає, що одні надто його ідеалізують, а інші «ставляться до нього менше або більше негативно» [350, с. 220]. Констатовано, що вже О. Думин звертав увагу на розбіжності в поглядах на Дмитра Вітовського та «намагався докласти всіх зусиль, щоб можна було дати правдиву його характеристикою». Зазначено, що «само собою – це нелегко тепер зробити не маючи споминів про нього головних будівничим держави, повної збірки його кореспонденції» [350, с. 220].

Все ж, автор статті зумів доволі скрупульозно підібрати факти з біографії Дмитра Вітовського. Він констатував, що майбутній сотник УСС походив і селянської дрібної шляхти із села Медуха, а народну школу закінчив у тім же селі. Окрему увагу він зосередив на проблемі формування національно-патріотичного світогляду Дмитра Вітовського, зазначаючи що важливе значення у цьому процесі відіграла його навчання у Львівському університеті [350, с. 220].

Розмірковуючи над політичним світоглядом Дмитра Вітовського, автор статті відзначив, що він вийшов з гімназії соціалістом, «лібералом у справі віри» і критично ставився до «світогляду і метод праці старшого покоління». Окремий розділ роботи присвячений праці Дмитра Вітовського в адвокатські

канцелярії в Станіславові, де він розпочав громадську і політичну діяльність як член Радикальної партії. Констатовано також, що він займався заснуванням читалень «Просвіти» і «Січей» та роботою у них [350, с. 221].

Чимало уваги дослідник приділив участю Дмитра Вітовського у Легіон Українських Січових Стрільців. У дослідженні відзначено, що впродовж війни «навернулася серед стрілецьких старшин кілька разів думка про самоліквідацію легіону... Але політичний провід був проти розв'язання легіону, бо передбачав що він буде потрібні для оборони Галичини проти польської агресії. Дмитро Вітовський став по боці проводу і переконав старшин у правильності такого становища. Врешті у грудні 1917 року на тайній нараді старшин поставив підхорунжий Паліїв внесок щоб УСС перейшли Збруч на службу Центральній Раді. Вітовський і цьому внеску проводилися. В усіх тих випадках коли Вітовський не допускав до виступів що могли принести шкоду національності справі, виявився він зрілим повним розваги й почуття відповідальності провідником» [350, с. 222].

На думку історика, незважаючи на усі заслуги у СС у військовій сфері, вони були більше політичною ніж військовою організацією. «Між шинами легіону не було хоч би малої групи людей, що теоретичними теоретичними студіями військового ремесла вишколювалися б на майбутніх керівників української армії. Правда в умовах в яких увесь час війни перебували, УСС було це незвичайно тяжкою річчю, – читаємо у книзі. – Та для людей сильної волі немає нічого неможливого. На жаль, між старшинами не було людини, яка розуміла б вагу цієї справи... Не був такою людиною й Вітовський, хоча з поміж усіх найбільше до того надаватися. Та він за своєю вдачею й вихованням був більше політичним діячем ніж військовим фахівцем. Факт що Вітовський, найповніший стрілецький старшина, погодився бути в час війни протягом шістнадцяти місяців вербунковим старшиною на Волині із завданням організувати українське народне шкільництво, є найкращим на це доказом» [350, с. 223].

Автор статті зауважив, що у 1918 р. в українському політичному проводу було зрозуміло, що галицькі поляки ніколи не погодяться на передачу Східної Галичини українцям і потрібно перебрати владу у свої руки збройним шляхом. Власне окремий розділ роботи присвячений участі Дмитра Вітовського у підготовці Листопадового зриву. Дослідник зазначав, що як військовий «повинен він був приготуватися до свого завдання обдумати план діяння, намітити собі штаб фахових співробітників познайомитися докладно з планом Львова». Історик зазначав, що залишивши Державний Секретаріат виїхав Д. Вітовський до Парижу повертаючись з якого загинув 8 липня 1919 року. На думку автора статті «Дмитро Вітовський увійшов до історії як ідеаліст та патріот, що при своїх здібностях міг вироблятися на одного з кращих провідників народу» [350, с. 230].

Значну увагу Дмитру Вітовському приділив С. Волинець у книзі «Передвісники і творці Листопадового зриву» [256]. Автор зазначав, що у «політичній ділянці полковник Вітовський заступав думку про негайну беззастережну злуку Галичини з Наддніпрянщини. Він був переконаний, що після переведення Злуки Наддніпрянській уряд допоможе зліквідувати польську агресію. Цілий Державний Секретаріат ЗУНР не був проти такої Злуки, але з тим, що Галичина повинна дістати автономію з огляду на тодішнє своє внутрішнє і зовнішнє положення. З таким становищем погодився в кінці Вітовський, що свідчать, що він не був зарозумілим і загорілим фанатиком, але людиною, що давала себе переконати поважними аргументами в ім'я державної рації» [256, с. 196]. С. Волинець наводить слова І. Сохоцького, який так охарактеризував одного з творців Листопадового зриву: «Полковник Вітовський перейшов до історії як ідеаліст і патріот... Дав з себе все, що в даних умовах мав змогу дати, для національної справи. Ім'я його, незважаючи на недоліки, зв'язане нерозривно з 1 листопадом і боротьбою за українську державність...» [256, с. 197].

Значний інтерес серед робіт стрілецької тематики викликає і видання Головної Управи Братства УСС, яке вийшло в 1967 р. під назвою «За волю України» [332]. Це збірник статей, спогадів та документів з історії легіону УСС. Серед його авторів були Володимир Старосольський, Володимир Темницький, Василь Кучабський, Осип Назарук, Дмитро Вітовський, Іван Балюк та багато інших. Особливої уваги заслуговують опубліковані тут документи з історичного архіву УСС (США) та бібліографія до історії стрілецтва, яку уклав С. Ріпецький. Все це дозволяє розглядати збірник як цінне джерело для дослідження біографії Д. Вітовського.

Сучасне покоління дослідників має найкращі можливості для дослідження багатогранної діяльності Д. Вітовського. Сучасна історіографія проблеми поки що обмежується лише двома брошурами Івана Головацького [281], Володимира Великочия Бодана Гаврилів [249], та кількома статтями [265]; [283]; [333]; [452] та ін.

Вартувало б виокремити дослідження Володимира Великочия Бодана Гаврилів [249], яке користувалося великою популярністю серед краєзнавців західного регіону України. На основі великого джерельного масиву авторами відтворено основні етапи життєвого шляху Д. Вітовського.

І. Головацький у своїй монографії узагальнив доробок українських дослідників військово-політичної діяльності Д. Вітовського, виділивши його найголовніші досягнення як організатора Листопадового чину, Галицької армії. Окремі аспекти життєвого шляху Д. Вітовського автор уточнив на основі використання нових джерел [281]. Характеризуючи ситуацію після судового процесу в лютому 1911 р. проти 101 українського студента, автор цитує витяг із записки Д. Вітовського: «Я був кадетом 55 полку піхоти. Прийшло мені письмо, що Міністерство війни zdeградувало мене до простого, звичайного фельдфебля і перенесло до 9 полку піхоти (Стрий), як «Офіцірешарже уніврдіг». Причина – місяць криміналу за 101 (криваві демонстрації на Львівському університеті в 1910 р.). Сего року я приватно

довідався, що деградація наступила наслідком донесення Намісництва, що проваджу революційну пропаганду (за 101 була амнеція)» [281, с. 7]. Детально автор дослідження відтворив військовий шлях Д. Вітовського в Легіоні УСС, організацію перебрання влади 1 листопада 1918 р. у Львові та повітах Східної Галичини, діяльність в українській делегації на Паризькій мирній конференції в травні-липні 1919 р.

І. Головацький вважав, що Д. Вітовський – це «перша жертва терору проти чільних українських діячів, потім жертвами стали, М. Міхновський, С. Петлюра, Є. Коновалець, С. Бандера та багато інших» [281, с. 65]. «У нашій історичній літературі повинні зайняти відповідне місце нові книги не тільки про літераторів, але також про громадсько-політичних і, зокрема, військових діячів..., – зазначав І. Головацький. – Велич окремих українських громадсько-політичних і військових діячів минулого століття треба максимально популяризувати, тому що в нашій історії маємо багато прикладів терористичної боротьби окупантів проти українських видатних особистостей ХХ століття. Прикладом можуть бути вбивства Миколи Міхновського, Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Степана Бандери, як також знищення полковника Дмитра Вітовського» [281, с. 3].

Серед наукових студій сучасної української історіографії, які безпосередньо присвячені Д. Вітовському, особливою актуальністю відзначається праця П. Гай-Нижника «Дмитро Вітовський: встановлення історичної дати та обставин загибелі» [265]. Український дослідник на основі нововиявлених джерел доводить, що відомий український державний та військового діяч загинув не 4, а 2 серпня 1919 р. [265].

«Суть помилки полягає в тому, що на той час, фактично один за одним (протягом двох діб) катастрофи зазнали два біплани виробництва «Zeppelin Staaken», – зазначає історик. – Подібність літаків в очах пересічних випадкових свідків, близькість подій, розголос у пресі, ажіотаж і політична кон'юнктура (доцільність/недоцільність розголосу події в умовах

постверсальської Німеччини, протистояння Польщі та УНР тощо) досить швидко заплутали головні деталі (відмінності) катастроф і сприяли виникненню низки подальших плутанин і навіть вигадок у визначенні головних ознак та, зокрема, дат трагедій» [265].

Апелюючи до висновку Ревізійної комісії Міністерства фінансів УНР в контексті розслідування діяльності української Фінансової агентури в Німеччині, П. Гай-Нижник констатував, що Д. Вітовський загинув 2 серпня 1919 р. внаслідок катастрофи літака «Zerpelin Staaken (R-XIVa)» (R-71) під час перельоту з Бреслау до Кам'янця-Подільського [265].

В іншому дослідженні [267] П. Гай-Нижник у контексті військово-політичних процесів акцентував увагу на діяльності Д. Вітовського у період Листопадового зриву, назвавши подію «переворотом», який очолив сотник УСС. «Українські військові частини 15-го полку крайової оборони, 50-го сторожового та 41-го супровідного куренів вийшли з касарень, роззброїли жовнірів-неукраїнців, обложили усі найважливіші урядові будинки і зайняли їх. Переворотом керував Дмитро Вітовський. Над львівською ратушею замаюрів український синьо-жовтий прапор, його підняв молодий стрілець С. Паньківський» [267, с. 7].

У статті М. Литвина та К. Науменка «Дмитро Вітовський» [452] наголошено, що одним із діячів, що «залишили глибокий слід у військово-політичній історії Галичини, був організатор і керівник переможного Першолистопадового зриву 1918 р. у Львові, організатор Галицької армії, перший державний секретар військових справ Західно-Української Народної Республіки полковник Дмитро Вітовський» [452, с. 99]. Фрагментарно аналізуючи основні віхи його біографії, історики констатували, що «доля поставила 30-річного Д. Вітовського на гребінь Листопадової революції в Галичині» [452, с. 106].

М. Литвин та К. Науменко переконливо доводять, що Д. Вітовський зумів сформувати важливий осередок державотворення – Державний

військовий секретаріат, який розміщувався у Станиславові в будинку Дирекції залізниць. «У його 18 відділах працювали молоді, але здібні старшини-фронтовики. Саме зусиллями Державного секретаріату 1919 р. Галицька армія вже нараховувала близько 100 тис. вояків, мала 1400 старшин» [452, с. 109], – резюмували учені.

У статті констатовано, що «соборницька мрія Д. Вітовського здійснилася 22 січня 1919 р., коли він у складі галицької делегації (36 осіб) був присутній на Софіївському майдані Києва в момент урочистого проголошення Акту Злуки» [452, с. 110], однак трагічна загибель перервала його державотворчі змагання. Відзначено також, що «драматично склалася доля його сім'ї. Без засобів для існування Марія з двома малолітніми дітьми пережила немало труднощів» [452, с. 114].

І. Монолатій у монографії «Етнопериферійність. Участь суб'єктів західноукраїнської політичної сфери в міжетнічній взаємодії, міждержавних конфліктах і культури пам'яті» хоча і не згадує постаті Д. Вітовського, проте спробував розглянути окремі теоретико-методологічні питання, зокрема дилему сучасного розуміння подій осені 1918 року (Листопадовий чин: революція чи переворот?) [486, с. 350]. Так, науковець аналізує події 31 жовтня – 1 листопада (на основі свідчень авторів спогадів) по-різному: Першолистопадовий переворот; збройний виступ проти Австрії; розброєння; перебрання влади; державний переворот; Листопадовий зрив. І. Монолатій після детального аналізу свідчень авторів спогадів стверджує, що події 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. не містять трактування як революція (позиція О. Карпенка), а лише як перевороту, розброєння і т.д., що свідчить про мілітарний характер подій [486, с. 352].

У ґрунтовному дослідженні «Бої у Львові. 1-21 листопада 1918 року» [297] О. Дедик неодноразово звертався до ролі Д. Вітовського в організації державної влади ЗУНР в перші три тижні листопада 1918 р. На відміну від своїх попередників, автор монографії звернув увагу на таємницю відставки

отамана Вітовського 2-3 листопада 1918 р., якій присвятив п'ятий розділ першої частини монографії, проте остаточної крапки щодо даного питання автор не поставив. На даному етапі дослідження дослідник, після ретельного аналізу спогадів українських політиків, військових і громадських діячів, висунув лише робочу гіпотезу: «Д. Вітовський охоче пішов назустріч порадам політиків очолити саме військове міністерство, поступившись кріслом командувача досвідченому фахівцю» [297, с. 77].

Важливо наголосити, що дослідження здійснене на нововіднайдених документальних джерелах, свідченнях і спогадах очевидців. У ньому проводиться реконструкція протистояння на вулицях Львова у листопаді 1918 року. Книга розповідає про причини відставки Дмитра Вітовського та Григорія Коссака, а також дано відповідь на запитання: «Чи міг Окремий загін Січових Стрільців на чолі з полковником Євгеном Коновальцем змінити долю Львова та наскільки обґрунтованим було рішення полковника Гната Стефаніва відступити зі столиці ЗУНР?» [297, с. 81].

Важлива заслуга О. Дедика – він одним з перших в українській історіографії проаналізував зміну назви Збройних Сил ЗУНР, тривалий період якими опікувався Д. Вітовський. «Після проголошення Акту злуки наказом ч. 32 від 25 січня 1919 року для фронтових з'єднань було запроваджено офіційну назву «Галицька Армія» (ГА), – зазначав дослідник. – Вона швидко прижилася і, починаючи з 28 січня, генерал Омелянович-Павленко підписував накази саме як командувач ГА. 2 лютого 1919 року він офіційно змінив назву Начальної Команди Українського Війська на Начальну Команду Галицької Армії (НКГА) [302, с. 17].

Н. Вовк відзначала, що саме Д. Вітовський був ініціатором створення розвідки галицького війська, а внутрішня організація РВ НК УГА змінювалася залежно від потреб війська й можливостей [256, с. 57]. Заслуги Д. Вітовського у розбудові Збройних Сил ЗУНР виокремив Я. Марченко [470]. «Формуючи у листопаді-грудні 1918 р. збройні сили ЗУНР – Галицьку

армію, військове керівництво, зокрема Державний секретар Військових Справ полковник Д. Вітовський і командувач армії генерал М. Омелянович-Павленко намагалися врахувати важливі складові воєнної стратегії: питання теорії і практики підготовки збройних сил до війни, планування і ведення війни, стратегічних воєнних операцій, роль моральних чинників у підготовці особового складу до бойових дій. Все це відіграло позитивну роль і позначилося у ході Вовчухівської, а згодом Чортківської операцій» [470].

Як і Я. Марченко, львівський науковець В. Рутар відзначав здобутки Д. Вітовського у створенні окремих залізничних військ [522]. «Щоб якось полегшити ситуацію і навести лад на залізницях Дмитро Вітовський 10 грудня 1918 р. видав наказ № 68 до окружних військових команд ЗУНР в якому закликав усіх колишніх старшин, підстаршин і вояків австрійської армії, які раніше служили в залізничних чи працювали у робітничих відділах, полонених, які працювали при залізницях як слюсарі, ковалі і т.д., робітників при телеграфіях і телефоністів з'явитися до збірної станиці в Станіславові», – зазначав учений [522].

С. Макарчук відзначав, що на завершальному етапі Першої світової війни українці дозріли до ідеї утворення власної держави, яку втілював у життя Д. Вітовський. «Вимоги національно-територіальної автономії аж до 1918 р. диктувалися об'єктивними політичними реаліями, через які неможливо було переступити, щоб ставити в практичну площину українського руху завдання боротьби за суверенну національну державу, – читаємо у книзі. – Але щойно на видноколі міжнародних відносин ідея перебудови монархії Габсбургів на федеративних засадах виявилася запізнюючою і примарною, та ще й такою, в якій не залишалось місця для української спільноти, політичні лідери переступили через ідею автономії й поставили перед народом мету здобуття самостійної держави» [468, с. 97].

У дослідженні «Західно-Українська Народна Республіка. 1019 – 1923. Історія» (упор. О. Карпенко) [344] відзначено внесок Д. Вітовського в

утворення ЗУНР. Констатовано, що сотник УСС став «ініціатором і організатором збройного повстання у Львові, яке стало загальнонаціональним і переросло в національно-демократичну революцію на всіх українських землях Австро-Угорщини» [344, с. 105].

Л. Кривизюк констатував, що «зважаючи на гостру нестачу командних кадрів, військовий міністр ЗУНР полковник Д. Вітовський вже у листопаді 1918 року видав наказ формувати старшинські школи. ДСВС доручив своїм виконавчим органам – Окружним Військовим Командам на місцях zorganizувати старшинські школи для вишколу кандидатів (курсантів) на старшин піхоти та артилерії. ОВК відкрили при своїх запасних кошах три старшинські школи в Золочеві (військова область 1-го корпусу), Коломиї (військова область 2-го корпусу), Самборі (військова область 3-го корпусу)» [410].

У фундаментальній праці «Велика війна 1914 – 1918 і Україна» [250] О. Рубльовим звернено увагу на проблему військового будівництва в ЗУНР, на чолі якого стояв Д. Вітовський. Констатовано, що «Велика війна та революції 1917 – 1921 рр. завдали смертельного удару багатонаціональним імперіям Романових та Габсбургів, на уламках яких поневолені європейські народи... почали творити власні національні держави» [251, с. 177].

Таким чином, військова і громадсько-політична діяльність Д. Вітовського неодноразово ставала об'єктом наукових і науково-популярних досліджень українських істориків ХХ – початку ХХІ ст. Однак далеко не всі аспекти життєвого шляху Д. Вітовського висвітлено на належному науковому рівні, не повністю використано наявну широку джерельну базу, що зберігається в архівних збірках України, Польщі та ін. Значна частина досліджень виділяється аполегетичним підходом у висвітленні багатогранної діяльності цього непересічного військовика і політика. Спогади політиків, військових діячів про Д. Вітовського часто ставали чи не головним джерелом дослідження. Діапазон оцінок українських

дослідників діяльності Д. Вітовського достатньо широкий: від виправдання тих чи інших дій цього військово-політичного діяча до нищівної критики його. Дискусійними залишаються, зокрема оцінки його участі в організації Листопадового зриву 1 листопада 1918 р., діяльності в складі української делегації на Паризькій мирній конференції тощо. Українські дослідники однакові в позитивних оцінках діяльності в Легіоні УСС, уряді ЗУНР як державного секретаря військових справ. Проте на сьогодні відсутнє комплексне дослідження військової та громадсько-політичної діяльності Д. Вітовського.

1.2. Джерельна база

Всебічне дослідження теми дисертаційної роботи неможливе без залучення комплексу джерел, які для зручності поділяємо на декілька груп: 1) архівні матеріали; 2) праці Дмитра Вітовського; 3) мемуарна література; 5) періодична преса. Поєднання різнопланових джерел дозволяє відтворити цілісну картину військово-політичної діяльності Дмитра Вітовського у контексті суспільно-політичних процесів початку ХХ ст.

Перша група джерел представлена опублікованими та неопублікованими матеріалами, які розпорошені в архівосховищах України та Польщі, Функцію документування військового шляху УГА урядом ЗУНР було покладено на Письменний відділ Державного секретаріату військових справ, який був створений на початку 1919 р. Однак після закінчення українсько-польської війни голова Письменного відділу І. Боберський вивіз частину архіву до Відня (значна частина донедавна знаходилася у Ватикані, - сьогодні знаходиться в архіві Українського католицького університету, відбувається його оцифрування) інші документи поповнили архіви Польської держави.

Зважаючи на вищесказане, відтворювати військово-політичну діяльність Дмитра Вітовського довелося на основі архівних документів, які зберігаються в Україні. Найповніші фонди і колекції документів зосереджено в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) у Києві, зокрема у ф. 1073 «Державний секретаріат військових справ Західно-Української Народної Республіки. Тернопіль», ф. 2188 «Начальна команда Української Галицької армії м. Вінниця», ф. 2192 «Диктатор Західної області Української Народної Республіки м. Чортків і м. Кам'янець-Подільський», ф. 4097 «Кіш Українських Січових Стрільців. 1917–1918», ф. 4405 «Союз визволення України», ф. 4465 «Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій і осіб» та ін. знаходимо інформацію, яка стосується військової діяльності Д. Вітовського.

З поміж архівних справ виокремимо спр. 22. (ф. 405) «Листування з офіцерами Українських січових стрільців Гаврилком, Гірняком, Горянським, Палащукком та іншими про організацію на Волині шкіл, збір та надсилку для них підручників», спр. 131 «Листування з сотником Українських січових стрільців Вітовським Д. та його записки про стан релігійної пропаганди серед населення в м. Ковелі», які відображають культурно-просвітницьку діяльність Д. Вітовського на Волині.

Інші матеріали ЦДАВО України допомагають реконструювати військову діяльність Д. Вітовського у роки національно-визвольної війни. Цей пласт інформації можна, зокрема, почерпнути із ф. 1073 «Державний секретаріат військових справ Західно-Української Народної Республіки. Тернопіль» (спр. 4 «Державний секретаріат військових справ Західно-Української Народної Республіки. Тернопіль», спр. 12 «Документи діяльності Державного Секретаріату Військових Справ», спр. 37 «Листи, спогади, різні матеріали Державного Секретаріату Військових Справ у Станиславові та ін.).

Значне зацікавлення у руслі досліджуваних подій викликають документи ЦДАГО України (ф. 269 «Колекція документів «Український музей у Празі»). Спр. 48, 58, 108 знайомлять дослідників із: верненнями і протестами української громадськості проти польської окупації Східної Галичини; довідками, доповідями, звітами, інформацією урядовців ЗУНР; заходами політичної і дипломатичної боротьби за суверенітет ЗУНР та ін. Фонд багатий на листування керівництва ЗУНР з очільниками УНР, членами Уряду і дипломатичними представниками ЗУНР за кордоном, командуванням Української Галицької Армії, Українською еміграцією в США і Канаді, урядами країн Антанти, Лігою націй, іншими міжнародними організаціями стосовно захисту суверенітету, її міжнародного визнання, боротьби з польською окупацією, організації роботи уряду ЗУНР, становища УГА. Значна частина документів – накази Начальної Команди Українського війська. Одна з ецнтарльних постатей архівних матеріалів – Д. Вітовський.

Таким чином, матеріали цих архівосховищ знайомлять сучасників із маловідомими подіями національно-визвольної війни 1917 – 1923 рр. загалом, та державотворчою діяльністю Дмитра Вітовського – зокрема.

Всебічному дослідженню проблеми сприяли документи Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАЛ України). Насамперед опрацьовано фонди «Наукове товариство імені Т. Шевченка» (ф. 309), «Легіон Український Січових Стрільців» (ф. 353), «Легіон Український Січових Стрільців» (ф. 353), «Назарук Осип, адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч 1883–1940 рр. (ф. 359), «Старосольський В. – адвокат, громадсько-політичний діяч» (ф. 360), «Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих земель у Львові» (ф. 395), «Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР» (ф. 581).

Зважаючи на білі плями української історіографії, що стосуються помтаті Д. Вітовського, особливе зацікавлення викликають спр. 261 «Звіт про

стан шкіл на Волині» (ф. 309), спр. 247 «Накази по особовому складу сотників Вітовського і Волошина (копії)» (ф. 353), спр. 1 «Матеріали про діяльність Західно-української народної республіки (протоколи, рішення, уповноваження та інші документи, які належать Назаруку як члену ЗУНР)» (ф. 359), спр. 368 «Програма, протоколи засідань, накази та ін. документи про діяльність Української радикальної партії» (ф. 359), спр. 7 «Листи сотника Українських січових стрільців Д. Вітовського начальнику Збірної станиці Українських січових стрільців М. Волошину про відкриття українських шкіл в місцях дислокаційних зеднань січових стрільців у Володимир-Волинську» (ф. 395), спр. 10 «Листи сотника Українських січових стрільців Д. Вітовського начальнику Збірної станиці Українських січових стрільців М. Волошину та голові Бюро І. Крип'якевичу про відкриття українських шкіл та стан культурної роботи серед українського населення Ковельського повіту» (ф. 395), спр. 146 «Накази та оперативні звіти Начальної інтендатури Галицької Армії при КЕА (Команді Етапу армії) та окружних командувань в Коломиї, Самборі та Чорткові» (ф. 581) та ін.

Завдяки інформації, отриманій із цих фондів, у дисертації показано:

- військовий шлях Дмитра Вітовського у Легіоні УСС;
- участь сотника у локальних боях Першої світової війни, зокрема під Туркою та Нагуєвичами (1914 р.);
- внесок Дмитра Вітовського у розбудову українського шкільництва на Волині на завершальному етапі Великої війни;
- базові принципи ідеології стрілецької політичної думки, одним із творців якої був Дмитро Вітовський;
- діяльність на чолі Збройних Сил ЗУНР;
- особливості дипломатичної праці на Паризькій мирній конференції тощо.

У Державному архіві Львівської області (ДАЛО) у ф. 257 «Польське товариство вивчення історії оборони Львова і південно-східних областей

воєводства у 1918–1919 рр.» зберігається колекція документів, які присвячені розгортанню державного і військового будівництва, поділу Галичини на військові області, округи і повіти, матеріали про початковий період українсько-польської війни. Завдяки цим документам критично проаналізовано здобутки та прорахунки Дмитра Вітовського у розпал військового конфлікту з поляками.

Спр. 69 «Копії наказів командувача групою військ генерала Роя про прорив облоги м. Львова» (ф. 257), спр. 94 «Копії рапортів головного командування польських військ у Львові про стан озброєння і наявність солдат та офіцерів» (ф. 257), спр. 394 «Розвідувальні дані про війська ЗУНР, переслані генеральним штабом польських військ командуванню оперативної групи «Схід» та ін.» (ф. 257), спр. 395 «Переписка та переговори Головного командування польських військ у Львові з командуванням зунрівських військ щодо питання ліквідації конфлікту та ін.» (ф. 257), спр. 414 «Інструкція Головного командування польських військ у Східній Галичині командуючому польськими військами у Львові підполковнику Мончинському про оборону Львова та ін.» (ф. 257) та ін. відображають дії Д. Вітовського в оцінці командування польських військ у Східній Галичині.

Характеристику військово-політичної діяльності Дмитра Вітовського доповнюють опубліковані джерела, що поряд з архівними матеріалами є складовим компонентом джерельної бази дослідження. Для прикладу, у збірнику документів «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923» (Т. 1-5), знаходимо чимало нормативно-правових актів, які стосуються Д. Вітовського [47], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [54]. Про Дмитра Вітовського можна знайти інформацію у збірниках документів, які побачили світ у радянський час («Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939» [38], «За волю народу» [46], «З історії революційного руху у Львові 1917–1939» [45] та ін.).

Праці Дмитра Вітовського (друга група) – одне з основних джерел дисертаційної роботи, особливо цінне для усвідомлення особливостей становлення його політичного світогляду, реконструкції кола найближчих товаришів, розуміння логіки прийняття стратегічних для ЗУНР рішень та ухвал тощо. Так у праці «Моя сотня» він детально описує бойовий шлях своєї сотні у роки Першої світової війни. «Мою сотню приділено в жовтні 1914 р. до кінної дивізії, яка мала стримати ворога в горах від Ужока до Старого Самбора, – писав Дмитро Вітовський. – Це пов'язання з кіннотою не було щасливе. Важко наздігнати її, та ще нами, як єдиною піхотною частиною, затикано всякі діри. Приказ доручено нам тоді, коли кінна дивізія вже від 24 годин була в поході і як же дігнати. Непроглядна валка возів дивізійного обозу утрудняла нам похід. Ми радили собі в той спосіб, що нашли провідника та йшли верхами. Кождий поневолі став туристом, бродив снігом, обвантажений кількадесятьма кілограмами: тайстра на плечах, хлібники по боках, ладівниці при поясі спереду і ззаду, намет, плащ, лопата, кріс. Вітер з морозом прошибав наскрізь. В дивізійнім обозі згинуло вночі около 70 коней» [149, с. 203].

Праця Дмитра Вітовського характеризується надзвичайно детальним описом подій, свідком яких він був. Для прикладу, про початок бойового шляху своєї сотні він писав (1914 р.): «...Рано зі Свидника перейшли ми за провідником верхами до Кропивника. Як простежа армії увійшли ми туди перші. Наш військовий харч вичерпався, і з правдивою вдячністю прийняли ми гостинність селян. З Кропивника Старого перейшли ми до Бистриці. Цілий день тривала бива коло Заліктя. Ми повнили службу резерви. Опісля перейшли ми до Східниці, щоби зайти москалів ззаду, а зі Східниці передісталися нічю до Борислава. Були ми незвичайно втомлені, а поживу діставали від людей, попри яких ми переходили. В Бориславі дають нам знати, що на Волянку прийшло з Дрогобича 2000 москалів з гарматами. Подаємося до Бані Котівської, діставши приказ злучитися зі сотнею кінноти

на горі коло Попелів. Ночуємо в Бориславі в копальні. Рано відшукали ми цей кінний відділ і через цілий день держимо в своїх руках гору. Під вечір приносить кінна стежа відомість, що з Дрогобича йде на нас московська дивізія. Нам приказано з ескадроном драгонів перейти до Опаки» [149, с. 204].

На основі праці Дмитра Вітовського «Моя сотня» можна скласти цілісне уявлення про побутові умови, в яких перебували січові стрільці у роки Першої світової війни. «Ночуємо на горі, – писав сотник. – Кажуть нам висилати стежі. Хлопці ідуть, бо вітер, мороз і мряка не дають на місці лежати. Вкритися нічим, постелити нічого, вогню розложити не вільно...» [149, с. 203].

Дмитро Вітовський недооцінював значення своєї праці, вважаючи її «сухим начерком». «Подав я тут цілком сухий начерк наших обов'язків з поверх 3 тижнів, – читаємо у роботі «Моя сотня». – Скільки подій, скільки вражінь, скільки думок, скільки досвідів пережили ми за цей час! У чужинців-військових здобули собі Українські Січові Стрільці лише признання і похвалу, що є витривалі, хоробрі і бойові. Відношення військових достойників до нас під час походу вперед – знамените» [149, с. 204].

У праці «Маківка. З Карпатських боїв» [147] Дмитро Вітовський показав запеклий характер боїв австрійсько-російських в українських Карпатах. «Одна [сторона] сказала: за всяку ціну возьму, а друга відповіла: за всяку ціну не віддам» [147, с. 115], – відзначав він. Описуючи тогочасну жахливу реальність, сотник зазначав: «Дим з наших і московських шрапнелів сповив гору туманом, зносився над нею мов над вульканом. Щохвилини прошибали той дим блискавиці – то рвалися шрапнелі. Не поодинокі, а так як паці цілих батарей плювали ними по чотири, по шість, по десять. А їм відповідала гора, вибухами землі. В цих вибухах столітні поторощені смереки, фонтанні каміння, а в суміж людські руки, голови, ноги і людське

м'ясо. Робота наших і московських гранатів, попис наших мерзерів та московських «дурних Іванів». Клекотіли по обох боках скоростріли, при землі гупали ручні гранати – здавалося гора рухається, дихає – пеклом. Так минала година за годиною...» [147, с. 116]. Резюмуючи, Дмитро Вітовський констатував, що січові стрільці «відбили десять разів сильнішого ворога», хоча «якби наші рекрути не були доставили нам муніції» [147, с. 116], результат битви міг бути не таким оптимістичним.

У роботі «Фонд Українських Січових Стрільців» [155] Дмитро Вітовський переконує, що національно-патріотична робота січовиків не закінчиться після завершення Першої світової війни. «який би не був вислід війни, на них, і лише на них, спаде весь тягар національної роботи. Вони від тепер приготовляються до неї. Складають свої лепти, щоб мати свій орган, свій власний, щоб гуртувати коло нього людей діла, а не лише слова. Вони перейшли і переходять тяжку школу життя і бачать, що не в них, але у нас всіх брак дисципліни, карности, брак почуття обов'язку, брак почуття відповідальности! І вони кажуть – вірте їм, що вони будуть тими відродженцями, які нарід відродять, будуть корчувати те, що нас нищить, а насаджувати те, чого нам треба, щоб стати народом «залізним» [155, с. 275].

У дисертаційній роботі використані й інші публіцистичні праці Д. Вітовського, серед яких доцільно виокремити: «З карпатських боїв: Борба за Маківку» [144], «Звіт» [145], «Із смутно-ясних настроїв» [146], «Пам'яті дорогого товариша четаря Івана Балюка» [152], «По літах» [153]. Публіцистичні праці відображають ставлення одного з очільників Листопадового зриву до певних подій військового і суспільно-політичного характеру на західноукраїнських землях у роки Першої світової війни та у час польсько-українського життя.

У дисертації критично проаналізовано *мемуари* (третя група) головнокомандувача Галицької Армії М. Омеляновича-Павленка, старшин А. Кравса, Д. Палієва та ін. тогочасних військово-політичних діячів, окремих

польських військових, в яких виявлено фактологічний матеріал про Дмитра Вітовського, щоправда, інколи емоційного і контрверсійного характеру.

Тогочасне політичне життя Західної України висвітлено у спогадах українського публіциста І. Кедрина «Життя – події – люди: спомини і коментарі» [91]. Л. Цегельський у спогадах «Від легенд до правди» [134] «пролив світло» на маловідомі сторінки біографії Дмитра Вітовського. Особливий інтерес становлять його розповіді про підготовку Листопадового зриву 1918 року, дипломатичну працю Дмитра Вітовського в Парижі у 1919 році.

Голова Української соціалістично-радикальної партії, посол польського сенату, доктор права і адвокат-правник І. Макух у своїх спогадах «На народній службі» [103] проаналізував політичні погляди і переконання свого однапартійця напередодні Листопадового зриву 1918 року, зосередив увагу на державотворчій праці Дмитра Вітовського, оцінив його внесок у становлення ЗУНР.

У спогадах Антіна Чернецького «Спомини з мого життя» [136], «У дні великого зриву («спомин»)» [135] вказано на величезний внесок Дмитра Вітовського «Переговори сторони вели на це щоб виграти час, – писав він. – І ми й Поляки сподівались помочі. Поляки її дістали із заходу. Українці такої помочі із краю в достаточній кількості не могли дістати і на час не дістали. Переговори розбились. Пішли далі оружні бої. Вітовський виснажений приготуванням зриву 2-го листопада та слідуючими операціями прямо валився із ніг» [135, с. 15].

«Серед української суспільності Вітовський був незвичайно популярний, – писав активний учасник Листопадового Чину Дмитро Паліїв. – Всі його любили і поважали, тому не дивно, що особу Вітовського в'язали все і всюди з визвольним самостійницьким рухом. Тільки він одинокий мав дані, щоб зістати керманичем революції. Популярний, глибокий, прегарний бесідник, чистий характер, добрий вояк» [116, с. 576].

Дмитро Вітовський – центральна постать спогадів С. Барана («У листопадові роковини. Як утворився перший галицький уряд? (спомини перед 13 літ)» [70], «Початки організації влади Зах. Української Народньої Республіки. Спогади зперед 18-ти літ» [69]). Про нього залишив спогад також його близький товариш М. Лозинський. У мемуарах «Спомини про Дмитра Вітовського» [102] він, зокрема, описав обставини їх знайомства: «Пізньої осені або з початком зими при кінці 1906 р. явився в мене у Львові ученик вищих клас гімназії. Сказав, що приїздить від організації українських, гімназистів міста Станиславова, просив революційної літе ратури і поради: в їх організації виринула думка аграрного терору про ти польських політиків, щоби примусити їх уступити перед домаганнями українських народніх мас. Цей ученик був – Дмитро Вітовський» [102].

М. Лозинський зауважував, що Дмитро Вітовський «як студент львівського університету брав участь у демонстрації 1 липня 1910 р. і був опісля засуджений в процесі 101 українських студентів. Був членом української радикальної партії. Брав визначну участь в організації «Січей». Дуже вдатно zorganizував утечу Мирослава Січинського з тюрми в Станиславові» [102].

Як переконує автор спогадів, Дмитро Вітовський «з початком війни був одним з перших організаторів Українських Січових Стрільців. Більшу часть війни перебув на фронті. Під час австрійської офензиви проти російської армії в 1915 р. в Галичині його відділ знаходився на самім переді...» [102]. До його заслуг він також відносив злуку УНР і ЗУНР.

Описуючи дипломатичну роботу Дмитра Вітовського, М. Лозинський констатував: «Париж його не привязав до себе, – хоч подивляв артистичні скарбисього міста. Все рвався до дому, до своєї військової праці. Вкінці виїхав 7 липня, щоб дістатися до Директорії зі звітленням про положення в Парижі. Планував вернути ще до Парижа з інструкціями від Директорії, а тоді їхати до праці на Україні...» [102].

М. Лозинський не міг не написати про любов Дмитра Вітовського не тільки до своєї Батьківщини, але й дружини та дітей. «Згадуючи про нього, нехай мені вільно буде сказати також те, чого за його життя я публично не сказав би: як він любив свою дружину й діти – півторалітню дочку, яку так мало бачив (він одружився підчас війни) і ще тоді, підчас нашого побуту в Парижі, ненародженого сина, – читаємо у спогадах. – Іноді хо димо по Бульонським лісі, тай виривається в нього туга: «Чому тут зі мною не може бути моя жінка й діти?». З якою любов'ю купував він ріжні річи, щоб завезти їх своїм рідним, скуповував артистичні малюнки, що би прикрасити свою хату, якої ще не зазнав, бо все був тільки гостем дома» [102].

Колишній старшина легіону УСС, згодом командувач Галицької армії генерал М. Тарнавський, згадував, що Дмитро Вітовський «був чоловік наскрізь ідейний, запальчивий. Вже з тону його бесіди можна було пізнати людину, яка про себе мало думає, лише підпорядковує свої думки, амбіції та особисті інтереси якійсь вищій ідеї» [344, с. 57].

Після завершення Другої світової війни побачили світ мемуари Н. Гірняка «Дмитро Вітовський. Спомин з нагоди 30-х роковин смерти» [78]. Автор не тільки відзначав його надзвичайний талан до військової справи, але й вказав на надзвичайно загостреному почутті справедливості, ілюструючи свої думки конкретними фактами. «Раз верталася його сотня з тяжких вправ осіннього дня, – згадував Н. Гірняк. – Недалеко квартири сотні хтось зачав співати соро міцьку вояцьку пісню. Вітовський моментально спинив сотню і наказав їй виконати вправу «наступу на ворога» по мокрім чорноземі на просторі одного кілометра. Потім зібрав заболочених по вуха стрільців і скартав їх за те, що вони, маючи гарні стрілецькі пісні, посміли затягнути неpris тойну пісню австрійських вояків. Ніодин стрілець не відчував гніву до свого команданта за цю кару, бо всі відчули, що він був у праві» [78].

Окремий сегмент спогадів Н. Гірняка – внесок Дмитра Вітовського у злуку УНР і ЗУНР. «Вітовський часто розказував мені про настрої й різниці

поглядів між членами Уряду, – писав він. – Тоді саме була дуже актуальна справа об'єднання обох наших Республік в Соборну Українську Державу. Бачачи розбіжність думок між деякими Секретарями в цій справі і недвозначну опозицію одного чи двох членів Уряду, Вітовський не завагався кинути на карту нашу військову силу, щоб примусити Уряд внести на Національну Раду законопроект про злуку. Він занадто добре знав, що не тільки УСС, але й уся УГА стояла на позиції соборності і мав моральне право й обов'язок числитися з цими настроями» [78].

Про Дмитра Вітовського знаходимо чимало інформації у мемуарах керівників окремих підрозділів УГА, представників військових місій, експертів уряду ЗУНР та ін. «Незважаючи на певну тенденційність, а іноді також брак самокритичності і схильність ідеалізувати власну поведінку» [454, с. 26], спогади військовослужбовців яскраво ілюструють військово-політичну ситуацію, заручником якої був Дмитро Вітовський. У дисертаційній роботі використані мемуари І. Борковського [72], А. Бурачемського [73], Є. Зиблікевича [87], В. Калини [89]; [90], І. Карпинця [359], М. Колтунюка [92], Є. Коновальця [95], О. Мегаса [104], О. Мікули [105], М. Омеляновича-Павленка [109]; [110]; [111]; [112]; Д. Палієва [114]; [115]; [116]; [117]; [118]; [119]; [120]; [121], О. Терлецького [130], та ін. [108]; [132]; [139].

У дисертаційній роботі також широко використано спогади М. Алиськевича «Переговори з мадярами 1918 р.» [65], А. Баб'юка «Гіркі спомини» [66], «Перші болі. Спогад з жовтня 1914» [67], І. Боберського «Щоденник 1918–1919 рр.» [71], В. Волицького «На Львів і Київ. Воєнні спогади 1918–1920» [75], С. Гайдучка «Воєнні спомини» [76], М. Галущинського «З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з років 1914–1915» [77], М. Гуцуляка «Перший листопад 1918 року на західних землях України: зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину» [80], О. Думіна «Полк. Дмитро Вітовський в спогадах (Кілька заміток і побажань)» [83], М. Заклинського «Мої спогади» [85], В.

Калина «Українські Січові Стрільці в українсько-польській війні» [89], А. Кравса «За українську справу: Спомини про III корпус УГА після переходу за Збруч» [96], С. Лисака «На ріднім фронті: Спогади й нариси» [100], «Полковник Дмитро Вітовський. Життя і чин» [101], О. Назарука «Рік на Великій Україні (Спомини з Української революції)» [107], В. Охримовича «Військовий Комітет» (Причинок до історії листопадового перевороту – на основі особистих помічень і споминів)» [113], В. Панейка «Перед Першим Листопадом. Шматок спогадів» [122], М. Тарнавський «Спогади» [129], К. Трильовського «З моїх споминів. Початки стрілецької організації і Боева Управа» [132], С. Шухевича «Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920)» [139] та ін.

Так, для прикладу у праці із вкрапленням мемуарів «На ріднім фронті» [448] її автор пише про формування світогляду одного з творців Листопадового зриву. «По скінченню сільської школи перейшов до гім. в Станиславові, де зформувався його національний світогляд, зокрема в самоосвітнім гуртку Українців, Гімназистів та семинаристів, до якого належали крім Вітовського ще Євген Федюшка, Євген Стебносський, Ростислав Заклинський та інші, – писали його товариші. – Вітовський був головою цього гуртка. Його палка вдача, вроджена тонкість у поведінці з товаришами, великий розмах і бесідницький талант уже тоді висунули його на чолі гімназійної молоді та пророкували велике майбутнє» [448, с. 5].

Важливою джерельною базою для дослідження громадсько-політичної діяльності Дмитра Вітовського стали *матеріали української та польської преси початку ХХ ст.* (четверта група). Його військовий шлях фрагментарно відображає військова та цивільна періодика, найбільші колекції якої зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника та науковій бібліотеці Львівського національного університету ім. І. Франка.

Передусім йдеться про часописи «Діло», «Стрілець», «Gazeta Polska», «Kurier Lwowski», «Українське слово», «Шляхи», «Новий час», «Свобода»,

«Нове життя», та ін. популярні серед галичан часописи. Події суспільно-політичного характеру, активним учасником яких був один із творців ЗУНР, висвітлювала «Свобода» (Джерсі-Сіті – Нью-Йорк). Інформацію про Дмитра Вітовського знаходимо й на сторінках «Літопису Червоної Калини». У періодиці друкувалися не тільки розвідки Дмитра Вітовського, але й відгуки відомих громадсько-політичних діячів на його статті, інформація про діяльність Дмитра Вітовського у роки Першої світової війни. Водночас у періодиці проаналізовано його державотворчу працю, висвітлено перебіг Паризької мирної конференції, учасником якої він був, показано її значення для української громадськості тощо.

Потрібно відзначити, що у пресі знаходимо інформацію, яка стосувалася усіх етапів життєвого шляху Дмитра Вітовського. «З вибухом світової війни в серпні 1914 року стає Вітовський на поклик Української Бойової Управи до організації Українського Легіону перших Українських Січових Стрільців, як перший сотник відходить в поле бере участь у всіх безчисленних боях, які широко вславили наше стрілецтво..., – писав часопис «Стрелець». – Йому довелося в 1915 році здобувати своє рідне село Медуху і Галич. Дальші службові приділення (Комісар УСС на Волині, комендант міста Жмеринки), високі воєнні відзначення, щиро його любило січове стрілецтво... Вкінці Галицьке правительство поручило йому вельми почесне, але дуже відповідальне завдання військового делегата до комісії для переговорів з перемиря з Поляками в Парижі...» [81].

Чимало інформації про Дмитра Вітовського у періодичній пресі подавалося у контексті річниць утворення ЗУНР. Зайве наголошувати на тому, що преса відводила Дмитру Вітовському центральне місце у Листопадовому зриві. Так, часопис «Костопільські вісті писав»: «Дня 30 жовтня приїхав до Львова як відпоручник Українських Січових Стрільців, що таборували в Чернівцях – Сотник Дмитро Вітовський. Він відразу обняв команду над українськими військовими від ділами, зорганізованими

конспіративно в полках Львівського гарнізону й утворив Центральний Військовий Комітет. Українське старше громадянство, згуртоване біля Укр. Нац. Ради, вагалося й чекало на директиви з центру, бо не надіялося на так скорий успіх перевороту» [127].

Практично щороку у чергові роковини смерті Дмитра Вітовського українська преса поміщала його біографію або ж мемуари його товаришів, що значно допомогло у реконструкції окремих подій, пов'язаних із об'єктом дослідження дисертаційної роботи. Яскравий приклад таких статей – «Вирлиним шляхом. У 24 роковини смерті полк. Дмитра Вітовського» [74], «Дмитро Вітовський. В двадцяті річницю смерті» [82], «Полк. Дмитро Вітовський (у четверті роковини смерті)» [124] та ін. «Як сотник У. С. С. від 1914 р. був уже речником самостійницьких змагань і активності української, нації, – писало «Діло». – Соборницька ідеологія У. С. С. своє скристалізування у великій мірі завдячує Дм. Вітовському. В засипаних снігом Карпатах, при ватрі, чи в бойківській ліпянці збира лося коло Вітовського товариство на гутірку. Вітовський все був осе редком у ньому. Його очі запалю вались тоді шляхетним блеском, а непохитна віра в ясну будучність України розливалась на всіх. Кож дий відходив від нього бадьорий на дусі і певний нашої виграної. Таким був Вітовський як ко мендант частини, таким і остався як секретар Віськові Справ» [124, с. 3].

Таким чином, у дисертаційній роботі використано неопубліковані архівні матеріали, праці Дмитра Вітовського, опубліковані документи, мемуарні твори, періодичну пресу початку ХХ ст. Всебічне дослідження його військового шляху неможливо без архівних документів ЦДАГО України, ЦДАВО України, ЦДІАЛ України та ДАЛО. Ці матеріали доповнюють низка збірників опублікованих документів. Значне наукове зацікавлення викликають також спогади відомих військових та громадсько-політичних діячів, які заповнюють окремі «білі плями» досліджуваної теми.

1.3. Методологія дослідження

Дисертаційна робота, присвячена Д. Вітовському, виконана на основі сучасного методологічного інструментарію в рамках біографістики (галузь історичної науки, яка вивчає життєві історії окремих людей, зосереджена на розумінні і поясненні життєвого шляху і впливу конкретних осіб на події, процеси і культуру певної епохи). Такий підхід дозволив максимально об'єктивно відобразити військово-політичну діяльність одного з очільників Листопадового зриву.

Важливість біографістики полягає в тому, що життя окремої людини може відображати та ілюструвати ширший контекст історичних подій того часу. Досліджуючи біографії видатних особистостей, історики можуть отримати глибше розуміння соціокультурного контексту, політичних установок, військових умов і інших чинників, що впливали на розвиток історичних подій. На прикладі діяльності Дмитра Вітовського можна охарактеризувати:

- рівень національної свідомості українців на початку ХХ ст.;
- особливості військової служби українців у лавах австро-угорської армії у час Першої світової війни;
- специфіку підготовки Листопадового зриву;
- бойові дії у роки польсько-української війни;
- здобутки на невдачі українців на Паризькій мирній конференції та ін.

Написання дисертаційної роботи розпочалося із збору джерельного матеріалу різнопланового характеру. Використання різнопланових джерел в історичних дослідженнях має велике значення з декількох причин: 1) *перевірка достовірності* – використання декількох джерел дозволяє перевірити достовірність і точність інформації. Якщо кілька різних джерел

надають схожі відомості, це підвищує надійність історичних фактів. У разі суперечностей між джерелами дослідник може аналізувати різні точки зору, порівнювати і аналізувати різні джерела, щоб зробити більш об'єктивний висновок; 2) *розширення розуміння* – використання різних джерел дозволяє отримати різні перспективи на події. Різні джерела можуть представляти різні культури, соціальні групи або політичні позиції, що дає змогу отримати більш повне розуміння подій та їх впливу на різні аспекти життя; 3) *контекстуалізація* – різнопланові джерела допомагають встановити контекст історичних подій. Вони надають деталі, що стосуються культурного, соціального, економічного та політичного середовища, в якому відбувалися події. Це допомагає зрозуміти, які чинники впливали на події, і як вони сприймалися людьми того часу; 4) *виявлення перекручень* – різні джерела можуть містити різні точки зору, інтерпретації або перекручення історичних фактів. Шляхом порівняння та аналізу різних джерел дослідник може виявити можливі спотворення, що допомагає встановити «історичну справедливість».

Зібраний джерельний матеріал дозволяє сформуванню концепцію наукової роботи та забезпечує підґрунтя для кристалізації її структури. На основі архівних матеріалів, праць Дмитра Вітовського, мемуарної літератури, періодичної преси, дисертаційну роботу розділено на п'ять розділів: Історіографія, джерела, методологія дослідження; Формування суспільно-політичних поглядів, громадсько-політична діяльність (кінець XIX ст. – 1914); Участь у Першій світовій війні; Державотворча праця в ЗУНР; Дмитро Вітовський в національній пам'яті українців. Подібна структура відображає основні віхи життєвого шляху Дмитра Вітовського.

Важливо наголосити, що дисертаційна робота «Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського» підготовлена на основі принципів *об'єктивності* та *всебічності*. Перший принцип є основою для проведення наукових досліджень у галузі історії, а його використання важливе з

декількох причин. По-перше, принцип об'єктивності спонукає істориків до пошуку правдивої інформації та аналізу подій з максимальною точністю. Використання об'єктивного підходу допомагає зменшити спотворення фактів, що можуть виникати через особисті погляди або прихильності історика.

По-друге, об'єктивність допомагає історикам діяти незалежно від своїх особистих думок, переконань та впливів. Це означає, що вони повинні ретельно досліджувати джерельну базу, проводити об'єктивний аналіз і робити висновки на підставі наявних фактів, а не особистих переконань. По-третє, об'єктивність сприяє збільшенню достовірності в наукових роботах – за умови, що історик дотримується принципу об'єктивності, його робота стає більш авторитетною, оскільки вона ґрунтується на об'єктивних фактах та обґрунтованих висновках. По-четверте, об'єктивність створює основу для наукових дискусій і дебатів. Історики з різних підходів та шкіл мислення можуть обговорювати свої думки та доводи, спираючись на об'єктивні дані, що сприяє розвитку науки як такої.

Історія – це «складне поле» з багатьма аспектами, включаючи політичні, військові, соціальні, економічні, культурні та ін. Щоб зрозуміти повну картину минулого у контексті біографії Дмитра Вітовського, необхідно враховувати окреслені вище аспекти, проаналізувати їх взаємодію. Власне уникнути приховування або перекручення певних фактів чи інтерпретацій історичних подій допомагає принцип всебічності.

Таким чином, використання принципу всебічності у дисертації передбачає врахування політичних, військових, соціальних, економічних та культурних умови, що існували на початку ХХ ст., а його використання сприяє більш глибокому аналізу історичних подій, учасником яких був Дмитро Вітовський. Серед таких – діяльність в Українській радикальній партії; просвітницька праця на Волині; участь у Першій світовій війні,

Листопадовому зриві та польсько-українській війні; дипломатична робота на Паризькій мирній конференції.

Дисертаційна робота опирається на загальнонаукові (логічний, статистичний, порівняльний, психологічний та ін.) та спеціальноісторичні методи дослідження. Насамперед варто наголосити на важливості *діалектичного методу*, який є одним з основних інструментів аналізу історичних подій та процесів. Використання діалектичного методу в дисертаційній роботі допомогло зрозуміти більш глибокі та складні взаємозв'язки між різними аспектами біографії Д. Вітовського, розкрити динаміку подій, суперечності, що притаманні воєнно-політичним процесам у роки Першої світової та польсько-української воєн.

Використання діалектичного методу передбачало: (а) проведення аналізу суперечності (зосереджено увагу на суперечностях та протиріччях, які помітні у біографії Д. Вітовського, що допомогло реконструювати цілісний образ його військово-політичної діяльності); (б) на основі джерельного матеріалу проведено «спостереження» за розвитком історичних процесів і подій, учасником яких був Д. Вітовський, звернено увагу на зміни, що відбулися з часом; (в) розглянуто історичні явища як результат взаємодії різних сил і факторів.

Для систематизації історичних фактів і подій, учасником яких був Д. Вітовський, за хронологічним принципом, а також за предметною спрямованістю дослідження використано *предметно-хронологічний метод*. Цей метод є одним із способів побудови біографії, який поєднує в собі фокус на ключових подіях, діях або етапах життя особи та відображення їх у хронологічному порядку. Цей метод дозволив систематизувати інформацію та показати зміни, розвиток та вплив певних подій на Д. Вітовського упродовж його життя.

Статистичний метод в історичній науці використовується здебільшого для аналізу інформації, зібраної з джерел з метою підготовки

висновки та з'ясування закономірностей певних подій та процесів. Використання статистичного аналізу може допомогти виявити тенденції, залежності, спільні чинники або причинно-наслідкові зв'язки між подіями, учасником яких був Д. Вітовський. Залучення статистичного методу у процесі написання дисертаційної роботи, яка присвячена постаті Д. Вітовського, допомогло встановити вірогідність окремих фактів його біографії, виявити певні тенденції та сформулювати об'єктивні висновки.

Важливим методологічним інструментом в історичних наукових працях став *порівняльний метод*. Він дозволяє порівнювати та аналізувати події, процеси, явища або інституції з різних часових періодів, регіонів або ж культур. Використання порівняльного методу дозволяє отримати глибше розуміння того, які фактори впливають на розвиток історичних явищ, та з'ясувати, як вони відрізняються або ж навпаки подібні у різних контекстах. Алгоритм використання порівняльного методу у дисертації наступний: 1) визначено об'єкт порівняння (конкретні історичні явища, процеси або інституції тощо); 2) встановлено контекст (досліджено контекст, в якому відбувалися порівнювані явища, розглянуто політичні, економічні, соціальні та культурні умови, що вплинули на розвиток цих явищ, а також враховано історичні обставини, такі як війни, зміни владних режимів тощо); визначено критерії порівняння (встановлено параметри, за якими здійснено порівняння об'єктів).

Під час написання дисертаційної роботи використано також *психологічний метод*. Його використання передбачало: (а) аналіз мотивації Д. Вітовського (з'ясовано, що теоретично могло б стати джерелом його мотивації, чому він прийняли певні рішення або ж зробив певні вчинки). Використано психологічні концепції, такі як теорії особистісних рис, соціальна впливовість або психологічні конфлікти, щоб дослідити глибинні причини його поведінки; (б) дослідження емоцій та психологічного стану Д. Вітовського (здійснено спробу пояснити емоційний стан та психологічну

динаміку одного з творців Листопадового зриву у певний історичний період або ж під час певної події); (в) розуміння соціального контексту (досліджено соціальний контекст того часу, про який йдеться у дисертаційній роботі, і визначено, як цей контекст впливав на психологію Д. Вітовського).

Методи *аналізу, синтезу, індукції, дедукції, моделювання, узагальнення* також використовувалися у процесі написання дисертаційної роботи. З-поміж вищезазначених методів виокремимо *метод узагальнення* (процес зведення окремих фактів, ідей або даних до більш широкої концепції, загального правила або закономірності). Іншими словами – це процес виділення спільних рис або суттєвих характеристик з набору конкретних елементів для формування загальної концепції або узагальнення. У дисертації цей метод використовувався в різних контекстах, включаючи воєнно-політичні процеси на західноукраїнських землях на початку ХХ ст. У процесі узагальнення відкинено незначні або випадкові деталі, а фокус зосереджено на тих загальних фактологічних аспектах. Особливо корисним цей метод став при підготовці висновків як окремих розділів так і загалом дисертаційної роботи.

Історики широко застосовують *метод індукції* – логічний метод, який використовується для виведення загальних висновків на основі спостережень за конкретними фактами або ж подіями. Важливо зауважити, що індуктивний метод не є абсолютною гарантією правильності висновків, оскільки він базується на ймовірностях та може бути обмежений наявними даними та свідченнями. З цих причин, при дослідженні воєнно-політичної діяльності Д. Вітовського, використано інші методи, такі як *дедукція* (логічне виведення з загальних принципів) та *критичний аналіз джерел*, щоб підтвердити свої висновки та забезпечити наукову обґрунтованість своїх досліджень.

Біографія Д. Вітовського реконструйована на підставі методу історичного опису, що є одним із основних підходів до дослідження та представлення історичних подій, процесів і явищ. Цей метод має на меті

систематично описувати минуле, фіксуючи факти, події, деталі та контекст історичного періоду або конкретної події. Основні функції методу історичного опису включають:

– збереження історичних фактів (метод дозволяє збирати історичні факти, на підставі чого створено об'єктивні історичні наративи, які стосуються Д. Вітовського);

– реконструкція історичного контексту (метод допомагає встановити зв'язки між подіями, розкрити їхні причини та наслідки, а також зрозуміти контекст, у якому вони проходила військово-політична діяльність Д. Вітовського);

– пояснення та аналіз (метод дозволяє виявляти та аналізувати закономірності, тенденції та особливості історичного розвитку, а також допомагає пояснити причини певних дій Д. Вітовського, оцінити їх значення та наслідки для українського суспільства початку ХХ ст.);

– представлення історичних даних (метод надає засоби для створення систематичного опису історичних подій та процесів, що передбачає складання хронологій, створення карт, використання архівних матеріалів тощо).

Серед прогностичних методів у контексті дисертаційної роботи заслуговує на увагу *метод висновків за аналогією* (полягає в знаходженні подібностей між двома або більше об'єктами, ситуаціями або явищами. Цей метод використовується для виключення або зроблення припущень про нову ситуацію або об'єкт на підставі відомостей про аналогічну ситуацію або об'єкт. Для прикладу, проаналізувавши побут січових стрільців, можна зробити висновки про санітарно-побутові умови військової служби Д. Вітовського; проаналізувавши рівень виконання ухвал Державного секретаря військових справ в одному повіті, можна зробити відповідні висновки щодо інших місцевостей регіону.

Здійснення подібних аналогій вимагає: (а) виявлення аналогії, (б) встановлення припущень (на основі відомих властивостей одного об'єкта або ситуації робляться припущення про незвідану або невідому ситуацію або об'єкт), (в) використання припущень для висновків (отримані припущення використовуються для підведення підсумків або прийняття рішень про незвідану ситуацію або об'єкт). Водночас важливо наголосити, що аналогія не є абсолютно точним засобом висновків, оскільки можуть існувати винятки.

Надзвичайно важливою складовою дослідницького процесу стало використання *логічного методу*, основними складовими якого стали: формулювання питання (роботу над дисертаційною працею про Д. Вітовського розпочато із формулювання дослідницької гіпотези, що допомогло розробити логічну структуру роботи); збір джерельного матеріалу (акумульовано первинні джерела (архівні документи, мемуари, статті в періодичній пресі тощо) та оцінено їх достовірність; аналіз джерельного матеріалу (проаналізовано джерела, які стосуються біографії Д. Вітовського і визначено, як вони підтвердили або ж спростували гіпотезу); формулювання аргументів (розроблено аргументи, що підтвердили гіпотезу); критична оцінка: (після формулювання аргументів критично переглянуто висновки та аргументацію).

Таким чином, у дисертаційній роботі використано широке коло методів, які у підсумку дозволяють провести об'єктивне дослідження військово-політичної діяльності Дмитра Вітовського. Дисертація підготовлена в рамках біографістики, важливість якої пояснюється необхідністю збереження пам'яті про відомих громадсько-політичних діячів, необхідністю популяризувати їх здобутки серед сучасників у національно-культурній, політичній, військовій

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (КІНЕЦЬ ХІХ ст. – 1914)

Про дитячі та ранні юнацькі роки Дмитра Дмитровича Вітовського досі в історіографії є небагато інформації. Лише відомо, що народився він у листопаді 1887 р. неподалік м. Галич у с. Медуха (сьогодні це село Дубовецької сільської громади Івано-Франківського району Івано-Франківської області). Дискусії піддається навіть точна дата його народження. Так відомі краєзнавці В. Полек та І. Ходак стверджували, що він народився 8 листопада 1887 р. [509, с. 55]; [586, с. 45–46]. Такої ж думки дотримувалися історики О. Колянчук, М. Литвин та К. Науменко [402, с. 276]. Натомість Р. Горак [283, с. 131], П. Арсенич та І. Коваль [394, с. 4] аргументували, що Д. Вітовський народився 6 листопада. Втім точно відомо те, що з'явився на світ у сім'ї представників давнього українського шляхетного роду Вітовських, який мав «свій герб із Боднарів» [283, с. 132], але до ХІХ століття вже зубожів.

Бажаючи дати сину добру освіту, батько – незаможній селянин-шляхтич – віддав Д. Вітовського до сільської початкової школи, а 1899 р. – до Станіславівської польської гімназії (української тоді у місті не було і з'явилася лише 1905 р.). Обравши гімназію, батько визначив для сина і напрямок освіти – гуманітарний. Адже, як відомо, система середньої освіти в Австро-Угорщині передбачала своєрідну «спеціалізацію» на гуманітарну та технічну освіту, що її можна було отримати відповідно в гімназіях та реальних школах [249, с. 6].

Гімназійні товариші Д. Вітовського К. Кисілевський та Є. Стебновський, характеризуючи його в роки навчання, зазначали: «Був він імпульсивний, з буйною фантазією, товариський, відважний, підприємливий, та давав спонуку до різних культурних починів. Уже тоді виявляв особистість і сильний характер. Професори шанували його. Нераз говорив їм відкрито те, що думав. У науці був він середній учень, любив історію і літератури, читав багато

белетристики, не мав таланту до математики й фізики. Він приймав живу участь у підготові й виконанні гімназійних концертів у честь Шевченка – приміром, у виставі драматичних картин «Золотий Вінок» – Василя Пачовського, що був його професором нашої мови й літератури. Також деклямував на концертах у честь Шевченка, бо мав декламаторський талант» [339, с. 6].

Разом з цим, викладання в гімназії велось польською мовою, а переважна більшість учителів намагались виховати в учнів зневагу до всього українського, натомість прославляючи польську мову та культуру. В цьому контексті М. Заклинський у книзі «Дмитро Вітовський» наводить показовий приклад, який свідчить про те, що сам Д. Вітовський ще з шкільних років чітко усвідомлював, що він українець, і був навіть у таких умовах відстоювати свою позицію. Так, коли професор Юзеф Срочинський, заявляючи гімназістам, що «хто не йде з ними, поляками, той є проти них, а таких своїх противників вони знищать», закликав незгідним з ним встати. Серед перших, хто негайно і демонстративно піднявся, був і Д. Вітовський [339, с. 10–11].

Окрім поляків вже в часі навчання в гімназії Д. Вітовському доводилося боротися й з русофільськими (а то – і відверто москвофільськими) впливами. Матеріальна скрута батька Д. Вітовського змусила його віддати сина не до української Педагогічної чи Селянської бурс (фактично гуртожитків), а до бурси Св. Миколая, яка була під контролем русофілів. Регулярна грошова підтримка від російського уряду дозволяла максимально здешевити проживання у Миколаївській бурсі, а вихідці із дуже бідних селянських родин деколи взагалі отримували можливість проживати тут безплатно. Натомість піддавали їх русофільській агітації, яка мала на меті переконати українську молодь у тому, що вони насправді «русские», а української нації насправді не існує. Така позиція була неприпустимою для Д. Вітовського, а тому він постійно вступав в дискусії із керівництвом бурси [249, с. 7].

Зрештою, 1905 р. Д. Вітовський змушений був залишити останню через відверту ворожість до нього її москвофільського керівництва [249, с. 7]. З цього часу він проживав у Педагогічній бурсі, підзаробляючи на життя у платному грутожитку читанням лекцій. Підготовка до викладу лекційного матеріалу займала чимало часу, який раніше гімназист витрачав на самоосвіту та громадську діяльність в рамках самоосвітнього українського таємного гуртка. Втім це не завадило йому успішно скласти матуру та 28 липня 1907 р. завершити навчання в Станиславівській гімназії [283, с. 136].

Продовжив студії Д. Вітовський у Львові – на правничому факультеті тамтешнього університету. 3 серпня 1907 р. його офіційно зарахували в ряди першого курсу студентів-правників. Однак, оскільки за денну форму навчання потрібно було платити, юнак обрав його заочний варіант – студії з права дозволяли це, і, можливо, саме тому Д. Вітовський і обрав саме такий напрям. Тому одночасно із лекціями в університеті, студент розпочав працювати в адвокатській конторі Й. Партицького в Станиславові, яка розташовувалась в орендованому приміщенні на другому поверсі кам'яниці іпотечного банку. Тут із невеликими перервами Д. Вітовський пропрацював до 1913 р. [280, с. 3].

Разом з цим, приїжджаючи до Львова на заняття, Дмитро Дмитрович користався з можливості відвідувати лекції з історії Європи української історичної науки, майбутнього голови Центральної Ради Української Народної Республіки Михайла Сергійовича Грушевського [249, с. 8].

Університетські студії Д. Вітовський був змушений перервати на однорічну військову службу в австрійській армії, яку закінчив завдяки своїй відповідальності, дисциплінованості та принциповості зі званням хорунжого. Після демобілізації 1909 р. він поновив навчання на другому курсі правничого факультету Львівського університету, однак затримався у Львові ненадовго. На тлі протестів українського студентства, яке охопили університет 1910 р. Д. Вітовського як одного із найактивніших його учасників, засудили до

тюремного ув'язнення та відрахували з лав університетських спудеїв [586, с. 48].

Після відбуття покарання він зосередився на подальшій роботі в станиславівській адвокатській конторі Й. Партицького, однак не менш рішучим залишалося його бажання продовжити академічні студії права. 1912 р. він таки поновив своє навчання, хоч вже не в Східній, а Західній Галичині – у Краківському університеті, і якраз напередодні Першої світової війни завершував його [339, с. 13].

Таким чином, упродовж 1890-х–1910-х рр. Д. Вітовському вдалося пройти шлях від учня початкової сільської школи до вихованця Станиславівської гімназії, під час навчання у якій довелося під час занять виборювати свою українськість у дискусіях із викладачами, а в позанавчальний час – із управителями-москвофілами Миколаївської бурси, де Д. Вітовському довелося проживати впродовж 6 із 8 гімназійних років. Тим не менше, поступаючи 1907 р. на правничий факультет Львівського університету він залишався свідомим українцем, і фактично через відстоювання інтересів свого народу у вирі студентських віч та мітингів його відрахували з лав львівських студентів, і він був змушений продовжувати студії права вже у іншому кінці Галичині – Краківському університеті, де завершував навчання якраз напередодні початку Першої світової війни 1914 р., паралельно ще з 1907 р. працюючи в станиславівській адвокатській конторі Й. Партицького.

Поруч із навчанням, значну (а почасти – і більшу) увагу Д. Вітовський приділяв участі у громадсько-політичному житті Галичини рубежа ХІХ–ХХ ст. Ще будучи гімназистом, Дмитро став членом самоосвітнього українського таємного гуртка («Самоосвітній Кружок»), в рамках якого, разом зі своїми товаришами – братами Леонідом, Романом та Корнилом Заклинськими, Д. Дем'янчуком та іншими, у вихідні дні ходив по селах, де вони вели освітню роботу громадсько-політичного напрямку, читали реферати з історії, влаштовували аматорські вистави [280, с. 3].

Д. Вітовський неодноразово виступав з доповідями (особливо любив розповіді з літературних тем). Крім того «кружківці» налагодили тісну співпрацю з читальнями «Просвіти» в селах Станіславщини, як і з діячами національно-демократичної та радикальної партій, які також щотижня на вихідних вирушали в села з організаціями політичних дискусій, освітянських ініціатив та віч. Почасти вибирали для своїх мандрівок села, які перебували під сильним впливом русофільської течії (де на парафії був священник-русифіл, або діяло Товариство ім. Качковського) [280, с. 3].

Крім того, гурток мав і власну бібліотеку з книгами на історичну та політичну тематику. Загалом варто відзначити, що ідейно всі представники гуртка в цей час перебували під ідейним впливом творів Драгоманова. Щоб зрозуміти причину цього, варто дещо окреслити загальний політичний контекст, який передував, а потім був тлом для діяльності станіславівських гімназистів та зокрема Д. Вітовського [280, с. 3].

Наприкінці XIX століття перша з українських партій – Русько-Українська радикальна партія (РУРП) проголосила вимогу незалежної держави як стратегічну політичну мету української нації. Ідея отримала підтримку й серед української студентської молоді. Водночас впродовж 1906–1907 рр. по всій Галичині проходили масові віча, на яких ухвалювалися петиції з вимогою до офіційного Відня виборчої реформи. Паралельно в краю значно збільшилася мережа читалень «Просвіти», «Січі», «Сокола», «Пласту», які теж зі свого боку займалися громадянським і фізичним вихованням молоді [458, с. 8–14].

В той же момент на Наддніпрянщині національний рух 1900 р. також помітно зміцнів. Тоді тут, у Харкові, почала діяти перша українська партія та тамтешніх теренах: Революційна Українська Партія (РУП). Тоді ж побачила світ брошура М. Міхновського «Самостійна Україна», де він розкритикував виключно культурницьку діяльність народників і доказував потребу політичної боротьби за державну незалежність України. Під впливом праці членів РУП

між селянством Полтавщини, спалахнув там у 1902 р. перший на Наддніпрянщині селянський страйк, перший у Східній Україні [488, с. 260].

Врешті, революція 1905 – 1907 рр., що спалахнула в Російській імперії після поразки останньої у війні з Японією на Далекому Сході, принесла наддніпрянським українцям короточасні, але здобутки – було скасовано попередню заборону українських книжок, журналів, часописів. Крім цього, легальними стали українські «Громади» серед учнів і студентів, що посприяло збільшенню кількості їхніх членів. Хоча уже в 1907 р. російська влада згорнула революційні процеси, проте успіхи попередніх кількох років безслідними не залишилися, і задали темп до подальшого розвитку національного руху в підросійській Україні [241, с. 200–202].

Та й не лише там – вона сильно вплинула й на світогляд та діяльність членів станіславівського Кружка, особливо на Д. Вітовського. Виявилось, що селянство – не «пасивне і темне», як досі вважалося, а потенційно було здатне до бунту – в тому числі в Галичині. Через це ставали прихильниками саме радикальних (якщо не революційних) способів боротьби за права і волю української нації, і драгоманівські погляди 1860–1970-х рр. їм виглядали актуальними і через чотири десятиліття.

Фактично діяльність цього гуртка була продовженням роботи станіславівського товариства «Громада», з якого вийшли відомі постаті української історії та культури: Осип Терлецький, Кость Левицький, Іван Белей, Мелітон Бучинський, Михайло Лозинський, Денис Лукіянович та інші [283, с. 140].

Активна робота гімназистів – «кружківців» не залишилась осторонь керівництва навчального закладу. Директор гімназії Терліковський, не наважившись відрахувати Д. Вітовського, як очільника гуртка, та його колег з числа учнів гімназії, все ж суворо заборонив їм займатися позакласною освітньою роботою. Вочевидь розумів, що була вона не просвітницька, а мала

національно-культурний характер, і мала на меті викристалізувати у місцевих селян українську національну ідентичність [339, с. 215].

Попри заборону, гімназисти не лише не припинили діяльності, а ще більше її активізували. Так, у 1906–1907 н. р. окрім своєї звичної діяльності, вони розпочали ще й видавництвом літературно-гумористичного журналу «Оса», одним з редакторів став також і Д. Вітовський. В цей час останній якраз розпочав і власну літературну діяльність – публікував в тодішній українській як галицькій, так і наддніпрянській пресі свої вірші та прозу (як під псевдонімами Гнат Буряк, Мстислав Турський, так і під справжнім прізвищем – Віт-ський Дмитро) [394, с. 5].

Водночас, у період навчання в гімназії Д. Вітовський розпочав свій шлях як політичний діяч. Близько 1906 р. він дедалі тісніше почав спілкуватися з політичним осередком Української радикальної партії. Саме гасла останньої, які апелювали до розвитку національно-культурного життя всього українського народу, його об'єднання та побудови власної соборної держави цілком відповідали поглядам Д. Вітовського [419, с. 77–98].

Про цей час цікавий спогад залишив редактор газети «Діло» і майбутній член уряду ЗУНР, Михайло Лозинський: наприкінці 1906 р. прийшов до нього у Львові учень Вітовський, як представник станіславівського Кружка, та просив революційної літератури і поради. В їхній організації, мовляв, виник план рільничого терору проти польських політиків-дідичів, щоб змусити їх «уступити перед домаганнями наших народних мас». Редактор відмовив йому, пояснивши, що рільничий терор – це точно не справа їхнього гуртка, і що юнакам спершу потрібно було закінчити студії, і лише тоді визначати, чим займатися далі [339, с. 10].

Водночас на початку 1907 р. на членів гуртка дедалі частіше почали писати «доноси» – як польські гімназисти, так і учні русофільських поглядів, з якими «кружківці» конкурували за вплив на українське селянство. Це призвело до того, що навесні 1907 р. дирекція гімназії вкотре провела з українськими

учнями попереджувальну розмову (особливо серед гімназистів останнього року навчання, серед них – і з Д. Вітовським) з вимогами припинити свою діяльність в межах Кружка, особливо у справі політичної агітації на вічах та в сільських читальнях, під загрозою відрахування за декілька місяців до випускної матури. Втім і цього разу робота у цьому напрямку надалі проводилася гімназистами, щоправда вже навіть з елементами конспірації – замість гімназійного однострою, який відрізняв їх від решти молоді, на зустрічі гуртка збиралися вони у цивільному одязі (порушуючи, таким чином, гімназійні статuti) [533, с. 221–223].

М. Заклинський згадував: «Одної неділі – це було весною 1907 р. – збиралися мої два брати вирушати на села, коли надійшов Вітовський у гарному цивільному одязі, готовий у дорогу. Зле сталося – сказав він. На вулиці стрінув його товариш з восьмої кляси, поляк, і спитав, куди він іде так по цивільному. Він негайно придумав якесь пояснення. – Брати оцінювали той випадок і прийшли до висновку, що немає причини боятися. Той учень не цікавиться політичними справами і не є ворогом українців, а спитав очевидно, щоб щось сказати при стрічі. – Опісля вони всі три подались на села» [339, с. 11].

Д. Вітовський як студент Львівського університету також активно включився в громадсько-політичне життя краю. Паралельно навчаючись у Львові та працюючи в адвокатській конторі Й. Партицького, він також працював і на партійній роботі в структурі УРП, а також продовжував співпрацю із читальнями «Просвіти» на Станіславщині.

У той же час, в межах Станіславівського повіту безпосередньо Д. Вітовський головним чином організовував нові відділи товариства «Січ». Варто відзначити, що останнє на початку ХХ ст. загалом значно вплинуло на розвиток національної свідомості серед української сільської молоді – насамперед, через політично-виховні події в галицьких містах, містечках та

селах, військово-гімнастичні та спортивні вправи, масові виступи на здвигах [607, с. 10–13].

Після повернення 1909 р. з військової служби Д. Вітовський знову повернувся до громадсько-політичної діяльності. Тоді українська молодь стояла на позиціях наполегливого відстоювання створення українського університету у Львові, бо існуючий був польськомовним.

Апогеєм цього протистояння стало студентське віче української молоді 1 липня 1910 р. У ньому брав участь і сам Дмитро, який напередоні на студентських зборах у своїй палкій промові обстоював необхідність провести заплановане зібрання (як, звісно ж, було нелегальним) в будинку самого університету. Польські студенти були проти і в результаті це все переросло у коридорні барикади, сутички між студентами та поліцією і навіть стріляниною. Трагічно воно й закінчилося – загибеллю друга Д. Вітовського Адама Коцка. Самого Дмитра як одного з найактивніших учасників виступу та його ініціаторів заарештували, а відтак він став фігурантом довготривалого слідства, яке через рік завершилося судовим «процесом 101-го» – так його назвала тодішня українська галицька преса, на сторінках якого він набув широкого розголосу. За результатом суду Д. Вітовського покарали місячним тюремним ув'язненням, позбавленням військового звання хорунжого та відрахуванням з числа студентів Львівського університету [586, с. 47].

Проте Д. Вітовського це не зламало, а, як виглядає, ще більше спонукало до протидії офіційній владі в краю. Так, 4 серпня 1911 р., Д. Вітовський, лише повернувшись до Станіслава після відбуття покарання, розпочав планування та організацію втечі із місцевої тюрми «Діброва» Мирослава Січинський. 1908 р. цей юнак підготував та успішно виконав атентат на тодішнього галицького намісника – поляка А. Потоцького [249, с. 9].

Через три роки після події у Львові серед університетської молоді виник таємний комітет для звільнення Січинського з в'язниці, представники якого (2–3 студентів), прибули для виконання завдання до Станіслава. Товаришу

М. Січинського - М. Цеглинському, - вдалося познайомитися та встановити дружні відносини з кількома тюремними вартовими і за їхнього посередництва сконтактуватися з в'язнем за допомогою зашифрованих листів. Водночас, коли таку «схему» зауважив очільник місцевої поліції, М. Цеглинський та його соратники були змушені покинути місто, і в цей час керівництво справою якраз перейняв Д. Вітовський, з яким львівські студенти попередньо вийшли на зв'язок [327, с. 294].

У листопаді 1911 р. завдання таки вдалося реалізувати. Дмитро зміг серед вартових конспіративно виявити українця, який погодився уможливити втечу М. Січинського. За його допомогою одного вечора в'язня й вивели за межі тюрми в однострої вартового до парку неподалік, де його вже чекав Д. Вітовського. Після цього Дмитро провів М. Січинського на спеціально підготовлену для операції квартиру на другому кінці міста, де його переодягнули в селянський одяг і цього ж ще дня вивезли з міста [283, с. 130–142].

Про втечу є спогад і самого втікача – М. Січинського: «Зі світа стали чутки приходити, що задумано втечу. Головні плани виробляв Микола Цеглинський, котрий вів переговори з дозорцями і т. п. Вітовський також до цього був близький ... При головній брамі був дозорець-поляк (це було пів 9 год. у вечорі). Мій провожатий засалютував йому, а той відчинив двері на двір. Там є ще друга брама, а там уже військова варта. Вийшли. На вулиці. Ясна зоряна ніч... В парку був Вітовський. Привіталися. Він сказав, куди йти. Проїшов через місто. Ніхто не пізнав ... Зайшов до одного дому, де чекало двоє селян з селянською одежею, в яку я миттю перебрався... Я з селянами поїхав у село» [88, с. 22].

М. Заклинський згадував, що він теж опосередковано став співпричетним до втечі М. Січинського з «Діброви», та детально описав декілька наступних після події днів, та Д. Вітовського в цей час: «На другий день ранком прибіг до брата один знайомий із сенсаційною вісткою, що минулої ночі втік із тюрми

Січинський. Поліціанти бігають, мовляв, по вулицях і оглядають кожного прохожого... Третього дня по втечі вручив мені брат клунок з плащем-пелериною і з убранням, щоб я відніс Вітовському. Воно могло придатись у випадку, якщо прийшлося би було передягти втікача в міський одяг. Коли він розпаковував клунок і помітив на папері нашу адресу, сказав: «Яка необережність!» – і негайно замазав її чорнилом» [339, с. 15].

«Вечором був я в бібліотеці товариства «Українська Молодіж», де я тоді був бібліотекарем, – писав М. Заклинський. – Надійшов Вітовський. Я помітив, що він хоче мені щось сказати. Приявні особи за хвилину відійшли, але прийшли інші. Тоді Вітовський сказав до мене тоном, наче продовжував розмову: «Такі злочини задавнюються аж по 10 роках». – Я добре зрозумів, що він хотів тим сказати» [339, с. 15].

Два дні пізніше, -Д. Вітовський вечером у домівці товариства «Українська Бесіда» переглядав часописи, особливо польські. «Вони дальше робили великий крик і люто нападали на українців за ту зручно виконану втечу. Те, що він вичитав того вечора, було дуже важне. Польські часописі стверджували, що поліційні розшуки йшли до тої пори в помилковому напрямі. Лікаря д-ра Яросевича, запідозреного за те, що їздив перед тою втечею кілька разів автотом до Черновець, випущено вже на волю через недостачу доказів вини. Познаки, мовляв, вказують, що втеча є справою молоді. Туди звернулися тепер поліційні розшуки» [339, с. 16].

«Вітовський був на приміті у поліції, як рухливий діяч радикальної партії, та як учасник бучі на університеті в попередньому році, – читаємо у спогадах М. Заклинського. – Не диво, що тепер сподівався він арешту. Думав, що це може статися того ж вечора, коли він вийде з домівки «Української Бесіди». Він занепокоївся, бо випадком мав тоді при собі кілька тисяч корон, що були власністю конспіративного Комітету. Він, безгрішний студент, не міг би найти задовільного вияснення, звідки їх має. Отже викликав до порожньої кімнати одного товариша по званні, адвокатського конціпієнта, з'ясував йому ситуацію

і попросив переховати тимчасово ті гроші. Одначе його товариш налякався: «Дайте мені спокій, я не можу, я маю жінку й діти!». Тоді Вітовський звернувся до д-ра Яросевича, звільненого попереднього дня з тюрми. Той згодився, бо був людиною відважною і діяльною в громадських справах. Одначе поліції не вдалося попасти на слід Комітету і його провідника» [339, с. 17].

З 1912 р. Д. Вітовський розпочав інтенсивну роботу і в «Українському Студентському Союзі», зокрема увійшов до його керівництва. В його складі Дмитро поставив питання про необхідність активної військової підготовки української молоді. 15 грудня 1912 р. збори Союзу підтримали пропозицію та проголосували за її ухвалення, а 16 грудня 1912 р. - Міжпартійний Комітет зобов'язався розробити та подати на затвердження владі статут «Українського Стрілецького Товариства»[278, с. 293].

При цьому Д. Вітовський не призупиняв праці і в Радикальній партії та українських культурно-освітніх товариствах. Так, з весни 1912 р. він долучився до підготовки разом із студентським товариством «Українська Молодіж» до підготовки свята на річницю дня народження Т. Шевченка на Станіславівщині. А через 2 роки він був одним із ініціаторів організації в цьому ж повіті урочистостей з нагоди 100-ї річниц з Дня народження Кобзаря. Однак з цим пов'язана одна неприємна історія: станіславський єпископ Є. Хомишин різко виступив проти широкого всенародного вшанування пам'яті поета. У відповідь, Д. Вітовський, висловлюючи глибоке обурення таким вчинком «духовного провідника всього свідомого українства», організував протиакцію. За це його знову було заарештовано і покарано (за декілька місяців до початку Першої світової війни!) пониженням у військовій ієрархії зі старшого кадета до підстаршини [456, с. 13].

Таким чином, Д. Вітовському вже в роки навчання в Станіславській гімназії, а особливо – під час студій у Львівському та Краківському університетах вдалося проявити свої лідерські та організаційні якості, долучитися до діяльності самоосвітнього українського таємного гуртка,

українських культурно-освітніх товариств та Української радикальної партії. А головне – чітко викристалізувати власну українську ідентичність поміж спробами польських та русофільських впливів, та усвідомлення необхідності досягнення незалежності Української державності.

РОЗДІЛ 3

УЧАСТЬ У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

3.1. Організатор і командир 1-го куреня Легіону УСС

Ідея існування суверенної Української держави, яка мала постати на теренах, які були розділені між Австро-Угорщиною та Росією, цілісно була сформульована вже напередодні Першої світової війни. Ще 1910 р. на шпальтах газети «Громадський голос» – пресового органу УРП, писали: «Не Відень, не Петербург абощо, а сама Україна, окрема й незалежна ... ми хочемо, щоб український народ здобув собі якнайскоріше самостійність, або мав свою власну державу» [538, с. 142].

Та особливо гостро питання здобуття українцями власної державності потрапило до порядку денного з початком Великої війни. На її спалах українці Галичини відреагували оперативно: вже 1 серпня представниками місцевих українських політичних партій було утворено Головну Українську Раду (ГУР) на чолі з націонал-демократом, доктором Костем Левицьким, радикалом Михайлом Павликом та соціал-демократом д-ром Миколою Ганкевичем. У своєму маніфесті від 3 серпня 1914 р. ГУР закликала західноукраїнську громадськість «стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне життя нашло свободу розвитку» [62, с. 212], визначивши таким чином свою політичну орієнтацію на Центральні Держави у вирі війни.

Першим реальним кроком ГУР було утворення 4 серпня 1914 року Української Бойової Управи (УБУ) (Бойової Управи Українських Січових Стрільців), якій було доручено провести серед українців Галичини мобілізаційні заходи для створення власних військових формувань – «Українських Січових Стрільців» (УСС) [13, арк. 17]. Очолив УБУ відомий

громадський діяч, організатор товариства «Січ», доктор Кирило Трильовський [487, с. 35–36].

Вже 6 серпня 1914 р. ГУР звернулася до західно-українського населення із закликом вступати до лав УСС з метою «відірвати від Росії всю Україну з Києвом, Полтавою, Черніговом, Донеччиною, Кубанщиною та берегами Чорного моря», а згодом «з такої великої землі утворити самостійну українську державу з столицею у нашім стародавнім Києві, де були би українське правительство і український парламент, вибраний всім нашим народом» [580, с. 50]. Відтак початок війни став водночас становлення українського народу на шлях збройної «національно-визвольної боротьби за своє визволення та за об'єднання всіх українських земель в єдину самостійну Українську державу» [231, с. 31].

До лав Легіону УСС з перших днів його заснування став й Д. Вітовський, разом із 16-ма українськими старшинами, яких на прохання ГУР було направлено Начальною Командою австро-угорської армії для його формування. Підстаршина Вітовський одразу включився в роботу організаційної секції УБУ. А працювати було з чим, адже на збірні мобілізаційні пункти в повітових містах Східної Галичини з'явилося, за різними підрахунками, 28–30 тисяч українських юнаків, але їхнє число спочатку обмежили до 10 тисяч [419, с. 127]. Поряд з тим, підстаршину Д. Вітовського включили до організаційної сесії УБУ, а також він очолив з часу його створення перший львівський курінь УСС та став його комендантом.

19 серпня 1914 р. (у день народження цісаря Франца-Йосифа) Д. Вітовський виступив з промовою у Академічному Домі, що був казармою куреня, на тему української визвольної справи, проявивши себе не лише як військова особа, але й політичних діяч [283, с. 141].

Як влучно зазначав колишній сотник УСС, доктор Богдан Гнатевич, «справою організації Легіону захопилася не лише молодь, їй щиро співчувало й старше громадянство, весь народ, без різниці стану й політичних переконань»

[279, с. 297]. І він не перебільшував – для майбутнього легіону УСС українці Східної Галичини надсилали продовольство, грошову допомогу, надавали приміщення. Тому можна погодитися з його твердженням, що «цілий місяць серпень кільканадцять тисяч українських добровольців утримувало виключно українське громадянство» [279, с. 297].

Тим часом просування російських військ на територію Східної Галичини і Буковини змусило Начальну Команду австро-угорської армії відводити свої війська в тил. Відступали і добровольці, що мали бажання стати вояками в першому Легіоні УСС. Місцем розташування УССів стало на початку вересня передмістя Стрия. Громадської підтримки, попри її масовий характер, було недостатньо. Відтак, 10 тисяч добровольців стояли без продовольства, амуніції, зброї [24, арк. 5–6]. УБУ не змогла організувати належного порядку і утримання – не вистачало коштів, досвідчених командирів, організаторів, чинились масові перешкоди з боку місцевої польської і австрійської військової адміністрації. Ставало зрозумілим, що самостійно українське громадянство не в змозі забезпечити Легіон всім необхідним. На жаль «українська суспільність Галичини не була підготовлена до створення власної військової організації. Так, невеличкі, слабо зорганізовані й мало вишколені кадри Стрілецтва, що повстали в краю до війни, не могли опанувати вимог організації, що з дня на день росла. Бракувало для цього досить військово-освідчених людей і грошових засобів» [279, с. 297].

За таких умов ГУР і УБУ звернулись до офіційного Відня за допомогою. Австрійська влада погодилась, але натомість запропонувала свій ультиматум: обмежити чисельність Легіону до 2000, та крім того, поставили вимоги, щоб всі усуси скласти присягу на вірність Австро-Угорській монархії [23, арк. 31]. В таких обставинах дискутувати не було можливості, тому ГУР погодилась, втім домоглася, щоб збільшити чисельність українського військового формування до 2500 осіб [249, с. 12].

Поступливість ГУР та УБУ неоднозначно сприйняли в лавах самих стрільців. Зокрема, з протестами виступила сотня В. Дідушка. Натомість більш далекоглядний політично Д. Вітовський переконав більшість усусів погодитися на умови австро-угорської влади. Один з учасників тодішніх подій Степан Ріпецький пригадував, з якою тоді промовою виступив український підстаршина Д. Вітовський: «Треба нам за всяку ціну вдержати для української справи наш зав'язок українського війська. Ми мусимо поборювати всі перешкоди на нашому шляху, що нас ждуть в майбутньому, хоч би з нас мала вернутися тільки сотня додому, ми не сміємо зневірюватися, а мусимо виконати свій національний обов'язок у цій війні, який нам доручив наш нарід» [518, с. 79].

У результаті, 3 вересня 1914 р. вояки УСС таки прийняли австрійську присягу. Однак наступного дня склали ще одну – вже на вірність українського народу, за виборювання волі якого власни і йшли воювати в лавах Легіону. Приймав присягу Остап Нижанківський – відомий композитор та громадський діяч [339, с. 20–21].

Разом з австрійськими військами Легіон УСС через с. Лавочне передислокувався на Закарпаття, 5 вересня розміщується в м. Мукачево, потім в с. Страбичеві та Горонді. Там корпусна команда сформувала зі стрільців два повних куреня та один півкурінь. 7 вересня 1914 р. С. Шухевич змінює Д. Вітовського на посаді коменданта півкуреня УСС – оскільки відібране до війни звання хорунжого йому ще не повернули, а без нього залишатися курінним комендантом він не міг. Натомість Дмитру доручили командувати новосформованою сотнею, яка розмістилася в с. Страбичеві [249, с. 12]. Відомий дослідник Легіону УСС М. Лазарович у монографії «Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба» детально схарактеризував процес організаційного становлення Легіону 7 вересня 1914 р.: його було розділено на два з половиною курені (батальйони). Кожен курінь

складався з чотирьох сотень, кожна сотня – з чотирьох чет (взводів).[428, с. 100]

Відтоді справді почались суворі армійські будні [25, арк. 36]. Малонавчені, слабо по-бойовому злагоджені українські юнаки повинні були якнайшвидше осягнути базові знання, вміння та навички військової науки. Зробити це було дуже важко за наявних матеріально-технічних умов: з озброєння у розпорядженні були лише застарілі 1000 гвинтовок системи Вернадля, що були зняті з озброєння в австрійській армії ще наприкінці 1880-х рр., стали на початкових етапах чи не єдиним арсеналом Легіону. Та сумління і почуття глибокого патріотичного обов'язку змушували молодих стрільців наполегливо опановувати військову справу навіть за таких обставин. В цих умовах досвід, та й талант до військової справи Д. Вітовського стали надзвичайно актуальними [487, с. 39].

Його сотня, попри несприятливі обставини, настільки швидко навчалася майстерності ведення бою, що до Д. Вітовського просились стрільці з інших сотень, щоб пройти військовий вишкіл. Він нікому не відмовляв: приймав нових, а на їх місце відсилав вже навчених. В результаті впродовж осені 1914 р. його сотня стала однією з найкращих у всьому Легіоні [17, арк. 2–3].

Безсумнівно, що високий бойовий і моральний дух стрілецької сотні Дмитра Вітовського була, насамперед, заслугою її командира. У спілкуванні з підопічними від був, «не вивишав себе, але й не товаришував із стрільцями. Не було й мови, щоб він когось протегував. Супроти всіх був справедливий. У службі вимагав багато, але не був формаліст, а ні дрібничковий. Пильнував, щоб не перетяжити працею одних стрільців на кошт других. Лиш ті діставали важчі завдання, хто сам до них зголошувався. Він усе мав на увазі засаду добровільности і це стрільці високо цінили. Він не говорив патріотичних промов, як це мав у звичаю сотник Іван Коссак, якого бомбастичне говорення викликувало насміх. Вітовський вів себе, як з молодшими товаришами, борцями за ту саму святу справу» [339, с. 21].

Результати такої підготовки, високої моральної атмосфери не забарились. Вже восени розвідницькі двадцятки сотні Д. Вітовського пробралися в глибокий тил противника, добросовісно виконували свої завдання, неодноразово брали в полон сили противника [17, арк. 3]. В жовтні 1914 р. сотня Д. Вітовського мужньо обороняла гору Кобилу навіть тоді, коли її залишили регулярні австрійські сили. І лише тоді, коли стрільцям вже реально загрожувало повне оточення, за наказом свого командира вони відступили [574, с. 110–112].

У статті «Моя сотня» Д. Вітовський описав перипетії осінньої воєнної кампанії, в яких перебувала його сотня [17, арк. 4]. «Мою сотню приділено в жовтні 1914 р. до кінної дивізії, яка мала стримати ворога в горах від Ужока до Старого Самбора. Це пов'язання з кіннотою не було щасливе. Важко наздігнати її, та ще нами, як єдиною піхотною частиною, затикано всі діри. Приказ доручено нам тоді, коли кінна дивізія вже від 24 годин була в поході і як же дігнати. Непроглядна валка возів дивізійного обозу утрудняла нам похід. Ми радили собі в той спосіб, що найшли провідника і йшли верхами. Кождий поневолі став туристом, бродив снігом, обвантажений кількадесяти кілограмами: тайстра на плечах, хлібники по боках, ладівниці при поясі спереду і ззаду, намет, плащ, лопата і кріс. Вітер з морозом прошибав наскрізь. В дивізійнім обозі згинуло вночі около 70 коней» [332, с. 267]. Далі сотня Д. Вітовського пройшла «великий марш»: Чонтож – Ужок – Сянки – Ботелка Нижня – Турка – Ісаї – Свидник – Кропивник Старий. «З Кропивника Старого ми перейшли до Бистриці. Цілийдень тривала битва коло Заліктя, - далі описував Д. Вітовський, - Ми повнили службу резерви. Опісля перейшли до Східниці, щоб зайти москалів ззаду, а зі Східниці передісталися ніччю до Борислава. Були ми незвичайно втомлені, а поживу діставали від людей, попри яких ми проходили» [332, с. 267].

Взимку 1914–1915 рр. усуси Д. Вітовського проявляли героїзм і відвагу в розвідці на території, зайнятій ворожими військами [17, арк. 4]. Австрійське

військове командування змушене було визнати заслуги підхорунжого Д. Вітовського і знову присвоїти йому в грудні 1914 р. старшинське звання сотника [339, с. 223].

Особливих старань докладав сотник Д. Вітовський у сфері політичного, національного виховання не тільки свого підрозділу, а й всього особового складу Легіону, намагався поширювати поміж його лав ідеї українського патріотизму. В цьому напрямку роботи Дмитро Дмитрович покладался на близьких соратників, зокрема на свого заступника – чотаря Івана Балюка [17, арк. 4]. Так, навесні 1915 р. гурток, очолюваний ними, чітко сформував ідеологічні засади стрілецького руху: «Наша мета – Незалежна і Соборна Українська Держава. Ми – військо України, ідемо до тієї мети слідами Мазепи і згідно із «Заповітом» Шевченка. Щоб ту важкодосяжну мету досягнути, треба гартувати нашу молодь, виховувати її у військовому дусі, в почутті обов'язку щиро і невпинно працювати для добра України та в готовності стати у відповідну хвилину до збройної боротьби за неї» [586, с. 47].

У цьому ж осередку з'явилася ідея створення фонду Українських Січових Стрільців та щомісячного часопису стрілецтва «Шляхи». Останній виходив 1915–1918 рр. у Львові та фінансувався в основному коштами з вищеназваного фонду. За цей період вдалося підготувати на надрукувати 44 номери періодичного видання [534, с. 222]. У своїй статті «Фонд українських січових стрільців» Д. Вітовський ставить питання « Питаєтеся, що то за фонд?» і відповідає: «Стрілецький фонд пресовий. Вони прийшли до переконання, що їх задача не кінчиться війною. Що який би не був вислід війни, на них, і лише на них, спаде весь тягар національної роботи. Вони від тепер приготовляються до неї. Складають свої лепти, щоб мати свій орган, свій власний, щоб гуртувати коло нього людей діла, а не лише слова. Вони перейшли і переходять тяжку школу життя і бачать, що не в них, але у нас всіх брак дисципліни, карности, брак почуття обов'язку, брак почуття відповідальности! І вони кажуть – вірте їм, що вони будуть тими відродженцями, які нарід відродять, будуть корчувати те,

що нас нищить, а насаджувати те, чого нам треба, щоб стати народом «залізним» [332, с. 275].

Знову ж таки у 1915 р., під час першої від початку війни короткотривалої відпустки, сотник Д. Вітовський організовував стрілецькі віча, на яких виголошував промови про значення і роль українського війська як визволителя рідного народу, потужного потенціалу для здобуття і побудови Української держави [24, арк. 15]. Зрештою, в одному зі своїх листів (вочевидь, адресованому УБУ) навесні 1915 р. Дмитро Дмитрович відзначав, що «Українські Січові Стрільці прийшли до переконання, що їх задача не кінчиться з війною. Що який би не був вислід війни, на них і лише на них спаде весь тягар національної роботи. Вони від тепер приготовляються до неї. Складають свої лепти, щоб мати свій орган, свій власний, щоб гуртувати коло нього людей діла, а не лише слова. Вони перейшли і переходять тяжку школу життя і бачать, що не в них, але в нас всіх брак дисципліни, карности, брак почуття обов'язку, брак почуття відповідальности! І вони кажуть – вірте їм – що вони будуть тими відродженцями, які нарід відродять, будуть корчувати те, що нас нищить, а насаджувати те, чого нам треба, щоб стати народом “залізним” ... Вам хочеться бачити Стрільців тільки серед шрапнелів, гранатів, куль, цілого пекла війни. А ніколи, ніколи не завдали собі труду глянути в душу тої маси, пізнати, що вона думає, яке її духове життя... Чи ж це не подвиг, що люди, яким смерть в очі заглядає, думають про будуччину, повну праці, а не відпочинку. Що люди, які мерзнуть і голодують часом, складають свої лепти так радо, що з тих лепт уже тисячі корон вирости» [156, с. 275].

Прикметним є в цьому контексті ще один лист сотника до Союзу Визволення України від 1 квітня 1915 р., написаний напередодні Великодня: «Нині Страсний Четвер. Замість бажання Веселих Свят шлемо всім Вам, що в Союзі працюєте, сердечний привіт і щире признання за Вашу велику працю і вашу діяльність. Серед загальної катастрофи, пригноблення і зневіри зуміли Ви високо піднести національний прапор і Ви одні держите його високо певною і

міцною рукою досі. Може Вам мило буде дізнатися, що Ви не самотні в своїх змаганнях, і що ми не тільки вояки, але і будучі горожани Вільної Самостійної України. Велика історична ідея перестала бути для нас лише переконанням, вона вросла в характер і душі наші, перейшла в діло, стала основним нервом життя нашого. Ми знаємо, за що йдемо на труди і бої, за що лишаємо могили за собою, по своїх і чужих горах. Ми свідомі цілі нашої на будуче і доріг, що ними йтимемо в життю нашому» [15, арк. 12–13]; [518, с. 104].

В той же момент, процес патріотичної підготовки стрілецтва вимагав, щоб розпочинали і проводили його не лише серед сформованих українських частин, під час боїв та розвідувальних операцій. На переконання сотника, юнаки повинні були вступати до лав Легіону вже національно-свідомими, пройнятими вірою в ту справу, за яку йшли боротись. Тому особливого значення за таких обставин набувало питання попередньої ідеологічної підготовки майбутніх усусів. Саме з цією пропозицією Д. Вітовський звернувся до Коша УСС – організації, яка була створена 16 січня 1915 р. з метою проведення мобілізації і підготовки українських юнаків Східної Галичини для служби в легіоні УСС. Командування Коша позитивно відгукнулося на звернення та надало підтримку сотнику у видавництві часопису «Шляхи», залучило до співпраці Дмитра Донцова. Зрештою, розпочався процес масового поширення стрілецької ідеології серед пересічного загалу Галичини, особливо серед молоді [83, с. 291].

Тим часом, в лютому 1915 р. на допомогу австро-угорським військам у Карпатах було надіслано німецькі регулярні частини. Спільними зусиллями в квітні-травні 1915 р. розпочався наступ об'єднаних військ на Східному фронті, в результаті якого розпочалось звільнення значної частини Східної Галичини від російських військ. Саме в цей час усуси брали активну участь в боях за гору Маківку, де їм довелось протистояти переважаючим піхотним підрозділам противника, яких підтримувала кіннота під командуванням генерала Олексія Каледіна. Потрібно зазначити, що сотня Д. Вітовського не брала участі в безпосередніх бойових діях, оскільки, за наказом командування, знаходилася в

резерві дивізії генерала Г. Фляйшмана. Проте окремі бійці, як свідчить М. Заклинський, «доставляли в критичній хвилі на Маківку скриньки зі стріликом, по стежці, що була під сильним гарматним обстрілом» [339, с. 21].

Сміливі, вмілі та героїчні дії Січових Стрільців в боях за гору Маківку були офіційно відзначені в денному наказі командуючого 55-ю австрійською дивізією генерала Г. Фляйшмана, що стало чи не єдиним винятком з практики австрійського командування «не бачити» заслуг стрілецтва [16, арк. 27]. В ньому говорилось: «Українці. З великою гордістю можете дивитись на Ваші героїчні вчинки. Кожний мусить бути гордий на приналежність до Вашого корпусу, який має право назвати себе вибраною частиною. Я певен, що в кожній небезпеці можна на Вас числити. Щоб ці побажання сповнились – тричі слава!» [278, с. 320].

Як відомо весняні бої на Східному фронті в 1915 році стали переломними в ході військової кампанії. Австро-німецький фронт розпочав активний наступ на російські позиції. В його авангарді були і Січові Стрільці. Протягом травня стрілецькі підрозділи звільнили м. Болехів і впритул наблизились до річки Дністер. На початку червня сотник Д. Вітовський разом із своїми бійцями розпочали визволяти села Галицького повіту, і вже 27 червня 1915 р. українські військові увійшли до Галича. Після вступу до міста Д. Вітовський видав наказ про підняття над тамтешньою ратушею синьо-жовтого стягу. Патріотичний вчинок сотника міг завершитися для нього покаранням: прем'єр-міністр Угорщини І. Тіса після цього випадку вимагав пояснень від Начальної Команди австрійського війська, звинувативши при цьому Д. Вітовського у зневазі до прапора Австро-Угорщини. Сотнику знову загрожувало покарання, але цього разу все обмежилось лише попередженням щодо загрози пониження у званні в разі повторення такого ж інциденту. Тим часом 3 липня 1915 р. Д. Вітовський керував звільненням рідного с. Медухи, де його стрілецьку сотню зустрічали спеціально спорудженою тріумфальною аркою [283, с. 135].

До початку осені 1915 р. фронт зупинився на р. Золота Липа, і впродовж двох місяців літа усуси стояли там на позиціях. В цей час комендант куреня зі сусіднього 35 полку піхоти, сотник М. Тарнавський часто зустрічався зі стрілецькими старшинами, в тому числі зі сотником Д. Вітовським, з яким розмови були особливо змістовними. Пізніше М. Тарнавський згадував: «Вітовський був чоловік наскрізь ідейний, запальний. Вже з тону його бесіди мож було пізнати людину, яка про себе мало думає, лише підпорядковує свої думки, амбіції та особисті інтереси якійсь вищій ідеї» [339, с. 33].

Під кінець серпня 1915 р. розпочався новий німецько-австро-угорський наступ. Під час наступу стрілецьких сотень на російську лінію загинув чотар близький соратник та товариш Д. Вітовського І. Балюк. Російська армія була відкинута поза р. Стрипу (на рівнину між нею та р. Серет), і вона стала новою лінією фронту. У жовтні на цьому напрямку російське військо перейшло до контрнаступу і протягом всієї осені 1915 р. в цьому напрямку тривали жорсткі бої. Особливо помічну в той період для австрійського війська роль відігравав Легіон УСС, чий вояки по суті прикривали прогалини у бойових лініях, які не було ким заповнити через суттєві втрати серед регулярної армії. Особливо прикметними були оборони стрілецькими частинами сіл Носів, Соколів і Семиківці (в районі останнього діяла сотня Д. Вітовського) [249, с. 17].

Цей період на фронті сам Дмитро Дмитрович у листі від 6 вересня описував так: «Від Золотої Липи почавши вступили ми на Поділля. На таких просторах рівнинах я перший раз у життю. Москаля ніде не видно, бо мав час окопатися і сховатися. Зате він бачить найменший рух на десятки кілометрів. Мимо безмежного простору чуєшся несвобідним, чуєш, що щось тебе притискає, відчуваєш, що на тебе хтось здалека дивиться і жде лише, щоб ти підійшов ближче. Так в день, а ночами ... Ціле Поділля горить. Десь далеко, де земля з небом стикаються, видно зорю пожежі, одну, другу, десятку, двадцятку. Горять села. А між тими багровими платками на овиді – а тобою – тисячі огників. Палахкотять, пригасають, тліють і знов палахкотять – рядами довгими

і поодинокі – се горять копи збіжжя, цілорічна праця і майно мужика ... Десь далеко перед нами чути стріли. Наші стежі наткнулись на ворога. Стріли не вмовкають, лиш стають чимраз інтензивніші. Наша передна сторожа перейшла вже в бойову лінію. Ворог окопався за селом. По стрілах пізнати, що його сила досить значна ... Тихо, без гамору, мов духи, розтягались сотні, чети, рої – команда шепотом. За нами і перед нами горіли огні, небо блимало звіздами, подільський вітер шумів між кукурудзою, а стрілецькі чети довгими рядами посувались мовчки вперед» [15, арк. 19], [339, с. 34–35].

Врешті, 1 листопада 1915 р. підопічні сотника, переслідуючи російського ворога, який, здавалося, відступав, потрапила до засідки в Раковецькому лісі біля с. Семиківці і тут тривала триденна битва, у якій взяли участь два стрілецькі курені. Хоч усуси мужньо відбивалися, але противник, який чисельно переважав, все ж переміг. У результаті 2 чоти потрапили в російський полон, багато січовиків загинуло, а ще більше – отримали поранення різного рівня важкості. Серед останньої категорії опинився й Дмитро Вітовський. І хоч стратегічно російська армія так не спромоглася прорвати оборону на цій ділянці фронту, а Українські Січові Стрільці через власний героїзм таки заслужили на офіційну похвалу від німецького командування [278, с. 329], сотника пригночувало навіть не отримане ним важке поранення, а втрата бойових побратимів. В результаті його сотня – одна з найкращих в Легіоні УСС, фактично перестала існувати, а сам Д. Вітовський опинився на лікуванні у Львові, а згодом – в розташуванні Коша УСС, що тоді був дислокований в с. Свистільники (тепер – с. Світанок) на Рогатинщині. Отже, так сталося, що воєнна кампанія під с. Семиківці виявилася для нього останньою у 1915 р. [339, с. 34–35].

Втім свою позитивну лепту у діяльність Легіону УСС він вносив і поза місцями бойових дій, зокрема борячись зі всілякими інтригами та непорозуміннями поміж старшинами самого формування. Одним з перших випадків стали інтриги проти Г. Коссака на рубежі 1914–1915 рр.

Комендант першого куреня отаман Гриць Коссака, старався в вищих командах без порозуміння з УБУ і зі старшинами УСС, щоб його призначили комендантом полку, який міг би утворитися з об'єднання обох самостійних куренів УСС. Втім йому не вдалося об'єднати погляди щодо цього питання та прихильності до себе зі сторони всіх (чи хоча би більшості) старшин, чи навіть стрільців. Цим користав сотник В. Дідушок, що вів проти Г. Коссака інтриги на особистому фоні, підбурюючи проти отамана молодших стрілецьких старшин, що й так не були вдоволені з нього [16, арк. 25].

У той же час у Г. Коссака були постійні непорозуміння й з комендантом другого куреня, отаманом Степаном Шухевичем, однак останній, як справді військова людина, високовартісний старшина, щиро відданий нашій справі, досвідчений і товариський, вирішив не загострювати ситуацію, а тому покинув лави УССтрільців і повернувся до регулярного австрійського війська, передавши управління Д. Вітовському. Дмитро Дмитрович також намагався триматися подалі від інтриг і за можливості, усвідомлюючи, що будь-які внутрішні конфлікти псують репутацію всього Легіону УСС, вирішувати їх. Саме останнім факто пояснюється той факт, що, вбачаючи велике бажання В. Дідушка стати курінним (і через це він почасти і створював інтриги), Д. Вітовський спеціально посприяв, щоб команду куренем отримав саме В. Дідушок [456, с. 120].

Ще один випадок вирішення Д. Вітовський міжстаршинських конфліктів трапився на рубежі 1915–1916 рр. – після кровопролитних боїв на Тернопільщині. Взимку 1915–1916 рр. обидва курені УСС квартирували разом у с. Соснів. В цей час на фронті була стабільна ситуація, і старшини мали доволі часу [43, с. 16]. Тоді знову поновилися виступи проти отамана Г. Коссака. Через те, що Д. Вітовський намагався подолати їх, старшини – опоненти отамана, й сотника називали угодовцем, не розумівши, що така особиста насамперед дезорганізовує саму структуру Легіону УСС, та компроментує його старшин командою бригади і корпусу. Зрештою вирішити

цього разу конфлікт Д. Вітовському вдалося лише частково, бо і сам отаман Г. Коссак своєю викличною до інших поведінкою цьому перешкоджав [553, с. 81]; [600, с. 812].

Про це писав сам Д. Вітовський до кошового, отамана Н. Гірняка, в листі з зими 1915–1916 рр.: «Відносно Коссака заховують усі пасивну резистенцію, або т. зв. товариський бойкот. Найяркіше це показалося на Різдво, коли 2 курінь дав снідання для 1 куреня. Зібрались усі, тільки його одного не запросили ... І той чоловік мов би завзявся своїми нетактами поглиблювати ту прірву, що є між ним і стрільцями ... Але акція проти нього устала, отже Ти і всі другі можуть бути спокійні, що скандалу ніякого не буде. Признаюся, що можу це поставити на мій рахунок. Як мене осудить колись Стрілецьтво і суспільність – не знаю. Але боюся, що осуд не буде корисний для мене. Мені закидають, що я у всім занадто скоро йду на компроміси. Але тут немає ніякого компромісу. Вищий інтерес наказував, щоб бодай на деякий час понехати цілу акцію і зайняти вижидające становище» [259, с. 52].

Проте сповна вдалося Д. Вітовському усунути упередження фронтівих старшин до кошових і започаткував їхню співпрацю. Старшини в полі зазвичай з упередженням ставилися до тилівих старшин, а тому і співпраці, та навіть порозуміння між часто не було, що в результаті шкодило загалом українській (чи хоча би зокрема військовій). Втім наприкінці 1915 р., заліковуючи поранення, Д. Вітовському випала нагода певний час перебувати у розташуванні Кошу УСС, де він часто обговорював стрілецькі справи з кошовим, отаманом Н. Гірняком і з кількома іншими кошовими старшинами і самому безпосередньо оцінити їхню роботу та рішення [246, с. 326].

Згодом Д. Вітовський у приватній розмові з Н. Гірняком відзначав: «Ти знаєш, коли я так придивляюся вам і вашим клопотам з військовою владою за рекрута, то я відкрито кажу Тобі, що я не витримав би тут одного тижня. Тут можна з ума зійти. Наше життя на фронті, хоч деколи дуже небезпечне, зате не

складне. Ми не раз місяцями нічого не робимо, а коли й воюємо, то все з наказу згори. У нас не треба ніякої ініціативи виявляти» [274, с. 49].

Коли Д. Вітовський повернувся до розташування куренів “в поля”, та розповів старшинам про те, що бачив у Коші, то значно покращив імідж кошового та його соратників серед фронтових військових, створивши добре підґрунтя для активної співпраці між старшинами УСС в тилу і на фронті в культурній площині. Зокрема, Кіш почав успішно допомагати при виданні вже згаданого журналу «Шляхи» матеріалами для редакції й адміністративною роботою [577, с. 45–47].

До лав Легіону УСС Д. Вітовський повернувся знову вже через 2 роки – після «волинського вояжу» 1916–1917 рр. У середині квітня 1917 р. сотник Д. Вітовський разом з іншими представниками УСС був відкликаний до Коша УСС. Тут він отримав нове призначення на посаду ад’ютанта командира стрілецького корпусу, який очолив М. Тарнавський. Останній пізніше так описував Д. Вітовського в цей час: «Короткий час мого командування УСС був тим цікавий, що часто доводилося стрічатися з Вітовським, тоді моєю правою рукою. Знаючи, що не побуду довго на своєму теперішньому становищі, я старався підготувати його до самостійного ведення Легіону. Під час таких лекцій ми заводили довгі балачки, що вибігали далеко поза межі, дозволені нашими одностроями. Вітовський, вдача палка, ідейно-фанатична, змальовував міцними словами міражі з недалекого прийдешнього, барвисто, переконливо, поетично. В його голосі бренив тоді шляхетний патос людини, що кожне слово нагріває до червона в горнілі свого серця і оформлює його в майстерні глибокого знання» [431, с. 122].

Завдяки його наполегливій, зваженій, мудрій позиції Д. Вітовського упродовж всього 1917 р., попри гострі суперечки всередину самого Легіону, вдалося зберегти частини УСС, не допустивши до їх саморозпуску. Справа в тому, що через наміри офіційного Відня включити Галичину до складу відроджуваної Польщі, більшість учасників наради всіх формацій Легіону, яка

пройшла у травні 1917 р. в Коші УСС, висловилися за негайне розформування легіону. Д. Вітовський, який став одним з ініціаторів дискусії, виступив за збереження й усіляке зміцнення української національної частини як зародка майбутніх Збройних сил Української держави [452, с. 103–104].

Втримати єдність Легіону вдалося і після драматичного для обох сторін на фронті червневого наступу російських військ за наказом Тимчасового уряду. Близько тисячі січовиків у тих боях загинуло та потрапило в російський полон. У жовтні 1917 р. залишки легіону відведено до с. Залісся під Чортковом, куди з Вишколом прибув курінь на чолі з М. Тарнавським і Д. Вітовським. Пригнічені людськими втратами серед побратимів та поразкою, старшини зібралися у грудні 1917 р. на генеральну нараду в с. Гуштин. Тут знову розгорілася дискусія щодо подальшої долі легіону. Більшість її учасників пропонувала перейти на бік Центральної Ради або розформувати легіон УСС. І все ж Д. Вітовський і цього разу відстояв його існування [452, с. 103–104].

Тим часом у листопаді 1917 р. усуси урочисто привітали рішення про проголошення на теренах Наддніпрянщини УНР. Дмитро Дмитрович Вітовський запропонував з цієї нагоди іншим старшинам написати прохання до корпусної команди щодо дозволу відсвяткувати таку важливу та радісну для української нації подію. Втім, хоч старшини підтримали таку ідею та написали відповідного листа, а отаман М. Тарнавський наклав на ньому свій комендантський підпис із приміткою, якою підтверджувалося його прихильне узгодження такого прохання, корпусна команда заборонила будь-які святкування, а самого М. Тарнавського вирішили з посади коменданта звільнити. У січні він залишив Легіон УСС, а разом з ним його покинув і Д. Вітовський [431, с. 123].

Коли за угодою між Українською Центральною Радою і Німеччиною німецько-австрійські війська прибули до Наддніпрянщини, щоб визволити Україну від більшовиків, сотник Д. Вітовський у березні-квітні 1918 р. був референтом з українських справ при штабі 25-го австрійського корпусу

генерала Гофмана. Коли австрійці прийшли до Кам'янця, сотник Вітовський дістав доручення вибрати з Легіону сотню найкращих стрільців і прилучитися з нею до Групи полковника Іца. Сотня дістала завдання інформувати населення про приятельські наміри Австро-Угорщини щодо України. Д. Вітовський вибрав собі чоти: хорунжого В. Калини, хорунжого Біляча, підхорунжого Романюка і підхорунжого. Палієва. Паліїв відійшов незабаром до Жмеринки, з подібним завданням, в розпорядження отамана Тарнавського, а на його місце прибув з чотою хорунжий Верховий [117, с. 41].

Згодом В. Калина у розмові М. Заклинському згадував: «Сотник займався виключно політичною сторінкою завдання, а військову передав мені. По селах волочилися ще большевицькі банди, а відділ ішов, згідно з наказом, 15-20 км. перед австрійськими частинами, тому треба було дбати про безпеку. Я висилав стежі, які провірювали ситуацію в кожному селі, заки вступила до нього півсотня Уесесів. На дорогах, при вході до села, розставляв стійки і держав частину стрільців у поготівлі весь час, коли півсотня була в селі. Тому липні інколи і не довго мав час бути на зборах, які скликавав сотник і чути щось з його промов» 339, с. 25].

М. Заклинський пригадував: «У одному селі недавні салдати вигукували і під-бурювали зібраних селян, але слухаючи промову Вітовського, поволі мовкли і врешті зовсім примирилися. Лиця слухачів-селян на початку були недовірливі і насторожені, але в ході промови розпогоджувалися. В декотрих селах ставилися мешканці до Стрільців прихильно й угощали їх. У одному селі, спершу непримирно настроєному, підбурював слухачів проти “австріяків” один дід. Але більшість, головню молодь, сподобала собі сотникову промову і дід мусів замовкнути» [339, с. 25].

Згадуючи про фронтовий побут, М. Заклинський відзначав: «Квартирували у селян. Сотник і оба хорунжі приміщувались разом. Кватири підшукувала стежа. В одному селі мали вони з приміщенням смішну пригоду. Був пізній вечір. Старшини не могли дістатись до хати. На їх стукіт і мову ніхто не

обзивався. Я голосно загрозив, що вони розіб'ють замок, щоб дістатись, але й це не допомогло. Тоді загрозив він, що спалять хату. Аж на це обізався з хати наляканий дід плачливим голосом, що він з дитиною, тому боїться відчинити. Так почалася між ними розмова, дід успокоївся і відчинив. По довгій приязній розмові спитав сотник, де ж та дитина. Дід показав, що на печі. Тоді злізла з печі доросла дівчина-красуня, років із 18. Коли старшини побачили таку "дитину", щиро сміялися і вона з ними. Вона вже не боялася їх, бо чула їх розмову з дідом. Так ходили ми по подільських селах, як «шпіца групи Іца». Та діяльність Вітовського тривала зо три тижні. Само собою він не провадив австрійської пропаганди, лише пояснював селянам спершу, хто вони є, а далі програму Центральної Ради, підкреслював вартість для всього народу державної незалежності України і ясував теперішню ситуацію: Берестейський мир і прихід австрійських і німецьких військ, запрошених Центральною Радою, щоб допомогли вигнати большевиків» [339, с. 25].

Пізніше Д. Вітовського призначили комендантом Жмеринки, але вже незабаром сотник знову повернувся до частин УСС, з якими звільняв Херсонщину та Катеринославщину. Тим часом полковник Вільгельм Габсбург, член цісарської сім'ї, якому підпорядковувався легіон УСС, зазначав, що німецько-австрійське командування неодноразово скаржилося на січовиків, які ігнорували накази про боротьбу з «бунтовщиками», маючи на увазі антигетьманські селянські повстання на Україні. Серед енергійних захисників українства згадувався Д. Вітовський. Така позиція легіону УСС змусила командування перекинути його восени 1918 р. з Наддніпрянщини в околиці Чернівців, куди він прибув на початку жовтня, де відтепер був дислокований Штаб та Вишкіл частин УСС [249, с. 19].

Таким чином, від початку створення Легіону УСС і впродовж періоду Першої світової війни Дмитро Вітовський виявився не тільки високофаховим військовим, який вдало передавав й молодим бійцям свої вміння та досвід, а й ідейним лідером українського січового стрілецтва та її поширення поміж

населенням Галичини, а з 1918 р. його діяльність як військового, так і політичного діяча – організатора набула всеукраїнського рівня.

3.2. Участь в організації українського шкільництва на Волині

Влітку 1915 р. після вдалого наступу німецьких та австрійських військ були зайняті українські землі західної частини Волині, яка опинилась під австрійською окупацією. В результаті було зайнято Ковельський, Володимир-Волинський, Луцький і частково Кременецький, Лубенський і Рівенський повіти. Фронт проходив лінією Кременець – Дитинячі – Дубно – Перешів – Хромяково – Богуславка – Куликовичі – Чорторийськ – Нільська Воля – Локниця [504, с. 187].

Загальна Українська Рада та Союз Визволення України робили різні заходи для відновлення національного життя на окупованих землях [32, арк. 2–3]. У серпні 1915 р. у Львові було засноване «Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих областей», яке підпорядковувалося ЗУР та СВУ та займалося організацією українського шкільництва та в цілому культурно-національним життям на Волині, а також Холмщині та Підляшші [32, арк. 9]. Українське шкільництво тут почали налагоджувати Українські січові стрільці, яких скерували у січні 1916 р. до австрійських окружних команд для ведення вербункової акції. Згідно із наказом команди 4 австрійської армії від 29 січня 1916 р. до Ковеля прибув сотник Дмитро Вітовський, Володимир-Волинського – чотар УСС Микола Саєвич, а до Луцька – чотар Михайло Гаврилко з кількома стрільцями [504, с. 193].

Аби зрозуміти, з якими труднощами їм вже незабаром довелося стикнутися, варто зазначити, що ситуація в краї була досить складною. Непродумана окупаційна політика та діяльність польських «культуртрегерів» викликали серйозний опір місцевого населення, і хоч т. зв. «масштабної

партизанської війни» не було, про яку так любили говорити радянські історики, однак тил стояв перед дезорганізацією.

Д. Вітовський не поділяв оптимізму стрілецького керівництва щодо вербункової справи та скептично був налаштований до того, що такі поступки на користь австро-угорського уряду, які би продемонстрували лояльність української Волині до Відня, підуть цьому краю, як загалом українству, на користь. Тому не дивно, що вже через десять днів після виїзду комісарів УСС з постою Коша писав до кошового Н. Гірняка: «Ковель. 10.02.1916... Дорожнеча страшна... Патріоти ликують, що т. зв. волинська експедиція – це дуже великий національний sukces. Тим часом вони не знають, що досягнули властиво велике зеро. Не згадую поки що про відносини по селах, бо про них знаю ще тільки з оповідання, але може тобі вистане, коли змалюю вірно наше прийняття, яке нас стрінуло в 4 А. К. (команда 4 армії)». Отже, не конферував ані архикнязь, ані ніякий генерал, лишень звичайний капітан... Коли погляд дотичного пана капітана буду вважати за погляд цілого 4 А. К.: на Волині є тільки поляки, жиди і «die Russen», він досі не стрінув ні одного українця. У вербункову акцію не вірить, як котрий з нас потрафить завербувати бодай одного чоловіка, то він дозволяє надати про це депешу до нього... Справа помічних сил канцелярських... не відкинена. Немає ніяких вербувальних комісаріатів ані канцелярій, є тільки три вербувальні комісари... Кожний з нас в зачеркнутих рамах буде старатись робити, що зможе, може бути, що практика покаже також щось кращого, хоть я позволю собі сумнівати» [271, с. 263].

Ще одним із чинників, який міг би ускладнити реалізацію місії українських комісарів, Д. Вітовський вважав здебільшого неукраїнський зовнішній вигляд міст на Волині: «В Луцьку і Ковлі всі написи на урядах і крамницях – на підставі заряджень австрійських властей були німецькі, денед польські, українських ні сліду. В Луцьку оголошення окружної команди і часопис «Луцькі Відомості» друкували в трьох мовах: німецькій, польській і нашій. На вулицях були в продажі львівські часописи «Діло» й «Українське

Слово». Це послідне мало збут серед українців-воjakів з австрійського трену. В Ковлі не вдалося найти якийсь наш часопис. Було там польське «Заммельштелле». і крутилася маса польських легіоністів. Незабаром мало прийти їх ще більше з фронту, щоб переводити в околиці реквізиції» [339, с. 41].

Але найгірше, як відзначав Д. Вітовський, затероризоване комендантами місцевої етапної станиці, які практично у всіх окупованих містах Волині, крім Володимир-Волинського, були поляками, селянське населення регіону боялося навіть признаватися до українства. Так, передаючи інформацію поручника Авдитора Чорненка, Вітовський писав, що селяни «на питання в Суді, хто вони є, якої нації, мов підмовлені відповідають «рус» – навіть не «руский». Щоб хтось назвав себе вже не українцем, але хохлом, то була би не бачена досі рідкість...» [78].

Особливі труднощі полягали й в тому, що Вітовський тривалий час тут був єдиним представником взагалі українства як такого [31, арк. 5]. І хоча, за власним визначенням, він товкся, «як Марко по пеклі», об'їздивши за місяць понад тридцять сіл, результати були мізерні. При цьому, довідуючись про всі негаразди, Д. Вітовський рішуче забороняв своїм кореспондентам повідомляти про це українських політиків, намагаючись зберегти офіційно добрі відносини з австро-угорськими властями, не рідко за рахунок відносин зі своїми соратниками [333, с. 248].

У той же момент намагався подолати майже тотальну недовіру місцевих українців, яка сформувалася до агітаторів у ворожих мундирах після численних репресій окупаційних, головню угорських та польських військ [31, арк. 7]. В таких умовах часто волиняни сприймали будь-які розмови на українську тематику як провокацію, що також не сприяло плідній комунікації із ними «усусів», як, врешті, і певні ментальні відмінності галичан та місцевих мешканців, які упродовж попередніх майже півтора сотні років перебували по

різні сторони кордону між Австрійською (Австро-Угорською) та Російською імперіями [242, с. 95].

Втім, хоч і дуже повільно, Д. Вітовському, здавалося би, все ж вдалося дійти до порозуміння з місцевим населенням, і вже на початку квітня 1916 р. планувалось відкрити першу українську школу на Ковельщині [31, арк. 8]. У той же момент, багато клопотів завдавали релігійні проблеми, і досить часто сотник звертався до австро-угорських властей з приводу утисків православ'я, як і порушував відповідні клопотання перед ЗУР. Як наслідок, у травні на Волинь з Буковини прибуло шість православних священників, які, щоправда, були румунами, які практично не знали української мови, що також зберігало потенційну напругу серед місцевих мешканців [40, с. 8].

Зрештою, Д. Вітовський скаржився і на фактично відсутність комунікації зі ЗУР, зокрема у листі Н. Гірняку він писав: «Одно мені дивно, що ЗУР пустила нас тут люзом. Я шукав контакту з нею і через Боберського і через Барана не знайшов. Таж не я їх, а вони мене повинні шукати...» [40, с. 11].

Попри те, що кожен день сотник виконував ледь не каторжну роботу, його діяльність отримувала скарги і зі сторони австрійського військового командування: мовляв, Д. Вітовський не подавав їм жодних розвідувальних даних про ситуацію в регіоні та настрої серед місцевого населення, що, з точки зору австрійців, і мало би бути основною діяльністю комісара [40, с. 3].

За таких обставин Д. Вітовський на декілька місяців став вигнанцем – упродовж квітня-травня 1916 р. він перебував у відпустці [31, арк. 9]. Згодом одружився, дійшов до порозуміння з галицьким політикумом та І. Крип'якевичем (який, за словами сотника, був «одинокую людиною, що волинськими справами займається»), і саме останній переконав Д. Вітовського таки зайнятись розвідкою, але не для австрійського командування, а для української громадськості, підготувавши питальник, який давав би можливість отримати повну та всебічну інформацію про соціально-політичну ситуацію на Волині та українсько-польські відносини в регіоні [40, с. 5].

Крім цього, 5 травня 1916 р. Д. Вітовський почав вести щоденник (від 5 травня до 8 червня 1916 р. та від 5 жовтня 1916 р. до 5 березня 1917 р.), у тому числі нотуючи подорожні маршрути, описуючи які, він зафіксував надзвичайно цінні відомості та помітки про господарські та культурні обставини роботи січових стрільців, відступ російських військ та евакуацію великої кількості населення до Росії, виїзд інтелігенції, про утиски селян австрійською армією, про господарювання польських легіонерів на Волині, про руїну господарства та першочергові потреби населення [40, с. 5].

Для прикладу таких заміток наведемо запис в щоденнику за 9–11 травня 1916 р.: «Кольонія Ясенівка. Були німці та виїхали всі в Германщину. Остався тільки один мазур-колоніст. Поле дещо обробляють вояки. Майдан. Село досить велике було. Народ виїхав в Росію. Осталось тільки чотири хозьяїни. Деколи стоять вояки, а більше пустка в селі, бо хати понищені. З Богущівки 36 фамілій виїхало в Росію. Кольонія Романівка. Половина виїхала в Росію, а другі в Німеччину. Хати пусті, знищені, тільки в школі військо стоїть» [40, с. 28].

Як зазначав Д. Вітовський – вербувальна робота по суті стояла на місці і здебільшого якщо і були добровольці, то вони зголошувалися лише у допоміжні команди і сприймали службу виключно як форму заробітку та незначну частину з них становили селяни, заарештовані австро-угорською владою за відсутність перепусток [32, арк. 5]. «В цілому цікаво, що майже 90 % усіх українських добровольців були євреями, і лише невелика частка з них були готовими піти воювати на фронті» [40, с. 29], – писав він.

Н. Гірняк, на основі переписки з Д. Вітовським, до причин такої низької ефективності кампанії із вербування українців Волині до війська відносин як небажання останніх воювати проти своїх братів-українців, які перебували по той бік військових дій, так і національну несвідомість тутешніх мешканців, а то – їхньої тотальної неосвіченості [78].

Сподівання на краще з'явилися наприкінці травня 1916 р., коли в округ прибули нові стрільці зі широкими повноваженнями [31, арк. 13]. ЗУР та СВУ домагались дозволу про передислокацію на Волинь усіх підрозділів УСС для проведення тут культурно-освітньої роботи та політико-пропагандистської діяльності. Втім Відень не хотів загострювати відносини з поляками, яких і так обурював сам факт діяльності на «польській» Волині УСС, а тому всіляко обмежував будь-яку подальшу активізацію українства у цьому аспекті [242, с. 99–100].

Однак причини для оптимізму були. Д. Вітовському вдалося вийти з-під опіки Команди Етапної Станиці, встановити зв'язки з окружною командою, добившись від неї підтримки, а головне – помітно покращити відносини з місцевим населенням, яке почало ставитися до самого офіцера, котрий неодноразово допомагав їм у вирішенні різноманітних проблем, із більшою довірою [32, арк. 18]. Як результат – з початком червня 1916 р., після проведеної підготовчої роботи, на Волині було відкрито 11 українських народних шкіл, бібліотечні фонди яких поповнилися українськими підручниками, а навчальні класи – українськими вчителями.

Як писав сам Д. Вітовський в листі до Кошового Н. Гірняка від 3 червня 1916 р.: «На російську офензиву я приладив свою офензиву: Одинадцять шкільних будинків упорядкованих, діти списані, вчора дістав з Крайскоммандо дозвіл і приречення помочі в заложенню тих всіх 11-ти українських шкіл. Сьогодні вислав у Львів Палащука по шкільні книжки і по учителів ... До газет не пишу ані слова» [339, с. 41].

Здавалось би справи Д. Вітовського на Волині пішли на лад, однак цього разу несприятливим виявилися зовнішні обставини на фронті: внаслідок розпочатого «Брусиловського прориву» до серпня 1916 р. лінія фронту просувалась все ближче до Ковеля, а в самому регіоні знову розпочались запеклі бойові дії, які, зрештою, звели нанівець всю попередню пропаганду УСС та українських партій з Галичини, тим паче на тлі того, що поруч із

наступом військ Брусилова по волинських селах знову почали масово поширюватися проросійські настрої.

За таких умов Д. Вітовський наполягав на необхідності цілковитого перегляду пропагандистської роботи, яка до цього велась на Волині, поставив під сумнів доцільність подальшого існування Комісаріатів УСС на Волині та знову вступив в конфлікт з представниками українських політичних партій з Галичини: «Іти тепер поміж народ і говорити йому що-небудь на те, щоб опісля в його пам'яті нероздільно злилися поняття Україна і се страшне – гірше татарського лихоліття, я не моду й не хочу. Хотіти сего можуть тільки віденські патріоти, які ... переказали своєю невдоволення із-за того, що я, мабуть, не хотів розвивати акції по селах тоді, коли триняки-мадяри шукали за яйцями» [23, арк. 50]; [78].

Ситуація ще більше загострилась із проголошенням незалежності Польщі 1916 р., коли в українському русі Волині у відповідь назрів розкол: якщо старше покоління надалі орієнтувалося на Відень, то стрілецька молодь закликала якнайшвидше порвати з Австро-Угорщиною, яка у цій ситуації знехтувала українськими інтересами. Серед останніх ще більше зріс авторитет Д. Вітовського, котрий і до цього почасти опозиційно був налаштований до переважно австрофільського українського політичного проводу в Галичині [429, с. 71–77]. Тим паче, що офіцер навіть в умовах активізації воєнних дій досягав результатів. Так, значними були здобутки Вітовського у справі допомоги населенню, яке постраждало через зміни лінії фронту влітку 1916 р. на Ковельщині та змушене було залишити рідні домівки. Для них австрійське командування створило окремі табори, а при окружній команді – спеціальний підрозділ, який опікувався виселенцями. В цілому під опікою Д. Вітовського перебувало 23 000 осіб, заради відносно нормального життя в таборах котрих потрібно було вміло балансувати в умовах незначної кількості припасів та великою кількості «мешканців» таборів [354, с. 91–93].

Поруч з цим навіть в такій ситуації не забував він і про культурно-освітню роботу – на кінець 1916 р. крім народних шкіл сотник організував й курси для неграмотних і загалом на це час на Ковельщині функціонувало вже 17 шкіл [249, с. 18].

І це з врахуванням того, що спілкування із бюрократичними органами часто цьому не сприяла, а навпаки почасти затримувала у часі [40, с. 19–20]. В одному з останніх листів до Кошового Н. Гірняка наприкінці 1916 р. він писав про свій досвід спілкування з Бюро культурної допомоги у Львові: «В цім місяці хотів я знов розмахнутися і бодай 3-4 школи додати. В тій цілі просив листовно, щоб подали мені стан готівки фонду і бюджет. Стрільців більше спроваджувати сюди не можу, тому я писав, що нові школи треба буде обсаджувати новими людьми, цивільними, яких треба оплачувати. Тому хотів я знати стан фонду і бюджет. Не мож чей-же на сліпо і на свою відвічальність спроваджувати сюди людей і ждати на вістку зі Львова: «Фонд вичерпаний». Бюджет хотів я знати ще й тому, щоб зорієнтуватися в видатках і взагалі могли оперувати чимсь певним, а не повітрям. На це дістав я відповідь: “Ковельщина може дістати з Б. К. П. місячно – до вересня – по 500 корон. Отже стан фонду остався для мене урядовою тайною і надаліше, бюджету я не бачив, а в який спосіб маю порозумітися – то Бог зна .. Отже шановне Б. К. П. не могло досі того зробити, мимо того, що вже знало, що стрільці книжки перевозили. На цім інтересі стратив я цілий зимовий місяць, коли найкраща була пора для науки...» [273, с. 45].

Після початку Лютневої революції в Росії та, відповідно, практично припинення військових дій на фронті, знову, здавалось би, з'явилися сприятливі умови для діяльності Д. Вітовського на Волині [32, арк. 22]. Сотник у березні 1917 р. зазначав: «Тепер всьо тут працює, як машина. Хочемо видати волинський альманах. До Володимира-Волинського відніся я в тій справі з пропозицією, щоби вони й у себе зробили так, що альманах вийшов в 2-х

книжках. Матеріали незвичайно цікаві. Навіть малярські школи дуже гарні» [40, с. 12–17].

Більше того, коли у Володимир-Волинському було створено Українську шкільну раду, до її складу, поруч із іншими, увійшов й Дмитро Вітовський. Судячи із протоколів Ради, діяльність останньої мала би охоплювати широке коло проблем культурно-освітнього напрямку: курсів грамоти, видання часопису та українського православного календаря для місцевих мешканців, організацію для біженців їдалень, магазинів тощо [429, с. 71–87].

Однак втілити ці плани у життя практично не вдалося. Вже через місяць, у квітні 1917 р., виконуючи наказ вищого командування австрійської армії, Д. Вітовський разом з іншими комісарами покинув Волинь та прибув до Коша УСС. СВУ та Центральна Управа УСС попросили командування Коша затримати сотника та чотаря М. Саєвича для подальших розпоряджень, і в той же час звернулися до Армійської Окружної Команди з проханням повернути цих старшин на Волинь. Втім прохання відхилили, і вже у листопада 1917 р. року Вітовський вирушив на фронт, а згодом – на Наддніпрянщину [339, с. 46–47].

Таким чином, попри намагання сотника Д. Вітовського організувати ефективну військово-просвітницьку діяльність на Волині у 1916 – 1917 рр. як одного із комісарів УСС, неможна сказати, що ці намагання були втілені повноцінно. Через низку внутрішніх, а здебільшого зовнішніх обставин, характерних для воєнного часу та окупації територій, вербувальна та розвідувальна складова місії Д. Вітовського, щодо якої австрійське військово командування й плекало найбільше очікування, не здобули суттєвого успіху. Натомість продуктивнішою виявилась культурно-просвітницька (на кінець 1916 р. організовано 17 народних шкіл) та гуманітарна діяльність сотника (організація табору для біженців).

РОЗДІЛ 4

ДЕРЖАВОТВОРЧА ПРАЦЯ В ЗУНР

4.1. Військово–організаційна діяльність з реалізації Листопадового зриву 1918 р.

Чим ближчим видавався кінець Першої світової війни, тим дедалі частіше тодішнім політикумом обговорювалося питання повоєнного облаштування світу. Так, 8 січня 1918 р. президент США Вудро Вільсон виголосив відому програмну промову, в якій було закладено його бачення можливостей завершення світової війни і післявоєнної геополітичної конфігурації. Програма Вільсона складалася з 14 пунктів, десятий з яких безпосередньо стосувався Австро-Угорщини і проголошував: «Народи Австро-Угорщини, місце яких в Лізі Націй ми хочемо бачити застереженими і забезпеченими, повинні отримати найширшу можливість автономного розвитку» [437, с. 120]. За таких обставин з'явилися умови для створення власної держави і для галицьких українців.

Ще одним імпульсом у цьому контексті стало проголошення Українською Центральною Радою на Наддніпрянщині незалежності УНР [19, арк. 5–6]. Представники українських політичних партій Східної Галичини на чолі з Українською Парламентарною Репрезентацією також очікували на позитивні для себе рішення договору між державами Четвертного Союзу та УНР, точніше на таємний додаток до нього, укладений в Бресті 9 лютого 1918 р. До сьогодні українського примірника тексту документу не збереглося, але відомо, що за пропозицією австро-угорського прем'єр-міністра графа С. Буріяна до таємної частини договору сторони включили питання «відокремлення заселеної в основному українцями Східної Галичини та об'єднання її разом з Буковиною в один окремих коронний край» на австрійських теренах [511, с. 139].

Зміст таємного додатку до договору в Брест-Литовську був відомий також окремим українським політикам Східної Галичини, що зміцнювало їх лояльне

ставлення до австро-угорського уряду. Ще влітку 1918 р. голова УПР Є. Петрушевич у парламентському виступі наголошував, що «зірка Габсбургської династії все ще світить ясно і яскраво на нашому небосхилі» [357, с. 18]. Відтак, представники УПР в цей час хоч і апелювали до необхідності створення української державності на західноукраїнських теренах, однак бачили її як складову частину майбутньої федеративної Австрії. Така тактична лінія була домінуючою в їх політиці аж до листопадових подій 1918 р.

За Брест-Литовським мирним договором 1918 р. німецько-австрійські війська прибули до Наддніпрянщини задля визволення УНР від більшовизму [19, арк. 26]. Сотник Д. Вітовський у березні-квітні 1918 р. став референтом з українських справ при штабі 25-го австрійського корпусу генерала Гофмана. Пізніше його призначено командантом м. Жмеринка [452, с. 105]. Перебуваючи на Наддніпрянщині, Д. Вітовський захищав українські інтереси, намагався послабити тиск на українських селян з боку німецько-австрійської та гетьманської адміністрацій [452, с. 105-106].

Тим часом восени 1918 р. у Східній Галичині особливого розмаху набув вічевий рух. Зокрема, народні зібрання у Щирці і Копичинцях, Борщеві, Печеніжині, Сколе, що проходили протягом вересня – на початку жовтня 1918 р., виголошували вітання «українській державі, бажаючи їй повної самостійності і сполуки усіх земель» [358, с. 63]. Загалом всенародні віча відбувались майже в кожному повітовому містечку краю. Серед їх рішень особливо популярними були вимоги «приєднання всіх українських областей Австро-Угорської монархії до Української держави», адже «вільна і незалежна Україна належить лиш нам, як вільному народові» [357, с. 18–19].

Такі відверті заяви українського політичного проводу Східної Галичини і Буковини були обумовлені загальним контекстом, у якому перебувала тоді імперія Габсбургів. Австро-Угорщина та Німеччина 4 жовтня 1918 р. звернулися до президента США В. Вільсона з пропозицією почати мирні переговори на основі запропонованих ним «14 пунктів». В таких умовах чехи,

словаки, поляки, угорці чітко заявили про бажання будувати і жити у власних незалежних державах та робили перші рішучі кроки в цьому напрямі – створювали національні ради, як органи керівництва національно-визвольною боротьбою своїх народів.

Не відставала у темпі й українська сторона: 12 жовтня 1918 р. про такі ж наміри заявила делегація УПР на чолі з її керівником Є. Петрушевичем під час візиту до австро-угорського цісаря Карла I [18, арк. 11–12]. Представники української громадськості поставили до відома монарха про плани скликати через тиждень з'їзд мужів довір'я Східної Галичини і Буковини, на якому планувалося сформувати Українську Національну Раду. У відповідь, Карл I, прагнучи зберегти імперію, видав 16 жовтня 1918 року Маніфест «До моїх вірних австрійських народів», в якому, однаково до всіх націй (і досить загально) проголошував: «Тепер мусить негайно розпочатись перебудова вітчизни на її природних й тому найповніших засадах... Австрія по волі моїх народів має статися союзною державою, в якій кожне населення на області, яку воно заселює, творить свій власний державний організм» [229, с. 1].

Керівники УПР з одного боку відстоюючи власну політичну позицію на українську національну суверенність, а з іншого – дотримуючись положень цісарського маніфесту, 18 жовтня 1918 р. скликали у Львові з'їзд представників українських політичних партій Галичини й Буковини, послів до австрійського, галицького і буковинського сеймів, зібравши всього – 69 делегатів [18, арк. 17–18]. На з'їзді делегати підтримали рішення щодо заснування Української Національної Ради, як вищого представницького органу Української Держави на землях Австро-Угорської монархії, та прийняття її Статуті. Водночас делегати наголошували, що «факт оснований української конституанти і утворення окремої української держави прокламувати публично на з'їзді повітових і громадських організаторів та мужів довіря всієї Галичини і Буковини», а головою УНРади став Є. Петрушевич [212, с. 1]; [213б сю 1–2].

19 жовтня 1918 р. у великому залі Народного Дому у Львові з'їзд продовжив роботу, на якому окрім представників з усіх українських повітів краю, за твердженням доктора К. Левицького, перебувала й велика кількість української громадськості Львова, що не мали офіційних запрошень: «Та вже від вчасного ранку збиралися гуртки Українців перед Народним Домом у Львові, не зважаючи на те, що тут має відбутися збір запрошених осіб (мужів довіря), вимагали, щоби безумовно допустити їх на саму нараду. Пояснювання наших послів, які мали провірювати легітимації учасників зборів, на нічо не здалися, бо гуртки зацікавлених увійшли силою на салю і не було способу їх усунути. З причини великого натовпу незапрошених учасників, між котрими були також не-Українці, – планований з'їзд українських нотаблів перемінився у велике народне віче» [432, с. 114].

У фінальній постанові зібрання фіксувалися такі ключові положення: «Стоячи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада, як конституанта, постановляє: 1. Ціла етнографічна область в Австро-Угорщині, а, зокрема, Східна Галичина з гарничною лінією Сяну з влученем Лемкіщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет – та українська полоса північно-східної Угорщини – творять одноцільну українську територію. 2. Ся українська національна територія уконституується отсим як українська держава. Постановляється поробити приготовні заходи, щоби се рішення перевести в життя...» [212, с. 1].

Після фактичного відродження української державності на теренах Східної Галичини та Буковини розпочалася робота з її інституційного становлення та втілення ухвалених на з'їзді 18-19 жовтня 1918 р. рішень. Українську Національну Раду було розділено на три Делегації: Віденську, Львівську і Буковинську, які відповідно очолили Є. Петрушевич, К. Левицький та О. Попович. Зокрема перед Віденською делегацією ставилося завдання досягти на рівні імперської столиці рішення про остаточний розподіл Галичини на

Західну і Східну та передачу влади в останній українській стороні [249, с. 24–25].

Втім лише проголошення українцями своєї влади в регіоні ще не означало, що вони її беззастережно здобули. Фактично досі всією повнотою влади в краї володіла австрійська адміністрація. А молода польська держава, що теж відроджувалась, намагалась за будь-яку ціну підпорядкувати своєму впливу Східну Галичину. Так, 28 жовтня 1918 р. у Кракові польська сторона створила Ліквідаційну Комісію, яка мала перебрати в краю владу від імені офіційної Варшави [18, арк. 31]. Комісія оголосила, що вся Галичина (включно з її східною частиною) належить до польської держави і що їй підлягають усі державні, крайові та громадські уряди. Вона доручила державним установам у всій Галичині урядувати від імені Польщі. У відповідь на те УНРада оголосила, що Польська Ліквідаційна Комісія вдерлася тим своїм рішенням в суверенні права Української Держави, тому всі уряди на території Східної Галичини повинні вважати польські розпорядження протизаконними та не виконувати їх, і якщо би котрийсь з органів влади діяв би згідно з тим наказом, громадяни Української Держави мали не визнавати його [339, с. 60].

За таких обставин ставало зрозуміло, що військове протистояння між українцями та поляками було лише справою часу. Для української громадськості Східної Галичини гостро постало питання формування власних збройних сил.

Над цим український політик з Галичини почав задумуватися ще у серпні 1918 р., коли стало зрозумілим, що офіційний Відень дедалі частіше почав дотримуватися пропольської позиції і не збирався відділяти східну частину Галичини від західної, попри зобов'язання, взяті під час переговорів у Бресті-Литовську. Втім український військовий ресурс на той момент був вкрай обмежений: Українські Січові Стрільці перебували на Наддніпрянщині, а їх передислокація до Галичини, унеможлиблювалася через, знову ж таки польські впливи на офіційні Берлін та Відень. Отже єдиним на той час варіантом було

створення збройних формувань з українських воїнів, які перебували в розташуванні австрійський частин у Львові.

З цією метою було створено комісію у складі доктора Осипа Назарука, доктора Степана Барана, доктора Юрія Панейка й інших [19, арк. 41–42]. Завдяки їхнім старанням у вересні 1918 р. виник Центральний Військовий Комітет (ЦВК), склад якого первісно очолили І. Рудницький та Л. Огоновський. ЦВК займався пропагуванням української національної справи серед вояків-українців у львівських частинах, втім робота рухалася повільними темпами, бо ніхто не сподівався, що гостра потреба в українському війську настане вже незабаром [126, с. 27].

Тим часом в першій половині жовтня 1918 р. до складу ЦВК увійшли нові члени, насамперед представники Легіону УСС: отаман Н. Гірняком, як зв'язковий між ЦВК і УСС, В. Старосольський та Д. Паліїв, якого призначили організаційним референтом [114, с. 35–38]. Останній пізніше про цей період згадував так: «На засідання я йшов у переконанні, що ЦВК працює як правдивий штаб, перед яким таке велетенське завдання. Яке ж було моє здивовання, коли я почув тільки теоретичні балачки про потребу праці, а від членів довідався, що вони зайняті цілими днями у своїх військових частинах і тільки ввечері можуть сходитися на спільні засідання. Я зголосився з пропозицією, що виготовлю на найближче засідання проект праці ЦВК, на що всі радо погодились. 14 жовтня ми знову зішлись на засідання в помешканні чот. Л. Огоновського. Мій організаційний проект прийнято. Вирішено приступити до фактичної організації частин у Львові, в яких були українці, а край поділити на округи і вирішено для кожної округи створити “Окружну Команду”» [114, с. 39].

Як референт, Д. Паліїв поширив працю на провінційні міста, де були коші галицьких полків, як Коломия, Станиславів, Перемишль, Золочів та ін. Втім у жовтні праця велася переважно лише в кошах і частинах, що були у Львові. Майже в усіх них вояки-українці творили більшість. Добірні підстаршини,

свідомі й щирі українці, говорили тим воякам з наказу старшин-заговорників, на окремих збірках, між ін., що скоро можуть настати події, коли треба буде стати зі зброєю в обороні Галичини і загалом української справи. Також читали і пояснювали їм сенсаційні політичні новини [339, с. 62].

До кінця жовтня ЦВК працював без коменданта [27, арк. 4]. Лише 18 жовтня УНРада, апелюючи до того, що очолити Комітет мала би авторитетна людина з досвідом організаційної та військової діяльності, обрала на цю посаду Д. Вітовського [249, с. 25]. В цей час останній перебував у Чернівцях – в розташуванні Штабу і Вишколу Легіону УСС. Львівська делегація УНРади направила туди доктора Василя Панейка, а ЦВК – І. Рудницького зі завданням отримати згоду архикнязя Вільгельма Габсбурга як командуючого УСС на керівництво ЦВК Дмитром Вітовським [97, с. 46]. Командир Легіону УСС дав згоду на те, що сотник один раз на два тижні відбудуватиме до Львова і матиме змогу займатись організаційною діяльністю ЦВК, але не поспішав з його відрядженням.

24 жовтня 1918 р. таємні збори УСС доручили Д. Вітовському негайно переїхати до Львова і очолити новостворений Комітет. На цій же зустрічі старшинська нарада окремою резолюцією проголосила, що кінцевим завданням українських національних змагань є Соборна Самостійна Українська Республіка, таким чином наголосивши на відмові від стратегії українських політиків старшого покоління щодо збереження федеративного зв'язку з Австрією [518, с. 205]. Втім сотник Д. Вітовський прибув до Львова лише через декілька днів – 29 або 30 жовтня, і до цього часу обов'язки першого коменданта ЦВК виконував П. Бубела [80, с. 46].

Втім навіть наприкінці жовтня 1918 р. Віденська делегація УНРади надалі сподівалася на офіційне рішення австрійської адміністрації про передачу влади у Східній Галичині саме українській стороні. Посередню позицію зайняла Львівська делегація, яка, з одного боку, підтримувала контакти із готовим до більш рішучих дій ЦВК та запрошувала його членів на свої засідання, але з

іншого дотримувалася рекомендації колег з Відня, які закликали до поміркованості та витримки, а тому обмежила свою діяльність лише спробами поширити вплив УНРади на місцях, але разом з цим не поборювала подальшу діяльність австрійських місцевих органів та Польської Ліквідаційної Комісії.

Тільки 30 жовтня УНРада у Львові видала розпорядження про невиконання розпоряджень Польської Ліквідаційної Комісії у Східній Галичині та Ухвалу про визнання Легіону УСС як основи «національної окружної сили української держави» [178, с. 1], однак реальних заходів з переведення до краю стрільці чи бойових частин, сформованих з українських військових, які перебували на сербському та італійському фронтах та на Наддніпрянщині здійснено не було [18, арк. 9]. Як і вироблених планів можливого українського перевороту в краю. Зрештою, як зазначав один з послів УНРади В. Охримович: «Ані президія, ані велика більшість членів Української Національної Ради не бажали собі такого перевороту, був він свідомим і наміреним почином Військового Комітету» [455, с. 70].

Таке твердження небезпідставне, адже саме ЦВК з часу свого заснування, поставивши перед собою завдання підготовки і проведення українського збройного виступу у Східній Галичині, планомірно і послідовно його здійснював. За проєктом Д. Паліїва, члена ЦВК, край було поділено на окремі частини на чолі з Окружними Командами, які мали на місцях організувати збройний виступ в разі початку повстання. Такі Команди були локалізовані в Золочеві, Коломиї, Перемишлі, Рава-Руській, Самборі, Станіславові, Стрию, Тернополі та Чернівцях – місцях розташування українських збройних формувань в складі австрійської армії. Їхнім завданням було «організувати в першу чергу українські військові частини, які знаходились в їх регіонах, а далі приготувати успішної дії при будові Української Держави» [80, с. 49]; [114, с. 40].

Коли ЦВК очолив безпосередньо Д. Вітовський, діяльність у цьому напрямку ще більше активізувалася. Було розроблено план постановня у Львові,

основою якого, за твердженням безпосереднього учасника листопадових подій М. Коновальця (молодшого брата Є. Коновальця), був план, виготовлений «австрійською командою на випадок повстання у Львові» [404, с. 56]. Він передбачав організацію українських частин австрійської армії у Львові для швидкого і одночасного виступу та оволодіння основними стратегічними пунктами в місті. Поруч з цим керівництво ЦВК уточнило кількісний склад українських військових підрозділів у Львові та чисельність їх особового складу, призначило командирів окремих загонів, що отримали чітке завдання по оволодінню містом, визначило точну дату і годину повстання, підготувало накази до Окружних Команд і повітів краю з вимогою встановити українську владу на місцях [249, с. 28].

За таких умов якщо ще 30 жовтня Д. Вітовський під час засідання УНРади ще згодився зачекати з переворотом, хоч політична ситуація лише загострювалася, то вже 31 жовтня, коли стало відомо про плани Польської Ліквідаційної Комісії прибути до Львова 1 листопада, очільник ЦВК вирішив діяти негайно. На його вимогу, в першій половині дня 31 жовтня 1918 р. на засіданні ЦВК оперативно прийняли рішення щодо збройного виступу в ніч на 1 листопада у Львові і Східній Галичині. Після засідання підхорунжий Д. Паліїв «остався ще у своїй кімнаті в Народній гостиниці і виготовляв накази до “Окружних Команд” ... на всіх наказах як до “Окружних Команд” так і до повітів підписував сотника Вітовського» [80, с. 55–59]; [114, с. 42].

Перша частина наказу до Окружних Команд на провінції була однаковою: в ночі з 31 жовтня на 1 листопада Українська Національна Рада мала перейняти владу над українськими землями Австро-Угорщини. Тої ж ночі українські військові частини мали зайняти Львів. Друга частина наказу була різною. До УССтрільців була така: «Всі частини УСС-ів мають переїхати до Львова. Бойові частини, що знаходяться в Чернівцях, мають виїхати зараз, не гаючи ні хвилини часу. Труднощі в доставі потягів опанувати силою. Переведення акції в Чернівцях оставити 41 п. піхоти» [97, с. 57]. До Окружної Команди в Коломиї

друга частина була така: «Після одержання цього наказу негайно опанувати місто. Оставити відповідну до місцевих потреб залогу, решту війська вислати негайно до Львова. Оскільки Станиславів потребував би допомоги, слід її уділити» [97, с. 57]. До 16:00 посланці з наказами «роззброїти австрійське військо і перебрати владу в імені Національної Ради», без узгодження дій з УНРадою (на це не було в тих умовах часу) вирушили на місця, чим фактично було запущено в дію механізм повстання [339, с. 63].

У цей момент представники Львівської делегації УНРади таки намагаючись домогтись офіційного, мирного переходу влади у Східній Галичині до українського представницького органу, прибули на аудієнцію до галицького намісника генерал-полковника Карла фон Гуйна. Делегацію очолив К. Левицький, який пізніше з цього приводу згадував: «Намісник граф Гуйн відразу відмовив нашому домаганню, заявляючи, що в цій справі він не має ніякого приказу – ані від цісаря, ані від центрального правительства і тому вважає своїм обов'язком вставати на становищі австрійського намісника» [432, с. 131].

Безрезультатність двогодинних перемовин представників УНРади у галицькому намісництві ще більше впевнило Д. Вітовського у продовженні рішучих дій. На засіданні УНРади, яке відбулося після безуспішного походу до фон Гуйна, хоч К. Левицький та представник Віденської делегації Л. Цегельський й далі чекали кур'єра з австрійської столиці, який мав би ввечері 31 жовтня або 1 листопада привезти наміснику рішення уряду щодо передачі українцям влади в Східній Галичині (принаймні в цьому переконував Л. Цегельський), Д. Вітовський заперечив подальшу стратегію чекання і заявив, що для перевороту вже все підготовлене і його більше неможливо відкласти, інакше – він не братиме на себе відповідальності за подальший перебіг подій [249, с. 29].

Олекса Кузьма, який був свідком дискусії президії УНРади з Д. Вітовським пригадував такий діалог між очільником ЦВК та К. Левицьким:

«– Чи ви справді приготовані до військового перевороту? – спитав його д-р Кость Левицький.

– Цілковито! – відповів Вітовський.

– Чи маєте доволі війська, щоб обсадити і держати місто?

– За дотеперішніми обчисленнями маємо.

– Чи буде у вас доволі зброї і стрілива, щоб здавити можливий польський опір?

– Без найменшого сумніву!

– Чи будете мати доволі харчів для населення?

– Здобудемо повні магазини!

– Коли хочете приступити до перевороту?

– В четвертій годині досвіта ...» [97, с. 51].

Як писав К. Левицький, переконливий виступ командира ЦВК спонукав до того, що «однодушно постановили зібрані члени Української Національної Ради виконати акт перевороту заняттям міста Львова зі всіма державними установами – досвіта 1 листопада 1918 року» [432, с. 131].

Тим часом ЦВК змінив свою назву на Українську генеральну команду (УГК), яка стала керівним центром повстання, а її штаб сформували в Народному Домі. О 8 годині вечора 31 жовтня 1918 р. Д. Вітовський розпочав останню нараду перед виступом, на якій ще раз недвозначно заявив, що чекати з повстанням більше не можна, окреслив головні об'єкти у Львові, які необхідно було захопити цієї ночі, призначив командирів загонів, що повинні були організувати свої військові відділи для виконання плану зі встановлення контролю над всім містом [457, с. 33–35].

М. Заклинський, згадуючи про цю нараду, писав: «Нараду вів Вітовський незвичайно ділово, спокійно і рішуче. Тут ярко виявилися його здібності революціонера. У Львові і в усьому краю існувала ще Австрія зі своїм численним військом, з усею військово- адміністраційною машиною; вже понад пів століття – від 1867 р. – свobodно господарили тут поляки, що мали в своїх

руках усі уряди, шкільництво, адміністрацію, самоврядні установи і в тому ж Львові мали величезну перевагу над нами в числі та настанові населення до нас ворожого і шовіністичного – і три військові організації, яких сила не була нам відома; а проти них він, командант нашої революційної дії та горстка старшин-заговірників. Приявних було яких 40 люда. До зібраних промовив Вітовський. Недостачі в підготові, зокрема замала кількість вояків, що була пригнобила його за дня, тепер наче не існували. Говорив коротко про упадок Австрії, про народи, що в тих днях освободилися і про велику загрозу для нас від польської Ліквідаційної Комісії. Австрія обманює наших політиків, відкладає передачу нам влади з дня на день, бо хоче передати наш край полякам. Опісля оповів про працю й осяги Військового Комісаріату. Один старшина зробив замітку до тої інформації, що варта було б попрацювати ще з тиждень, зв'язатися з нашими полками в Новому Санчі й у Любліні та притягнути хоч один з них в околицю Львова. Тоді було б доволі війська, щоб здобути й обсадити Львів. Вітовський відповів йому, що ми не маємо змоги чекати ані одного дня. Мусимо зайняти Львів цієї ночі, щоб завтра не зайняли його поляки» [339, с. 66–67].

Також М. Заклинський писав, що «опісля приступив [Д. Вітовський – авт.] до роздачі роззброєневих завдань. Він просив встати тих старшин, що належали до залоги даної касарні, найстаршого рангою назначував командантом, відчитував з картки, скільки є в тій касарні вояків-українців та обчислював, скільки йому ще бракує старшин. «Доберіть собі їх з-поміж учасників цієї наради» – казав він і призначував об'єкти, які повинен той командант обсадити своїми вояками ... Показалося, що для обсади кількох важних об'єктів не вистачає вояків, а для обсади інших, як головний двірець, цитаделя, тощо призначено замалі частини. На те не було ради» [339, с. 66–67].

Після наради «старшини розійшлися гуртами, щоб обговорювати на місцях своєї збірки подрібно способи роззброювання вояків-чужинців. Вітовський відійшов до Національної Ради. Лишився в Народнім Домі лише штаб з шістьох старшин» [339, с. 66–67].

О 04:00 годині ранку 1 листопада 1918 р. розпочався збройний виступ українських військових формувань у Львові, що став початком національно-визвольної боротьби по всій Східній Галичині. Приблизно тоді ж штаб УГК отримав повідомлення від поручника І. Цьокана, що австрійські та угорські солдати на втручатимуться в хід подій. Після цього почали надходити повідомлення від Т. Мартинця, Седнецького, Г. Труха, Л. Огоновського та інших про захоплення українськими підрозділами головних об'єктів Львова. Над міською ратушею замайорів синьо-жовтий прапор, встановлений вістуном Степаном Паньківським (з ним були також стрілець Л. Гец, підхорунжий З. Русин, учень гімназії М. Коник і стрілець М. Пачовський) [457, с. 36].

Вже о 07:00 годині ранку Д. Вітовський з'явився до голови УНРади К. Левицького, і як очільник ГВК склав йому рапорт про те, що українське військо «зайняло в порядку місто, обсадивши всі важливі об'єкти без проливу крові і взагалі без жертв» і були створені всі підстави для того, щоб влада у Львові перейшла до УНРади [97, с. 68].

Тодішній усусівець С. Ріпецький пізніше згадував: «Дмитро Вітовський блискуче виконав завдання, доручене йому львівською делегацією Української Національної Ради та УВКомісаріатом, до якого його покликано, як єдино відповідного кандидата. Він виконав листопадовий переворот. І це було те конкретне історичне завдання, яке було ділом його організаторських здібностей, знаменитої політичної орієнтації та революційної мужності, а яке він доконав у відповідний час тими слабими силами, які він мав до диспозиції... Вітовський вповні виправдав... високе довіря нашого політичного проводу до його особи» [515, с. 28].

Після рапорту Д. Вітовський надіслав телеграму й до Наддніпрянщини, на адресу Українського Національного Союзу: «Зайнятий українськими військами Львів посилає поклін Києву, столиці Соборної України!» [339, с. 69].

У другій половині дня 1 листопада 1918 р. намісник Галичини фон Гуйн офіційно передав владу в краю Українській Національній Раді шляхом передачі

керівних повноважень своєму заступнику В. Децикевичу. Останній, на вимогу делегатів УНРади оголосив, що «по думці цісарського патенту з 16 жовтня 1918р. і однодушного жадання українського населення передає свій уряд Українській Національній Раді» [432, с. 139]. Після цього від імені колишньої австрійської адміністрації в Галичині В. Децикевич з одного боку, а від імені Української Національної Ради К. Левицький і Л. Цегельський з іншого, сторони підписали протокол про передачу влади. Таким же чином легалізували перехід до українських рук військової влади та жандармерії. Протягом дня новими органами влади було встановлено контроль над переважною частиною міста та важливими транспортними комунікаціями [249, с. 32].

Першими законодавчими актами нової української влади в краї стали відозви «До населення м. Львова» та «Український народе!». У першій з них, зокрема, зазначалось: «Волею українського народу утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії Українська Держава. Найвищою державною владою Української Держави є Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла владу в столичному місті Львові і на цілій території Української держави. Дальші зарядження видадуть цивільні і військові органи Української Національної Ради. Взивається населення до супокою і послуху цим зарядженням. Під сею умовою безпечність публичного порядку, життя й мастку, як також заосмотрення в поживу вповні запоручається» [165, с. 1].

Вслід за збройним виступом українських військових фомувань у Львові, відбувся процес встановлення влади Українською Державою в повітах краю. Про його хід свідчать повідомлення з місць представників Української Національної Ради, керівників новостворених повітових органів управління, кур'єрів. Однак найбільш важливе значення для зміцнення української влади в краї мало становище у столиці Східної Галичини – Львові. Ставши військовим комендантом міста, Д. Вітовський робив ставку на демократичні методи управління навіть у фактично воєнний час. Він заявляв, що «ми перейняли

владу у Львові не на те, щоб із населенням війну починати. Ми війни не хочемо. Наше завдання завести і держати лад» [97, с. 71].

Тим часом, вже 1 листопада 1918 р. польські нелегальні військові організації розпочали збройний спротив українській владі і в другій половині дня на вулицях Львова розпочалися збройні сутички між українськими патрулями і польськими бойовиками. Так настав початок тривалої польсько-української боротьби за Східну Галичину. Ситуація в місті з кожним днем ускладнювалась. Переважно польськомовне населення міста безпосередньо чи опосередковано підтримувало польські формування, допомагало їм розвідкою, донесеннями, матеріально, вступало до складу військових загонів. Натомість чисельність українських збройних сил з кожным днем все зменшувалась. Військові пости повинні були утримувати відведені їм об'єкти, при цьому не маючи не те що заміни чи поповнення, а й часто гарячої їжі. Багато з них просто розбігалось додому, не виконавши розпоряджень військової влади. Таким чином вже на 2 листопада у розпорядженні УВК залишилось лише близько 670 українських військових [249, с. 33].

М. Заклинський з цього приводу писав: «Всюди треба було вояків, а їх не було. Стрільці, що дістали наказ прибути з Черновець негайно, ще не приїхали, бо саботаж польських залізничників зупиняв їх по дорозі. Частина вояків, що робили переворот, утікла. Одні з них ще за Австрії робили легку службу, з огляду на слабе здоров'я, або високий вік, другі не доросли до важких вимог хвилини: служби без відпочинку і воювання на міських вулицях, де ворог стріляв з пивниць, дахів, вікон і небезпека чигала на кожному кроці. Проти себе мали вони вояків-міщухів, що знали кожний завулок, що змалку зрослися з містом та й мали діяльну піддержку населення» [339, с. 72].

На цьому тлі польські військові посилювали свою активність та досить оперативно зуміли встановити контроль над окремими районами Львова, ефективно використовуючи тактику міського бою. В зв'язку з цим Д. Вітовський навіть був змушений видати «Пересторогу» до мешканців міста,

в якій попереджав про негайні каральні заходи проти тих жителів будинків, з яких вестимуться обстріли українських патрулів та загонів, але в умовах постійного дефіциту людського ресурсу серед українського війська та відсутності підкріплення за рахунок УСС, які не прибули до Львова з Чернівців ні 1, ні 2, ні 3 листопада, таких заходів було замало. За таких умов 2 листопада Д. Вітовський офіційно заявив Голові УНРади К. Левицькому про свою відставку і цю ж вимогу повторив 3 листопада. Українська Національна Рада прийняла його вимогу [452, с. 108–109].

Напередодні, 4 листопада 1918 р. востаннє зібравши нараду ГВК, Д. Вітовський прозвітував про становище в місті, запропонував шляхи виходу з ситуації, що склалася, подав проект створення національних збройних формувань, основою яких повинні були стати Січові Стрільці, план нового мобілізаційного набору та офіційно оголосив про свою відставку ще й перед військовими. Натомість УНРада призначила на посаду командуючого військами у Львові отамана Гриця Коссака, який 5 листопада безпосередньо приступив до виконання своїх обов'язків. Того ж дня УНРада оголосила звернення до українського народу і його вояків із закликом створити Галицьку армію [452, с. 108–109].

Зрозуміло, що повідомлення про відставку Д. Вітовського могло мати непередбачувані наслідки для українських підрозділів у Львові, насамперед в моральному плані. Адже людина, за наказом якої розпочалось збройне повстання в краї, яка закликала до боротьби за встановлення української влади та побудови власної держави, раптом, в найбільш критичний момент цього повстання «усувається» від його керівництва. Тому в офіційній пресі було опубліковано лише повідомлення про призначення отамана Г. Коссака на посаду Коменданта Українських військ у Львові, не пояснюючи причини такої зміни керівництва [249, с. 34].

Втім вже незабаром стане зрозумілим, що відставка очільник ГВК була не стільки наслідком його зневіри чи ірраціональним вчинком, а навпаки кроком

до ґрунтового заняття організаційною роботою зі створення армії, до якого він дійшов, розуміючи, що як би не склалась ситуація у Львові, польсько-українське протистояння у Галичині буде тривалим і кривавим. Тому до нього треба було підготуватися і у військовому, і у технічному контекстах.

Таким чином, саме сотник Д. Вітовський, очоливши ЦВК, ініціював та рішуче підтримав ідею проведення збройного повстання у Львові і в цілій Східній Галичині, відстоював думку про необхідність негайного виступу, організував його технічну сторону і, ще до офіційного рішення УНРади (яке в тих умовах вже стало формальним), разом із членами ЦВК делегував послів до Окружних Команд та повітів краю з наказами про початок повстання. Тому можна ствердити, що його роль в підготовці та проведенні була надзвичайно вагомою, якщо не визначальною. І хоч 3 листопада 1918 р. він прийняв рішення піти у відставку з посади командира ГВК, постать Д. Вітовського зробила взагалі можливим висунення українського порядку денного супроти польського в Східній Галичині восени 1918 р. Тим більше, що свою ключову ідею – організацію Листопадового зриву 1918 р. – йому вже вдалося реалізувати.

4.2. Праця на чолі Державного секретаріату військових справ та УНРаді

9 листопада 1918 р. львівська делегація УНРади передала виконавчу владу Тимчасовому Державному Секретаріату (уряду), який очолив Кость Левицький. З-поміж іншого, посаду секретаря військових справ отримав тоді вже полковник Дмитро Вітовський. Наступного дня, 10 листопада він, разом з іншими 11-ма новими міністрами, склав присягу перед УНРадою, обіцяючи вірно служити рідному народу.

З першого ж дня призначення секретар військових справ розпочав роботу з формування регулярних військових частин майбутньої Галицької Армії [3, арк.

4]. В результаті, 13 листопада Д. Вітовський видав розпорядження, згідно із яким окреслювалися принципи мобілізаційних заходів: територію Східної Галичини планувалося поділити на 3 військові області: Львів, Станиславів та Тернопіль, кожна з яких складалась би з 4 військових округів. Водночас документом оголошувалося мобілізація всіх військовозобов'язаних до 50-річного віку, а також призов на військове навчання юнаків 1883 – 1901 років народження. Врешті було прийняте й рішення щодо передачі всього військового майна колишньої австрійської армії, що знаходилося на території Східної Галичини, до власності Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) – держави, проголошеної Тимчасовим законом про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії від 13 листопада 1918 р. [161, с. 1]; [225, с. 1].

Тоді ж УНРада затвердила текст військової присяги за підписом її голови К. Левицького та Державного Секретаря військових справ полковника Д. Вітовського, який опублікували в пресі [3, арк. 5]. В тексті присяги зазначалося: «Присягаємо торжественно Всемогущому Богу повинуватися вірно і слухняно ЗУНР, її Верховній владі, її Правительству, її Армії, як також всім її отаманам та всему її начальству, їх поважати і захищати. їх прикази і припоручення у всякій службі виконувати, проти кожного ворога, хто-небудь ним був би і де тільки воля її Верховної Влади вимагатиме, на водах, на сушах, у повітрі, в день і в ночі, у боях, наступках, сутичках і всякого рода підприємствах, словом на кожному місці, в кождо пору, в кождім случаю, хоробро і мужньо боротися наших військ, прапорів і оружжя в ніякому случаю не покидати, з ворогом ніколи в найменші порозуміння не входити, завсігди так вестися, як цього воєнні закони вмагають, так як чесним воякам личить і в сей спосіб в чести жити і умирати. Так нам Боже допоможи. Амінь» [170, с. 1].

У полі зору Д. Вітовського були також проблеми військової медицини [29, арк. 75]. Вже 13 листопада 1918 р. він підготував «Тимчасові санітарні вказівки Державного секретаріату військових справ». У них акцентовано увагу на

необхідності проведення наступних заходів: 1) окружній команді призначити лікаря-українця начальним санітарни референтом окружної команди; 2) лікарі окружних команд янайшвидше повинні підпорядкувати всі медичні установи округу (шпиталі, аптеки, санітарні установи тощо) і зробити їх придатними для потреб війська; 3) список всіх військових медичних установ, їх стану, а також персоналу, який погодився на службу, надіслати якнайшвидше ДСВС; 4) при кожній окружній команді організувати медичну комісію (одну чи більше (за потреби)) для здійснення медичного огляду мобілізованих; 5) до медичної служби («лікарської») вартувало залучити лікарів-українців, але у випадку їх відсутності – «належить брати до служби довірочних лікарів Жидів за їх згодою і умовленим винагородженням»; 6) після проведення медичного огляду мобілізовані ділилися на три категорії: «1) здібний з оружжем, 2) здібний без оружжя, 3) нездібний»; 7) подбати про стан здоров'я воїнів аж до часу їх прибуття за призначенням, а також – про помешкання, одяг, харчування, навчання надання першої медичної допомоги, профілактику венеричних захворювань і відморожування кінцівок; 8) при виявленні епідемії наказано запровадити карантинні обмеження (тиф плямистий -21 день, віспа – 14 днів, інші – 5 днів.9) окружні команди мали би подбати про ізолятори для хворих [51, с.54].

А вже 19 листопада 1918 р.Д. Вітовським разом з лікарем Біласом видано наказ ДСВС про мобілізацію лікарів- українців, в якому закликалося лікарів-українців до 50-го року життя негайно зголоситися у Державному секретаріаті ві йськових справ [51, с. 83].

Для того щоб перевести справу організації мобілізаційного процесу в практичну площину в умовах, коли потрібно було в найкоротші терміни сформувавши якомога більше збройних підрозділів для оборони Львова, з 15 листопада Д. Вітовський самостійно виїжджав в повіті Східної Галичини, аби власноруч налагодити ефективну роботу місцевих військових комісаріатів та провести активну пропагандистську роботу серед цивільного населення [103, с. 239].

Зокрема, 18 листопада Державний секретар військових справ відвідав Станіславів, Тернопіль та Коломию в той момент, коли справа оборони Львова від польського наступу постала особливо гостро [4, арк. 12]. Втім, попри зусилля, місто втримати не вдалося – 22 листопада 1918 р. українські війська залишили Львів, створивши на схід від нього нову оборонну лінію. Сам же уряд ЗУНР переїхав спочатку до Тернополя, а наприкінці грудня 1918 р. – до Станіслава, де розмістився в колишньому будинку дирекції залізниць, а УНРада – у приміщенні кінотеатру «Австрія» [249, с. 36].

Важливим напрямом роботи Д. Вітовського на новій посаді стала допомога в організації силових урядових органів та сил безпеки. Саме він 13 листопада спільно з головою Державного секретаріату К. Левицьким підписав розпорядок №1, в якому стверджено ліквідацію колишньої австрійської жандармерії. Водночас окремим командам доучено формувати українську жандармерію (в т.ч. із розв'язаного жандармського корпусу), а «браки в людях належить доповнити висулуженими українськими підofiцерами» [51, с. 63].

Товариш (заступник) державного секретаря внутрішніх справ Р. Перфецький і УНРада 14 листопада 1918 р. видали наказ (ч.2) команди української жандармерії, в якому, передусім, констатували «прикрі порушення», що стосувалися вертикалі влади в силових структурах ЗУНР. У ньому наведено рескрипт Державного секретаря внутрішніх справ, просив всі органи політичної влади надати негайно повну допомогу Команді української державної жандармерії в організації публічної служби безпеки. Також наказано виконувати всі розпорядження і накази команданта української державної жандармерії [51, с. 58].

Д. Вітовський як державний секретар військових справ і його заступник відреагували моментально, видавши наказ ДСВС «До всіх українських військових команд». У ньому доручено «всім військовим дати негайно поміч Команді української державної жандармерії в організуванні публічної

служби безпеченства. Всім зарядженням Команданта української державної жандармерії в справі організації належить безусловно підчинитись» [51, с. 58].

16 листопада 1918 р. К. Левицький і Д. Вітовський видали розпоряд ДСВС про військове судівництво [6, арк. 4–5]. Відповідно з поділом території ЗУНР на три області та дванадцять округів утворювалися обласні та окружні військові суди, які мали виконувати військове судівництво на основі дотичних законів Австро-Угорської монархії. Найвищий військовий трибунал утворювався у Львові. [51, с. 72].

Газета «Діло» у своїй передовиці «Українське військо» 19 листопада 1918 р. підсумувала перші дні роботи ДСВС. Автор статті інформував читачів, загалом українську суспільність, про перші нормативні акти на шляху створення української армії. Оцінивши історичні події жовтня-листопада 1918 р. в краї, натякнувши на пеші промахи (відсутність координації при Листопадовому зриві), автор закликав до підтримки роботи ДСВС: «Розпорядки Державного секретаріату військових справ йдуть далі по цій лінії. Цей крок мусимо повитати як найгорячіше та докласти всіх зусиль, щоб як найскоріше стала до розпорядження велика, мирна, бойова армія» [51, с. 85].

Однак попри воєнно-політичні невдачі ЗУНР осені-зими 1918 р., варто відзначити персональний внесок Д. Вітовського в розвиток тодішнього державотворення. Саме завдяки його зусиллям, вже впродовж листопада 1918 – лютого 1919 рр. вдалося сформувати кістяк понад стотисячної боєздатної Галицької Армії, яка хоч і потерпала від постійного дефіциту власних вищих старшин, доброго вишколу та стабільного матеріального забезпечення, але її військові були добре мотивованими на боротьбу в горнилі польсько-української війни та національно свідомими – зорієтованими на возз'єднання ЗУНР та УНР в єдину державу [278, с. 486].

Прихильником возз'єднання українських теренів в спільних кордонах був і сам Д. Вітовський. Цій меті в роки Першої світової війни була підпорядкована

ідеологія українського січового стрілецтва, і вона ж була стратегічним завданням діяльності УНРади з часу її заснування [117, с. 40–46].

Тому очільник військового відомства уряду ЗУНР лише привітав рішення УНРади та Державного Секретаріати дати доручення Л. Цегельському та Д. Левицькому запустити процеси підготовки документальної бази для об'єднання українських теренів. Підтримав Д. Вітовський й підписання попереднього договору про злуку ЗУНР та УНР від 1 грудня 1918 р. у Фастові між репрезентами з двох сторін [18, арк. 78]. Документ, з-поміж іншого, наголошував на необхідності здійснення возз'єднання «обох Українських Народних Республік... в одно державне тіло», окреслював загально його умови, при цьому передбачаючи для ЗУНР статус автономії в майбутньому державному просторі [339, с. 68–69].

Ступінь останньої став предметом дискусії під час засідання УНРади на початку січня 1919 р. у Станіславові, коли на її порядку денному розглядался пропозиція щодо негайної підтримки злуки на базі попередньо досягнутого документу. У цій дискусії активну роль взяв сам Д. Вітовський, який, виступаючи 2 січня 1919 р. на УНРаді, пропонував зважено та конструктивно підходити до процесу об'єднання двох частин України та конкретизувати документотворчий процес з обох сторін. Він наголошував, що будь-яка злука буде нежиттєдайної без справедливого договору про товарообмін між ЗУНР та УНР, та збереження широкої автономії першої у складі другої, принаймні до проведення у Києві Національних Зборів [206, с. 2].

Як показали подальші події, позиція Д. Вітовського була далекоглядною та справді державницькою, адже саме через відсутність чіткої нормативно-правової бази возз'єднання, про яку говорив Державний Секретар військових справ, Директорією УНР та Радою Державних Секретарів і Виділом Української Національної Ради досить рано виникли неузгодженості як в питанні налагодження внутрішньополітичного життя, так і на міжнародній арені.

Однак побажання Д. Вітовського таки були частково враховані: 3 січня 1919 р. УНРада прийняла Ухвалу про Злуку Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою, в якій зазначалось, що «до часу, коли зберуться установчі збори з'єдиненої Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада», а також, що «до того ж самого часу цивільну і військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріат, установлений Українською Національною Радою, як її виконуючий орган» [39, с. 1].

Тоді ж обрали 60 делегатів на чолі з Л. Бачинським, які повинна була виїхати до Києва та від імені УНРади підписати договір про Злуку [16, арк. 23]. До цієї делегації увійшов і сам Д. Вітовський. Ввечері того ж дня у Станіславі відбувся військовий парад на честь прийняття закону про Злуку, перед мешканцями міста виступали з вітальними промовами Є. Петрушевич, Д. Вітовський та С. Вітик, після чого військові Галицької Армії організували святковий парад: «пересунулися добре муштровані поважні пробоеві чети в стальних шоломах, перейшли сотні піхоти та переїхала артилерія... одушевленню публіки на вид величезного походу війська не було кінця» [207, с. 2].

Вже наступного дня, 4 січня 1919 року, Д. Вітовський видав спеціальний Універсал до вояків Галицької Армії, в якому сповіщав про здійснення ідеї соборності українських земель і закликав докласти максимум зусиль і старань, не шкодуючи навіть власного життя, щоб утвердити вже єдину відроджувану державу українського народу: «Жовніри! Після чотирьох з половиною років муки, ридання і жалоби сповнилась народна воля! Зі сльозами радості сповіщаємо Вам велике слово: вчора упав кордон між українськими землями і від вчора ми всі вже громадяни великої Нарвної Республіки. Українська Національна Рада ухвалила в Станіславі однозгідними оплесками злуку земель Західноукраїнської республіки з Наддніпрянською Україною! За що

гинули на кривавих судах батьки, діди і прадіди наші, за що проливали кров століттями покоління за поколінням, заскородили ребра ворогів герої від п'ятсот літ не діждалися, сходячи на могили без просвітку – те присуджено діждати нам під велику годину народження нового світа!» [457, с. 127–129].

Д. Вітовський відзначав: «Ще хвиля кривавого зусилля – і слово станеться ділом! З крові і пожежі та руїни встане Велика Україна, що принесе нам землю і волю. Жовніри Української Народної Республіки! Землю і волю присуджено вам добути, або дома не бути! Вороги наші – пани ляхи хочуть загарбати нашу землю, наші села, наші лани і прилучити до своєї Польщі, цієї тюрми робочого люду! Вони палять наші села, грабують шипі маєтки, мордують батьків, сестер, дітей наших без пощади, без спожаління і без милосердя і кричить до Вас кровавим плачем вся поневолена країна: рятуйте всіх нас із каторги найтяжчої неволі!» [457, с. 127].

«Очі цілого народу звернені на Вас, жовніри Української Народної Республіки, – продовжував Д. Вітовський. – У ваших багнетах, у ваших скорострілах лежить наша воля і слава, або ганьба і неволя довічна. А тепер хай гордість громадян великої держави завітає у ваші серця і всякий скаже собі по проміру батьків наших, що гинули на кострі сміючись у бою: краще в полі порубаним бути, як уступити перед панами ляхами! Тепер або ніколи! Тепер або ніколи – при належати нашим землям до Великої України, де буде усеми народові робочому земля і правда і воля. Або рай на Вкраїні або пекло в Польщі. Що буде з нами – рішиться кров'ю і залізом. Кров'ю і залізом мусите рішати ви, жовніри, без страху, без надуму і без вагання...» [457, с. 127].

Д. Вітовський констатував: «Кожен з вас тям, що зложив ти присягу Українській Народній Республіці жертвувати кров і кість свою за волю, за правду, за щастя дітей своїх, навіть серед холоду і голоду! Серед холоду і голоду мусиш побити тих, що обдерли тебе з одягу і хліба – щоби діти твої не гинули з холоду і голоду “на своїй землі!”. І хто впаде з вас, того ім'я не вмре, не загине, вічно горітиме у пам'яті народу ім'я кожного, хто погіб за волю! А

хто, зраний серед кривавого поля, тому серед слави до смерті народ подасть підмогу, щоби жив він без турботи, без тривоги за завтра! Хто ж вийде ціло, того чекає честь і слава бути першим між силами визволеного народу!» [457, с. 128].

Очільник Листопадового зриву переконував: «Всі діти наші славитимуть вас і обсиплять квітами чола ваші і благословитимуть вас вільними устами, що ви здобули їм землю і волю п'ятсотлітньої тюрми лукавого польського панства! Нехай же не буде між вами ні одного млявого ні втомленого, нехай ніхто не задрімає, ні засне та не уступить перед боєм з кривавого поля, поки не здобудем земель наших, загарбаних нам ляхами! Відвага мед п'є, а кайдани тре, та про перемогу рішає послух, порядок і сповнення наказу тих, що кермують ділом! Кожен з вас, на яким-небудь місці поставлено тебе, мусиш підчинитися дисципліні, удержувати порядок і виконувати накази старшин без критики, без відклику, без проволоки! На кождім становищі від сповнення наказу може рішитися для вас доля величезної війни – в руці кожного з вас лежить щастя або горе цілих поколінь твоїх сестер і дітей і родичів твоїх, український жовніре! Не за царя воюєш ти, а за своє добро, за свою правду, за свою державу!» [457, с. 128–129].

«Ми віримо, що ви стоїте як один муж твердо, рішучо, непохитно за правду і волю і здобудете землю дітям та увінчаються ваші чола вінцями повної перемоги!, – резюмував Д. Вітовський. – Нелегка хвиля, ще усі землі українського народу зіллються в одну державу і у великій вітні України не бракує листочка ні з одної української землі! А тоді щойно зі зібраної душі намученого українського народу вирветься велика пісня: Радуйся, радуйся з'єднана Українська Земле!» [457, с. 129].

З радістю на подію відгукнулися на усіх західноукраїнських теренах. Так, наприклад 5 січня відбулися масові святкові віча та демонстрації у Войнилові, 8 – в Калуші, 12 – в Тлумачі, Долині, Заліщиках, 16 – в Самборі, 20 – в Дрогобичі

тощо [205, с. 2]. Так само урочисто 22 січня 1919 р. в Києві зустріли прийняття Універсалу Директорії УНР про Злуку [56, с. 91].

Поруч з цим Д. Вітовський продовжував докладати всіх зусиль на зміцнення Галицької Армії – генерально аби перевести оборонні бої до наступальної тактики на всій лінії польсько-українського фронту. Однак розбіжності навіть всередині західноукраїнського політикуму не завжди цьому сприяли.

Зокрема, активну дискусію серед Державних Секретарів ЗУНР викликало прибуття ще 30 грудня 1918 р. до Станіслава українських військових зі Закарпаття, які приїхали як представники тамтешньої української громади з проханням допомоги їм у захисті національних інтересів в контексті боротьби з угорськими солдатами. Сотник М. Алиськевич, який був присутній на засіданні Ради Державних Секретарів, коли прохання гостей якраз розглядалося, пригадував, що тодішній очільник уряду (замість К. Левицького це вже був С. Голубович) наполягав на негайній організації військового походу на Закарпаття, бо вважав необхідним в тодішніх умовах надати допомогу закарпатським українцям, аби привабити їх на бік ЗУНР [249, с. 50].

Натомість Д. Вітовський як очільник військового відомства був категорично проти. Аргументував свою позицію, по-перше, тим, що не бажав розпорошувати сили Галицької Армії на польсько-українському фронті, а по-друге вважав небажаним в умовах, коли ЗУНР перебувала в складній геополітичній ситуації поміж польським наступом на заході, та загрозою більшовицької навали зі сходу, загостювати свої відносини ще й з досі нейтральною Угорщиною. Тим більше, що все той же М. Алиськевич з 19 грудня 1918 р. за дорученням Д. Вітовського розпочав переговори з офіційним Будапештом щодо становлення торгівельних відносин, і у перемовинах вже було видно перші успіхи. Маючи у планах встановити дружні відносини окрім Угорщини ще й зі сусідніми Чехословаччиною та Румунією,

Д. Вітовський не бажав жодним чином загострювати із ними взаємини [249, с. 51].

Тому, за словами М. Алиськевича, Д. Вітовський переконував членів Державного Секретаріату, що «наш збройний виступ скінчиться невдачею, бо пориваємось з лопатою на сонце, а вслід за тим пропадемо, оточені зі всіх боків ворогами» [516, с. 31].

Однак С. Голубович надалі настоював на своїй ідеї та висунув Державному Секретарю військових справ вимогу визначитись з кількісним складом збройних формувань для військової акції на Закарпаття. «Д. Вітовський, – пригадував М. Алиськевич, – відповів іронічно... Пішлю хіба один курінь» [516, с. 42]. Така відповідь цілком задовольнила Президента Ради Державних Секретарів і він розпорядився дати телефонограму Окружній Команді Коломиї виступити на Закарпаття, а полковнику Володимирі Федоровичу – очолити цю експедицію. Визначений для неї Коломийський курінь розпочав наступ 7 січня 1919 р.

Спочатку навіть були певні успіхи: 13 січня українські військові звільнили Ясіня, 14 січня – Рахів, а 16 січня – прикордонне до Румунії місто Мармороський Сигет. Втім вже 17 січня, в той час, коли на засіданні Ради Державних Секретарів ЗУНР прийняли рішення про запровадження на Закарпатті української адміністрації та відправлення її представників до Будапешту, Коломийський курінь вже розпочав відступ із раніше звільнених закарпатських теренів під тиском румунської армії [3, арк. 29–30]. Врешті, і в цій справі проявилася далекоглядність Д. Вітовського, тим паче, як писав М. Заклинський, «з самого початку військова експедиція скидалася на авантюру, була слабо підготована, замала кількістю війська і легкодушно проваджена» [339, с. 99].

Потенційним був конфлікт між Д. Вітовським та президентом УНРади Є. Петрушевичем, який наполягав залучити до керівництва Галицької Армії австрійських офіцерів, що не підтримував очільник військового відомства

ЗУНР (після Злуки з УНР – ЗОУНР). Втім протиріччя між ними не загострилося, бо Є. Петрушевич вирішив цей питання відкласти на майбутнє [249, с. 40]. Втім ще один факт турбував Д. Вітовського – те, що члени Директорії УНР почасти намагалися самочинно вирішувати питання використання частин Галицької Армії на східному фронті (попри його відомство). Так, 3 лютого 1919 р. на Раді Державних Секретарів ЗОУНР він обурювався «становиськом, що Шаповал сидить в Підволочиськах і видає прикази» [114, с. 5].

Врешті, вочевидь останньою краплею терпіння Д. Вітовського на посаді Державного секретаря військових справ стало самовільне рішення Є. Петрушевича від 12 лютого 1919 р. щодо напрямку проведення чергової військової операції на визволення Львова, що, на думку очільника військового відомства, було не тільки стратегічною помилкою, а й недалекоглядним та провальним зовнішньополітичним кроком [283, с. 140].

У підсумку, 12 лютого 1919 р. полковник Д. Вітовський подав у відставку з посади Державного Секретаря військових справ – вочевидь, не бажаючи бути другорядним гравцем в руках політичних сил і виконувати та нести відповідальність за їх часом волонтаристські дії.

Крім того, Ізидор Сохоцький вважав, що однією з причин відставки Д. Вітовського став і його конфлікт із Державним Секретарем внутрішніх справ Іваном Макухом, оскільки «деякі старшини вмішувались в діяльність цивільних урядів і надуживали своєї влади. Макух, як Секретар внутрішніх справ, енергійно домагався усунення цих аномалій. Полк. Вітовський не вмів чи не хотів взятися до цієї справи» і тому «під енергійним натиском своїх співробітників, Макуха і Бачинського, Вітовський залишив своє становище» [553, с. 230].

Л. Цегельський припускав, що І. Макух та Л. Бачинський могли побоюватися, що полковник Д. Вітовський мав на меті здійснити військовий переворот в ЗОУНР та проголосити себе диктатором, при цьому заручившись

саме їх підтримкою та авторитетом В. Стефаніка, як членів Радикальної партії, а самі вони не хотіли брати в цьому участі, а тому здійснювали на військового тиск [228, с. 5].

15 лютого 1919 р. в газеті «Републіка» з'явилось повідомлення про відозву з посади Державного Секретаря військових справ Дмитра Вітовського та про прощальний вечір в його честь. 18 лютого в цій же газеті було опубліковано лист-подяку полковнику Д. Вітовському від Виділу Української Національної Ради за підписом його Президента УНРади Є. Петрушевича та члена Виділу д-ра Горбачевського від 12 лютого 1919 р.: «Виділ Української Національної Ради, приймаючи Нашу демісію, висловлює вам признання і сердечну подяку за повну самовідречення службу, яку несли Ви на своїм становищі українському народови. Як Державний Секретар військових справ створили Ви серед найтяжчих відносин основи Української армії та довели її до сили і розцвіту. Тим то Ваші заслуги для будови української державности встануть незабутими в народі» [195, с. 2].

Того ж дня у газеті «Нове життя» з'явилась стаття й Кирила Трильовського, в якій він, відзначаючи величезний вклад Дмитра Вітовського у здійснення Листопадового зриву і створення Галицької Армії, його провідну роль у формуванні стрілецької ідеології, заслуги перед західноукраїнською громадськістю за час своєї діяльності, зазначав: «Як грім ударив у нашу суспільну вість, що дотеперішій Державний Секретар військових справ Д. Вітовський уступає. Яка причина його до сего спонукала – се колись вяснить історія... Вітовський уступає з міністеріяльного фотеля та не уступає з боєвої лінії і вже на другий день по сім важнім рішенню бачимо його як карного і діяльного члена Національної Ради, котрий короткими мов військова команда реченнями рішучо і ярко дає висказ своєму переконанню і старається своїм слухачам наглядно показати, котра дорога дає вихід з трудної ситуації. Се не з тих ораторів, що хотячи навести слухачів на злочинні і погубні прямо для

Вітччини думки і пляни – забігають боками і приступний змісл своїх виводів – закривають грімкими фразами та кепськими віцями...» [226, с. 1].

У статті відзначено, що «Вітовський – се чоловік явного діла, прямої, до ціли ведучої дороги, що держиться звісної засади Молького, після котрої «найліпша оборона – є удар»... Перший його военний виступ був того пам'ятного четвергового вечера 27 серпня 1914, коли цілий Львів ревів прямо від наглої паніки, а він холоднокровно озброїв своїх обідраних ще, в цивільних одягах Січових Стрільців у «Верндлі», роздав по 20 набоїв з розбитого складу і поставив свій курінь до диспозиції міської команди...» [226, с. 1].

Також «Нове життя» писало: «З самого початку курінний отаман У.С.С. раптом паде на рангу сотника, а властиво поручника з сотниківськими відзнаками. І сі відзнаки хоче йому австрійська філософія на весну 1917 відібрати і треба було 2 цвітня 1917 їхати аж до команди, щоби його і Семенюка від того незаслуженого пониження увільнити! І не диво! Аветріякам потреба була бездушних «комісекнопфів», а не героїв, не воїнів-поетів – як Вітовський. Для нас він – визвольник Мирослава Січинського, для Аветріяків – кандидат на «Діброву», для нас він герой, що перший увійшов до княжого городи Галича і викинув над ним синьо-жовтий прапор — для них се той, що учинив деепект чорно-жовтій фані...» [226, с. 1].

К. Трильовський констатував: «Він же й не чекав результату славетної наради міністеріяльної у вечері 31 жовтня мин. року, але тої самої ночі з тисячкою, що буде колись так оспіваною як та тисячка з під Марсали, обсаджує Львів. І коби чесна Рутенія не чіхалася була так довго в голову, а сипнула відразу дальших три тисячки ті поміч – як-же інакше-б ми тепер стояли... Так! Він відходить – не на спочинок – а до дальшої праці. Чи під Львів, чи до Волині – се не змінє суті річи. Та куди-б і не покликав обов'язок того героя-поета, тамтуди не лиш наша надія за ним слідувати буде – але і наше серце!» [226, с. 1].

Таким чином, будучи Державним Секретарем військових справ ЗУНР, Дмитро Дмитрович Вітовський проявив себе як талановитий та мужній державник, вмілий організатор та очільник, натхненник та ідейний провідник Галицької Армії. Основною його заслугою цього періоду діяльності стало оперативне становлення потужної стотисячної армії ЗУНР, яка постала аби вибороти незалежність свого народу в боротьбі з краще спорядженим і чисельно переважаючим ворогом – армією польської держави, підтримуваної країнами Антанти.

4.3. Участь в українській делегації на Паризькій мирній конференції

Після відходу з посади очільника військового відомства ЗОУНР, Д. Вітовський втім не припинив активної діяльності як член УНРади. Так, 15 лютого 1919 р. на її II Сесії він вимагав призначити однакові компенсаційні виплати як для тих родин військовослужбовців, які перебували на фронті, так і для тих, хто виконував свої обов'язки в тилу [203, с. 1].

У березні 1919 р. на іншому засіданні УНРади під час свого виступу він звинувачував останню у тому, що «Національна Рада ... ані селянам, ані робітникам досі нічого не дала, а тому викликала незадоволення. Вона повинна розв'язатись, уклавши новий виборчий закон, проголосивши восьмигодинний день праці для робітників, а в справі аграрної реформи порішивши, що земля великих власників переходить у власність селян – тоді ґрунт для большевизму буде усунутий» [283, с. 141].

Втім ще більш відомим у цей період Д. Вітовський став завдяки своїй дипломатичній діяльності, яка в тодішніх умовах була край важливою – польсько-українська війна продовжувалася, і на цьому тлі у Франції розпочалося формування та спорядження польської армії генерала Юзефа

Галлера. Її готували до залучення до війни проти Галицької Армії, аби суттєво надати перевагу на полі бою польській стороні. На дипломатичному фронті польський «наступ» також був відчутним: їхня делегація на Паризькій мирній конференції буквально залякувала представників держав Антанти загрозою поширення більшовицьких ідей поміж українцями в Східній Галичині, де, мовляв, настала повна анархія, безвладдя, розбій зі сторони українських військ, масові розправи проти польського та єврейського населення [249, с. 43].

У таких умовах новопостала українська держава, не маючи перспектив щодо допомоги ззовні, була змушена самотійно зосередити всі сили на рівні дипломатії і якщо не прохати країни Антанти про матеріально-технічну підтримку (в умовах їх відвертої підтримки офіційної Варшави вона виглядала малоімовірною), то принаймні щодо надання для ЗОУНР морально-політичних гарантій зі сторони Ради Амбасадорів. Зрештою, на Паризькій мирній конференції, на противагу полякам, потрібно було доносити об'єктивну інформацію про справжній стан справ в Східній Галичині [249, с. 43].

З такими завданнями 17 квітня 1919 р. Державний Секретаріат ЗОУНР делегував на Паризьку мирну конференцію делегацію у складі заступника Державного Секретаря закордонних справ Михайла Лозинського, члена УНРади Дмитра Вітовського та Олександра Кульчицького [19, арк. 102]. 7 травня делегація прибула до Парижа і одразу ж долучилася до спільної із УНР Делегації на мирній конференції, яку очолював Г. Сидоренко, а його заступником був Державний Секретар закордонних справ ЗОУНР В. Панейко. Радником останнього був С. Томашівський, який був скерований до складу української Делегації у Парижі урядом ЗОУНР ще раніше [457, с. 181].

Після приїзду до французької столиці М. Лозинський та Д. Вітовський виявили, що серед членів спільної Делегації УНР та ЗОУНР були суттєві розбіжності. Як з'ясувалося, В. Панейко та С. Томашівський (про це писав М. Лозинський) «формально... зберігали одноцільність Делегації, але в дійсності старалися свою діяльність у галицькій справі як найбільше держати в

тайні від Делегації, для чого устроїли своє окреме бюро, якого акти велися окремо від актів Делегації», тому «ми з Вітовським стали на тім, що Делегація повинна бути справді одноцільна, значить, всі наради й рішення Делегації і її виступи перед Мировою Конференцією повинні бути ділом спільної праці цілої Делегації» [458, с. 115]. Однак, як продемонстрували подальші події, досягнути єдності так і не вдалося.

Тим часом, для розробки та підписання польсько-українського перемир'я Рада Паризької мирної конференції створила «Міжсоюзну Комісію», до якої увійшли делегати від США, Великобританії, Франції та Італії на чолі із представником британської місії на переговорах південноафриканським генералом Луїсом Ботою. Перше засідання Комісії відбулося уже 30 квітня 1919 р., і після приїзду до Франції М. Лозинський та Д. Вітовський долучилися до його роботи 8 травня 1919 р. – на друге засідання. Під час зустрічі Голова Делегації УНР Г. Сидоренко офіційно представив новоприбулих генералу Л. Ботті. Останній розпитував М. Лозинського щодо загальнополітичних питань, а Д. Вітовського – щодо його військових планів [458, с. 123].

Як згадував М. Лозинський: «Дмитро Вітовський чітко відстоював ту позицію, що Найвища Рада Конференції повинна домогтись підписання договору про перемир'я між воюючими сторонами і офіційно встановити демаркаційну лінію, якою повинна була стати лінія нашого фронту в дні 20 марта, себто в дні одержання депеші Найвищої Ради про перемир'я, з включенням коридора між Перемишлем і Львовом і самого Львова до нашої області». Якби ж реалізувати такі вимоги повноцінно було неможливо, як зазначав Д. Вітовський, то «домагаємося нейтралізації Львова під охороною Антанти. Для українського населення, яке остало би по тім боці демаркаційної лінії під польською адміністрацією, домагаємося забезпечення прав під охороною Антанти» [458, с. 123–124].

Відповідаючи на питання Л. Боти щодо того, чи слухатиме українське військо накази свого уряду у разі підписання та ухвалення польсько-

українського перемир'я, Д. Вітовський зазначив, що Галицька Армія «є вповні здисциплінована, так що правительство може нею розпоряджатися кожної хвили проти кожного і вповні за неї ручить» [458, с. 123–124]. Зі свого боку Д. Вітовський наголошував, що в той час, як з 19 березня 1919 р. Галицька Армія не вела наступальних дій на польсько-українському фронті, а займала лише оборонні позиції, армія генерала Ю. Галлера, яку Франція ніби планувала використати для боротьби з більшовиками, ставила собі за мету, насамперед, окупувати Східну Галичину і поширити на неї владу польської держави [458, с. 125].

Як доказ, Д. Вітовський, обґрунтовуючи це твердження, зазначав: «26 квітня виїхав зі Львова український діяч д-р Баран, який між Перемишлем і Львовом зустрів кільканайцять транспортів армії Галлера ... Д-р Баран чув, що офіцери тих транспортів розмовляли по французьки. В розмові із мужвою довідався, що се є транспорти армії Галлера, яка їде “зробити Українцям другі Горлиці», натякаючи, таким чином, на австро-німецький наступ проти Російської імперії 1915 р. під час Першої світової війни [458, с. 125].

Таким чином, вислухавши аргументацію Д. Вітовського та М. Лозинського, «Міжсоюзна Комісія» завершила засідання 8 травня, а 12 травня дипломатичну Делегацію УНР в тому ж складі запросили на чергове засідання узгоджувальної Комісії, де їй запропонували проект для підписання польсько-українського перемир'я [19, арк. 105]. Він, хоч і передбачав певні територіальні поступки з боку ЗОУНР, проте був більш вигідний, ніж проект місії Антанти, розроблений її керівником Ж. Бартелемі наприкінці лютого – на початку березня 1919 р., оскільки цього разу включав до території української держави Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн, але не Львів. 13 травня 1919 р. за підписами В. Панейка, М. Лозинського та Д. Вітовського Делегацією УНР була подана «Міжсоюзній Комісії» заява, в якій, в цілому погоджуючись на підтвердження перемир'я, пропонувалася певні зміни до його проекту. Очільник Комісії прийняв як заяву, так і пропозиції української сторони,

висловивши свою вдячність всім членам дипломатичної Делегації УНР [249, с. 45].

Принагідно треба відзначити, генерал Л. Бота, як згадував М. Лозинський, був одним з небагатьох, кого делегати УНР сприйняли як посередника, який справді намагався справедливо вирішити питання польсько-українського врегулювання відносин: «Дивлячись, як Бота і Вітовський сидять проти себе прийшло мені на думку, що перед 20 роками Бота був у такому положенні, в якому тепер Вітовський: тоді і він обороняв рідний край перед британським імперіалізмом... Здавалося мені, що Бота, який зі своїм народом перейшов таку трагедію, яку ми тепер переходимо, не може поставитися неправильно до нашої справи. Його поведіння під час нарад робило корисне враження. Це враження потвердив до певної міри проект перемир'я» [249, с. 46].

Втім, попри зусилля «Міжсоюзної Комісії» та Делегації УНР, з польського боку досягати перемир'я відмовилися – вочевидь, в Польщі вже готувалися до активного наступу, який розпочався за підтримки армії Ю. Галлера 14 травня 1919 р.

У таких умовах Делегація УНР включно із Д. Вітовським розробила на своєму засіданні 20 травня 1919 р. ноту до Президента Паризької мирної конференції, яку надіслали за призначенням наступного ж дня. У ній українські репрезентанти наголосили: «Замість приступити до заключення перемир'я, поляки розпочали дуже енергійну офензиву проти українців. Своїм поведінням поляки, які належать до союзних акцій ... дали ясний доказ не тільки свого неповаження для принципів проголошених Антантою, але навіть для формальних рішень Мирової Конференції... в таких обставинах вважаємо безцільним оставати довше в Парижі» [458, с. 132–134].

Рішучий характер документу змусив Раду Чотирьох у складі президента США В. Вільсона, прем'єрів: Великобританії Д. Ллойд Джорджа, Франції – Ж. Клемансо та Італії – В. Орланда запросити на аудієнцію до себе українську дипломатичну місію, але під час зустрічі ніяких конкретних рішень сторони не

обговорювали та не приймали. Наступного дня українських делегатів прийняв окремо Ж. Клемансо. На запитання В. Панейка щодо того, які заходи вжило керівництво Паризької мирної конференції для унеможливлення наступу польської армії, французький прем'єр-міністр зауважив, що «Найвища Рада зажадала від Пілсудського пояснення, чому він веде далі війну, також пригадав, що армія Галлера була надіслана до Польщі під умовою, що не піде на галицький фронт» [339, с. 106–107]. Загальна риторика Ж. Клемансо на тлі абсолютно жодного докладання зусиль для того, щоб зупинити військові дії, давала недвозначно зрозуміти, що Антанта не втручатиметься у подальший хід польського наступу в Східній Галичині.

Попри це 27 травня 1919 р. М. Лозинський та Д. Вітовський направили ще одну ноту до президента мирної конференції з різкою критикою та засудженням дій польської армії та вимогою захисту Східної Галичини від анексії офіційною Варшавою: «Заява Падеревського, що польська армія знайшла в нашому краю большевицькі банди, а не армію, це вже не викрут, але негідна клевета. Ця клевета проти армії, яка від 6 місяців, серед найбільших недстач, бореться героїчно на два фронти, обороняючи свою батьківщину, з одного боку від поляків, з другого від большевиків – не є ділом чесного противника. Проти цієї заяви Падеревського покликуємося на всі комісії Антанти, які звиджували наш край і були повні признання для дисципліни нашої патріотичної армії» [339, с. 108].

«Що та армія подалася під натиском чисельно сильнішої польської армії, це нічого дивного, – йдеться у документі. – Польща отримала від Антанти все: моральну допомогу через прийняття Польщі до альянтських держав, воєнний матеріал і навіть військо – армію Галлера, яка скріпила польські сили не для боротьби з большевиками, а для окупації Української Землі. Навпаки – український нарід не дістав від Антанти ніякої допомоги, ні моральної, ні матеріальної» [339, с. 108].

У «ноті» відзначено, що саме поляки «вчинили замах на права нашого народу, на нашу землю, до якої не мають ніякого права, бо факт завоювання якоїсь землі перед століттями не творить права перед Міровою Конференцією, яка проголосила принцип національної справедливості... Польський сойм ухвалює дефінітивну анексію Східньої Галичини до Польщі» [339, с. 109].

Українські дипломати зауважували, що «це факти, які без сумніву стверджують, що польська політика знаходиться не тільки в суперечності з основними, провідними принципами Антанти, але також з її власними заявами. Держави Антанти проголосили для всіх народів право самовизначення – поляки хочуть завоювати й анексувати українську землю. Комісії держав Антанти для українсько-польського спору (Комісія Бертелемі, Комісія Боти) заявили, що Антанта зовсім не буде числитися з мілітарними фактами, довершеними одною, чи другою стороною, без уповажнення Антанти – польський сойм використовує завоювання Східньої Галичини для анексії» [339, с. 110].

Резюмуючи, українські представники на Паризькій мирній конференції відзначали: «Поведінка поляків спонукує нас звернутися до Найвищої Ради з просьбою про авдієнцію. Свідомі відповідальности перед нашим Урядом і нашим Народом, хочемо знати, чи можемо на підставі уповажнення Найвищої Ради запевнити наш Нарід, що він буде оборонений перед польською інвазією, та що поляки дістануть наказ відступити за лінію, означену Комісією і направлять усі шкоди і втрати, спричинені їхньою інвазією» [339, с. 110]. Однак і цього разу жодної ефективної реакції не було.

Тим часом 5 червня 1919 р. паризька преса повідомила, що Найвища Рада конференції на свою вимогу отримала «пояснення» начальника польської держави Ю. Пілсудського, в якому стверджувалось, що наступ в Східній Галичині було розпочато польськими військами у відповідь на дії Галицької Армії [19, арк. 107]. Спростовуючи такі твердження польської сторони, М. Лозинський та Д. Вітовський 6 червня 1919 р. знову направили ноту Президенту Паризької мирної конференції. В ній вони зазначили, що військова

операції локального характеру, яка проводилася в краю, не могла бути приводом до відновлення широкомасштабних наступальних дій, «а найліпший доказ, що польська офензива бура рішена і приготована зазделегідь, а не була вислідом українських операцій, дають дебати й ухвали польського сойму від 11 до 15 мая, коли сойм... і рішив почати офензиву проти української армії» [458, с. 132–134]. Однак й це рішення залишилося без відповіді.

М. Лозинський згадував, що Д. Вітовський був і автором листа до президента США В. Вільсона, якому його адресував за декілька днів до від'їзду американського очільника з конференції. У ньому він писав: «В одній зі своїх промов про новий порядок в Європі Ви сказали: «Ніякий нарід не має права збройною силою панувати над другим народом». Ми, в почутті справедливости нашої справи, рекламуємо ті слова для себе... Удержання польської окупації в Галичині кине ту територію в вир безупинних неспокоїв, збройних розправ, партизанки, вкінці анархії. Український селянин, робітник та інтелігент знають, як виглядала польська влада на нашій території за часів Австрії, а тепер безпримірні насильства, арештування і розстріли наших людей польськими військами показують, якими методами будуть послуговуватися поляки, щоб удержати своє панування там, де не мають до того ніякого права, хиба право сильнішого... Не допустіть, щоб наш нарід стратив віру в справедливість, не дозвольте, щоб наш нарід, доведений до розпуки, був змушений сам робити собі справедливість» [339, с. 113–114].

У листі відзначено: «Апелюємо до Вас, як людини великого серця, як до політика, в якого руках спочиває доля народів, але на якого плечах спочиває також відповідальність за ту долю: Усуньте польську окупацію з нашої землі! Цей наш апель є повторенням крику розпуки не тільки тих, що тепер під польським ярмом, але цілого українського народу, який навіть на еміграції в ЗДА з жахом і обуренням прийняв вістку про насильство поляків над його братами» [339, с. 113–114].

Навряд В. Вільсон читав цей лист. Принаймні відповіді на нього Д. Вітовський так і не отримав. Зрештою, як і загального результату – 25 червня 1919 р. Найвища Рада Паризької мирної конференції прийняла наступне рішення: «Щоби забезпечити особи і маєток широкого населення Східної Галичини проти небезпек, які їм грозять від більшовицьких банд, Найвища Рада союзних і прийнятих до союзу держав рішила уповноважити сили Польської Республіки вести свої операції аж по річку Збруч», тобто фактично дала дозвіл польській стороні на інтервенцію до Східної Галичини [249, с. 47].

У відповідь Делегація УНР на засідання від 2 липня 1919 р. уклала на надіслала на ім'я президента мирної конференції ноту протесту, в якій відзначала: «Найвища Рада своїм рішенням з 25 червня віддала населення українського краю під панування його найбільшого ворога, який має тільки одну ціль: винищити український елемент, щоби сей край став дійсно польським» [458, с. 145].

Дмитро Вітовський трагічно загинув у молодому віці. Попри дипломатичну невдачу на Паризькій мирній конференції, він вирішив повернутися до керівництва УНР та ЗОУНР, щоб особисто скласти їм звіт, не довіряючи тій інформації, яку передавали В. Панейко та С. Томашівський. Своїм приїздом до України полковник хотів й допомогти знесиленим частинам Галицької Армії, які були вимушені перейти річку Збруч, відступаючи під тиском поляків. У цьому контексті керівники української дипломатичної делегації запропонували Д. Вітовському найнадійніший шлях (хоч і довгий) через Румунію. Повертатися він вирішив на зафрахтованому в Німеччині літаку.

4 серпня 1919 р. він, разом зі своїм ад'ютантом та соратником Ю. Чучманом, загрузивши на борт літака в Бреслау (тепер – польський Вроцлав) надруковані для Директорії грошові купюри, вилетів у напрямку Кам'янці-Подільського, де в цей час перебувало керівництво УНР. Близько 9-ї

ранку над Ратибором, неподалік тодішнього польсько-німецького кордону, літак вибухнув у повітрі за нез'ясованих обставин. Всі пасажери та представники екіпажу загинули [339, с. 113–114].

Похований Д. Вітовський із Ю. Чучманом у Берліні 14 серпня 1919 року на цвинтарі Гугенотів. А через дев'ять років, 25 серпня 1928 р. останки перепоховали на цвинтарі Ст. Гедвіґс-Фрідгоф на Лізенштрассе. На траурному заході, окрім представників української громади Берліна, були присутні українські депутати польського Сейму, які в цей час приймали участь у роботі з'їзду Міжпарламентського Союзу – організації, у яку входили парламенти більшості держав світу: Д. Левицький (голова делегації), І. Блажкевич, О. Вислоцький, В. Кохан, С. Кузик, О. Луцький, А. Максимович, Д. Паліїв, М. Рудницька, В. Целевич, а також полковник Євген Коновалець (у той час голова ОУН), який над могилою зробив виступ [249, с. 50].

Отже, фактична окупація Східної Галичини польськими військами і її узаконення рішенням Найвищої Ради Паризької мирної конференції були прямо протилежними до державницьких устремлінь західноукраїнського політикуму, оскільки заперечували існування ЗУНР (ЗУОНР) на теренах Східної Галичини. Прикметним в цьому контексті є повідомлення Генерального Секретаріату мирної конференції в Парижі від 2 та 3 липня 1919 р. керівнику української делегації на переговорах Г. Сидоренку, у якому містилась пропозиція взяти участь в роботі підкомісії польських справ, яка повинна була розробити Статут для Східної Галичини – вже як частини Польської держави. Більше того, в повідомленні від 3 липня додаткового наголошували, що “се не є українське питання, тільки внутрішній статут Східної Галичини” [458, с. 146–150].

Таким чином, Надзвичайна делегація ЗОУНР на Паризькій мирній конференції для вирішення справ польсько-українського перемир'я, як і вся дипломатична місія УНР, на тлі несприятливих для неї міжнародних обставин і, головним чином, через в основному упереджене ставлення Найвищої Ради

Конференції до українського не змогла досягти поставленої мети. Під час виконання своїх дипломатичних обов'язків, Д. Вітовський проявив себе як сумлінний виконавець, чудовий організатор, добрий аналітик та переконливий переговорник. І навіть попри несприятливі для української справи тодішні світові геополітичні реалії, полковник залишався вірним ідеї української державності. І навіть загинув в часі виконання одного із завдань заради неї – при поверненні на Батьківщину та транспортуванні державних грошей для УНР.

РОЗДІЛ 5

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ (1991–2022)

Дмитро Вітовський, без сумніву – одна з найяскравіших постатей української історії періоду національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях на початку ХХ ст. У національній пам'яті українців він залишився одним із провідних державних діячів Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), ініціатором / натхненником Листопадового зриву, активним учасником початкового етапу польсько-української війни.

У 1919-1939 рр. пам'ять про Д. Вітовського зберігалася, в основному, в науковій та мемуарній літературі. Не можна не виділити постать сина Д. Вітовського, який чи не найбільше спричинився до збереження пам'яті про свого батька. За місяць до смерті Д. Вітовського у нього народився син (7 липня 1919р.), якого на честь батька та діда теж охрестили Дмитром. Незважаючи на те, що дитинство він провів у Вільнюсі, Дмитро виріс активним українським патріотом, який, як і батько, усе свідоме доросле життя присвятив військовій справі – спочатку навчався в авіаційному училищі поблизу Саратова, згодом був мобілізований до лав Червоної Армії (1939 р.), після чого влився до структур ОУН, УПА. Власне перебуваючи в націоналістичному підпіллі син одного з творців Листопадового зриву продовжив справу батька. Пройшовши усі військові щаблі (ад'ютант командира Старшинської школи УПА «Олені» Федора Польового-«Поля», начальник Військово-польової жандармерії УПА ВО-4 «Говерла», командир ТВ-24 «Маківка»), Д. Вітовський (псевдо «Зміюка») активно включився у роботу однієї з старшинських (офіцерських) шкіл УПА в околицях гори Магура із завданням забезпечити армію керівними кадрами.

У листопаді 1944 р. в УПА було створено Військово-польову жандармерію (ВПЖ), а в травні 1945 р., коли функції ВПЖ було передано Службі безпеки ОУН, Д. Вітовського призначено командиром Тактичного відтинка «Магура».

Він здійснював командування дев'ятьма сотнями (разом майже 1200 вояків) на теренах тодішньої Дрогобицької області. 26 березня 1946 р. під час повернення до місця своє зимівлі в лісі, неподалік від села Кам'янка Сколівського району на Львівщині, Д. Вітовський із групою своїх охоронців потрапив у засідку та був арештований. Після тривалих допитів, 4 лютого 1947 р. воєнний трибунал присудив герою України вищу міру покарання – розстріл [647].

У 1945-1991 рр. в українській еміграції проведено велику роботу українськими громадськими організаціями щодо збереження пам'яті про Д. Вітовського

У 1990-х рр., в умовах відновлення незалежності України, переорієнтації наукових, просвітницьких інституцій гуманітарної сфери на нові тематичні ніші, органи державної влади не приділяли належної уваги проблемі створення своєрідного українського героїчного пантеону, поверненню до національного дискурсу свідомо «забутих» у польському (Друга Річ Посполита) радянському (УРСР) суспільстві історичних постатей. Дмитро Вітовський – не виняток з правила.

Здобутком україністики цього часу стала трансформація польсько-радянсько/російської інтерпретації історії України, що дозволило «вивести із забуття» когорту маловідомих до цього часу широкому загалу українських громадсько-політичних діячів, зокрема Д. Вітовського. Проте, як справедливо писав Євген Свєрстюк, молоде покоління «не встигало засвоювати того, що буде фундаментом національної пам'яті» [526], а старше покоління «часто обмежувалось поверховими дискусіями» [526].

У таких умовах (відходу від радянської та російської історичних моделей [423]) постать Д. Вітовського поетапно «вписується» в історичну пам'ять, що відбувається зусиллями національно-свідомої української інтелігенції, патріотичних громадських організацій, національно-державницьких політичних партій, місцевих органів влади західноукраїнського регіону. Відновлення

національної пам'яті, її укріплення, виховання національної гідності стало одним із першочергових завдань громадянського суспільства [526].

Власне зусиллями громадянського суспільства у 1990-х рр. остаточно викристалізовується образ Дмитра Вітовського як «організатора Листопадового Чину», «видатного військового діяча», «сотника, який змінив історію», «людини із сильною волею», «витязя Листопадового зриву» тощо. Подібні ідеологеми лунають під час відзначення річниць утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), у телерадіо етері, на наукових форумах та загалом в інформаційному просторі держави. Традиційним стає вшанування пам'яті про Д. Вітовського у його рідному селі Медуха (Івано-Франківщина), де на, на жаль, не збереглася родинна оселя.

У 1991 р. встановлено перший в Україні пам'ятник Д. Вітовському у с. Підгороддя (Івано-Франківська область). Згодом, 2 листопада 1997 р., згідно з рішенням громади, до 100-річчя від дня його народження, встановлено та освячено гранітний пам'ятник у його рідному селі [528] (автор монументу – львівський скульптор Петро Штаєр [260]). Оскільки дружиною «витязя Листопадового зриву» була Марія Ліщинська, у 2003 р. у селищі, де вона народилася (Брошнів-Осада), також встановлено пам'ятник Д. Вітовському, зважаючи на його заслуги перед українським народом [247]. Його барельєф помітний на пам'ятнику на честь столиці ЗУНР в Івано-Франківську (скульптор – Володимир Довбенюк) [248].

У 2002 р. зусиллями пластунів Олеся Криськіва (Львів), Юрія Ференцевича (Товариство «Броди Лев», Нью-Йорк) до України на Личаківський цвинтар було перевезені та урочисто перепоховані тлінні рештки співзасновників Пласту Олександра Тисовського з родиною і Северина Левицького, президента ЗУНР Євгена Петрушевича, військового міністра полковника Д. Вітовського і четаря Юліана Чучмана, провідних діячів ОУН Лева і Дарії [506]. На жаль, після смерті Юрія Ференцевича у 2011 р. у Нью-Джерсі (США), «ентузіазм діаспори

щодо повернення на Батьківщину останків її вірних синів і доньок дещо зменшився» [496].

«З невеликими розбіжностями, історична політика до 2005 р. здійснювалася послідовно, але характеризувалася аморфністю, амбівалентністю, мала кон'юнктурний характер, проводилася у загальному річищі досягнення компромісів заради примирення суспільної думки між послідовниками пострадянського і державницького наративів» [405], – відзначали у Національному інституті стратегічних досліджень. Проте Президент України Віктор Ющенко поступово утверджувався в ролі головного модератора офіційної політики пам'яті, а її інтенсивність, змістовне наповнення і методи роботи зазнали кардинальних змін [405].

До подібних висновків підштовхує Указ Президента України «Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Республіки» (2005 р.) [61]. Віктор Ющенко пропонував розробити разом із Національною академією наук України (НАН України) План заходів щодо увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки на 2005 – 2009 рр., передбачивши, зокрема:

- проведення за участю представників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадськості, української діаспори, науковців урочистостей, тематичних наукових конференцій, круглих столів, наукових читань тощо до річниць від дня народження чільних діячів УНР та ЗУНР;

- видання наукових праць, збірок документів та матеріалів, присвячених історії національно-визвольних змагань початку ХХ століття в Україні, життю і діяльності видатних діячів УНР та ЗУНР, а також публікацію їхніх творів;

- організацію постійно діючих експозицій, виставок архівних документів, речових та фотоматеріалів, що ілюструють події національно-визвольних змагань українського народу, життя та діяльність видатних діячів УНР та ЗУНР, формування відповідних музейних зібрань;

– проведення у навчальних закладах, військових з'єднаннях і частинах тематичних заходів з метою популяризації державотворчої, політичної, військової та благодійної діяльності видатних діячів УНР та ЗУНР, виховання у молоді патріотизму і поваги до історичного минулого українського народу та ін. [61]

У руслі вищезазначеного констатуємо, що вже у 2005 р. з'явилася перша ґрунтовна монографія про одного з ідеологів ЗУНР – «Дмитро Вітовський – організатор Листопадового Чину» [281] (автор – Іван Головацький). У книзі на матеріалах львівських архівів, особистих архівах автора, публікацій у пресі, спогадів сучасників описано життя та діяльність визначного діяча українського національно-визвольного руху [281, с. 3]. «В українській історії є багато мало відомих суспільству видатних постатей, вони не описані або про них є лише окремі епізодичні згадки, часто ж через амбіційне відношення до них авторів і вони не є об'єктивними, – зазначав автор книги. – Це, врешті, характерно для бездержавних націй, дезорганізованих окупантами...» [281, с. 3].

Увічнення пам'яті про Д. Вітовського відбувалося й на державному рівні. Для прикладу, практично кожне відзначення чергової річниці проголошення ЗУНР та вшанування пам'яті Січових Стрільців, вояків Української Галицької Армії (УГА) у Львівській області передбачало покладання квітів до Меморіалу воїнам УГА, могил Дмитра Вітовського – держсекретаря військових справ ЗУНР, Олександра Тисовського – засновника «Пласту», Михайла Галущинського – команданта легіону Українських січових стрільців, Северина Левицького – видатного пластового діяча та воїна УГА, Євгена Петрушевича – президента національної ради ЗУНР [572].

Революція Гідності, російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 р., актуалізували назрілу проблему необхідності переосмислення механізмів конструювання національної пам'яті та історичної ролі діячів періоду національно-визвольних змагань першої половини ХХ ст. Героїчні дії таких військово-політичних постатей як Дмитро Вітовський ставали для українського

суспільства взірцем незламності духу, патріотизму та жертвності. Під впливом тогочасних суспільно-політичних реалій побачив світ Указ Президента України Петра Порошенка «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років» [60] (2016 р.), який передбачав, серед іншого, організацію заходів щодо увічнення пам'яті про звитяги українських військових доби Української революції 1917 – 1921 рр., зокрема, шляхом спорудження меморіалів, пам'ятників, встановлення пам'ятних знаків, меморіальних дощок, упорядкування поховань загиблих воїнів українських збройних формувань, учасників Української революції 1917 – 1921 років, відповідного найменування/перейменування вулиць, навчальних закладів, проведення заходів військово-патріотичного характеру та ін. [60].

Відродження національного наративу в умовах російсько-української війни яскраво помітно на прикладі Дмитра Вітовського. Передусім, стає помітною активізація меморіальних заходів. Так, для прикладу, 8 листопада 2017 р., з нагоди 130-річчя від дня народження полковника УГА, державного секретаря військових справ ЗУНР представники влади та громадськість міста вшанували його пам'ять на Личаківському цвинтарі [467].

Десятки національно-свідомих громадян, зокрема воїни ОУН, УПА, учасники сучасних бойових дій у східних областях України приїхали у цей же день із Івано-Франківщини та Львівщини до рідного села полковника [561]. Участь в урочистостях взяли також представники органів місцевої влади Івано-Франківської та Львівської областей, закладів вищої освіти (ЗВО) учнівська молодь, а також вихованці Львівського військового ліцею імені Героїв Крут, Прикарпатського військово-спортивного ліцею із м. Надвірна та місцева громада [314].

Програма заходів щодо увіковічення пам'яті про Дмитра Вітовського передбачала марш-парад колон, покладання квітів до пам'ятника, чин панахиди, громадське віче. «Сьогодні ми приїхали вшанувати Дмитра Вітовського. Таких людей потрібно пам'ятати. Мій вуйко був у січових

стрільцях, там служив і командував Вітовський. Я теж воював за незалежну Україну. Вітовський пішов таким молодим у військо, став січовим стрільцем і був достойним полковником» [561], – зазначав воїн УПА Ілля Сливінський.

«Історична пам'ять дуже важлива. На прикладі українських героїв вчать молоді люди. Це важливо для національного відродження держави. Важливо, щоб молодь знала своїх героїв. На жаль, влада мало уваги приділяє вихованню патріотизму, не підтримує у належному стані історичні пам'ятники» [561], – зауважив учасник бойових дій на Донбасі Артур Пірус. За словами Ярослава Гарасима Д. Вітовський в різний час «з однаковим талантом виступав то полум'яним промовцем на роковинах Тараса Шевченка, то ідеологом Українського Січового Стрілецтва для того, аби воно стало політичним проводом відродженої Української держави... І у кожному з цих проявів він був неперевершеним у своїй любові і своїй відданості Україні» [561].

У 2018 р. до програми заходів щодо увічнення пам'яті про Д. Вітовського та з нагоди 100-річчя з часу утворення ЗУНР у західноукраїнському регіоні додано безкоштовний перегляд для усіх бажаючих документальної стрічки «Дмитро Вітовський. Шлях до волі» (режисер та автором сценарію – Любомир Горбач)» [331]. Фільм складався з двох серій: (а) перша присвячувалася молодим рокам Дмитра Вітовського, створенню у Галичині парамілітарних формувань, висвітлювала початок Першої світової війни та боротьбу за українську ідею протягом цієї війни у складі Легіону УСС; (б) друга розповідала про боротьбу за незалежність ЗУНР (бої у Львові, участь Дмитра Вітовського в дипломатичній боротьбі, українсько-польську війну в Галичині, Галицьку армію в Наддніпрянщині та загибель полковника) [331].

Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році» № 2733VIII від 30 травня 2019 р. з метою консолідації та розвитку історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті та належного відзначення і вшанування пам'ятних дат і ювілеїв Верховна Рада України постановила урочисто відзначити на

державному рівні у 2019 р. ювілейні дати відомих громадсько-політичних діячів, зокрема й трагічні, серед яких – 100 років із дня смерті Дмитра Вітовського [57].

Програма заходів вражала своїм розмаїттям. Так, серед меморіальних заходів варто виокремити урочисте покладення квітів до його пам'ятника 2 серпня 2019 р. у Брошнів-Осадській територіальній громаді [643]. В урочистостях взяли участь учнівська молодь, освітяни, медики, працівники селищної ради, депутати, священники, громадські активісти та активні мешканці громади. Отець-декан Володимир Майка та о. Олег Ангельчук звернувся до присутніх із благословенням і напутнім словом та закликали до спільної молитви за душі тих, хто віддав життя у боротьбі за незалежність України [571]. «В атмосфері патріотичного піднесення» відбулася посвята юних активістів та патріотів у пластуни-прихильники [571].

Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського – одна з центральних тем обговорення наукових форумів 2018 – 2019 рр., які присвячувалися національно-визвольному руху українців у першій половині ХХ ст. Безпосередньої його постаті, зокрема, стосувалася II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання сучасного державотворення: проблеми та перспективи (присвячена 100-річчю з Дня смерті Дмитра Дмитровича Вітовського)», яка відбулася у Черкасах 28 грудня 2019 р. Додамо, що в останнє десятиліття, ім'я Дмитра Вітовського введено до наукового, а отже й публічного дискурсу, що відбулося зусиллями провідних наукових інституцій держави (Інститут історії України, НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України та ін.), ЗВО західноукраїнського регіону (Львівський національний університет імені Івана Франка, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Волинський національний університет імені Лесі Українки та ін.). Освітні програми ЗВО з історичних дисциплін, включають лекційні заняття, спецкурси, які присвячені періоду

активної військово-політичної та культурно-просвітньої діяльності Дмитра Вітовського та відображають його роль у піднесенні рівня національної свідомості українців Галичини, консолідації нації на ґрунті національної ідеї.

Увічнення постаті одного з ініціаторів Листопадового Зриву помітне й у культурно-мистецькій площині. Так, відповідно до Плану виставкової діяльності Державної архівної служби України та державних архівів на 2019 рік, Державний архів Івано-Франківської області підготував та провів виставку «Провідник Листопадового чину» (до 100-річчя з дня смерті політичного та військового діяча Дмитра Вітовського) [507]. У цей же час, Український інститут національної пам'яті (УІНП) підготував календар «Військова еліта Української революції 1917 – 1921 років» на 2019 рік на основі однойменної серії арт-плакатів (художник – Михайло Дяченко, дизайн – Ярослав Копаниця, тексти – Ярослав Файзулін, Роман Кулик). Календар складався із 12-ти зображень легендарних старшин, які стояли біля витоків українських Збройних Сил [352]. До серії, окрім Дмитра Вітовського, увійшли також: Євген Коновалець, Петро Болбочан, Олександр Удовиченко, Петро Франко, Всеволод Петрів, Михайло Омелянович-Павленко, Олекса Алмазів, Михайло Білинський, Василь Тютюнник, Марко Безручко та Христина Сушко [352].

Чималу роль в піднесенні національної свідомості українців, увічненні подвигів героїв ЗУНР, зокрема Дмитра Вітовського, відіграє «Товариством пошуку жертв війни «Пам'ять»», яке організовує реконструкції історичних українських подій та знімає документально-ігрові тематичні фільми («Бій за гору Маківка», «Історія однієї криївки», «Бандерівці», «Служба безпеки ОУН. Зачинені двері»). У 2017 – 2019 рр. історичні реконструкції присвячувалися тематичному блоку «Львів – столиця Західноукраїнської народної республіки», в якому одна з центральних ролей закономірно відводилася Дмитру Вітовському [508]. «1 листопада 1918 року після розпаду Австро-Угорщини, яка програла у Першій світовій війні, у Львові постало питання: чий Львів – український, польський чи австрійський. Австрійський намісник передав владу

українцям, бо у ніч на 1 листопада 1918 року вони, випередивши поляків і не чекаючи, поки приїде польська ліквідаційна комісія, зайняли Львів...» [508], – зазначав учасник реконструкції та член товариства пошуку жертв війни «Пам'ять» Олександр Василюк.

В останні роки чимало матеріалів про Дмитра Вітовського міститься на youtube-каналах, у соціальних мереж (facebook), культурно-освітніх програмах державних телерадіокомпаній тощо. Приклади просвітницьких програм, які зберігають національну пам'ять про відомого українського військового діяча: «Про Дмитра Вітовського у програмі «Велич особистості» (128 студія) [512], «Відомі львів'яни. Дмитро Вітовський» (Перший Західний) [255] та ін. Про події Листопадового Чину роль Дмитра Вітовського у цих історичних процесах розповідає документальний історичний фільм Тараса Химича «Легіон – Хроніка Української Галицької Армії 1918 – 1919» [441] (перший в Україні документальний фільм з використанням найсучасніших технологій у форматі 4К; до роботи над фільмом долучилися ветерани АТО, військові а також реконструкторські клуби). Цікавим видався документально-ігровий фільм, знятий «Товариством пошуку жертв війни «Пам'ять»», - «Дмитро Вітовський – шлях до волі» (режисер-постановник Любомир Горбач, оператор Андрій Турянський) [312].

Збереження національної пам'яті про Дмитра Вітовського неможливе без згадки про молодь. Відповідно до «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» [55] формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та

Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху [55]. Приклад Дмитра Вітовського у цьому контексті – показовий.

Чимало згадок про одного з ініціаторів Листопадового зриву в українських шкільних підручниках. Історик Юрій Юзич зазначає, що Дмитро Вітовський принаймні чотири рази повинен згадуватись у підручниках з історії України та Східної Європи, оскільки учасник бою за гору Маківка і Провідник Листопадового Чину:

- організував збройний перехід влади до українців;
- будучи держсекретарем військових справ ЗУНР, наполіг на об'єднанні з Українською Народною Республікою (УНР) та став одним із тих, кому ми завдячуємо Святом Соборності України;
- нагороджений офіцерським військовим Хрестом за заслуги III класу австрійської армії, хоч за тогочасними законами добровольці не могли ставати офіцерами;
- організував утечу з в'язниці Мирослава Січинського, який ліквідував українофоба, намісника Галичини, польського графа Анжея Потоцького [311].

До 130-річчя від дня народження Дмитра Вітовського, 100-річчя з дня його трагічної смерті, 100-річчя утворення ЗУНР у школах України проведено урочисті лінійки, концерти, просвітницькі уроки тощо, з метою «вшанування пам'яті військового діяча, формувати повагу, любов до Батьківщини; розвивати бажання стати гідними громадянами України; виховувати почуття патріотизму; сприяти розвитку пізнавального інтересу [311].

Нерідко учні західноукраїнського регіону відвідують меморіальні місця, пов'язані з Дмитром Вітовським. Для прикладу, у 2017 р. учні Ковельщини за сприяння місцевого управління освіти, благодійного фонду Івана Омелянюка «Майбутнє Волині – України» побували у селі Медуха Галицького району Івано-Франківської області, де народився і зріс Дмитро Вітовський [389].

Поїздка – не випадкова, адже майбутній полковник як комісар Українських січових стрільців (УСС) у Ковелі (1916 – 1917 рр.) сприяв розвитку українського шкільництва на Волині та разом із Михайлом Гаврилком у краї засновували школи, вели просвітницьку роботу [389].

Пам'ять неодмінно пов'язана з історією, адже головне її завдання полягає у переосмисленні минулих подій та досвіду з метою конструювання індивідуальної чи колективної ідентичності [568]. У сучасних суспільно-політичних та військових реаліях, а саме в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію суверенної України, крилаті вирази Дмитра Вітовського: «Хто умирає в боротьбі, в серцях живе навіки!» [313], «Буде армія – буде державність!» [591], «З крові та руїни встане Велика Україна!» [313] стали як ніколи актуальними. Невипадково, у 2019 р. в рамках українізації Збройних Сил України та з нагоди 100-річчя з дня трагічної смерті полковника, створено 102 окрему бригаду Сил територіальної оборони імені полковника Дмитра Вітовського [558]. Бригада перебуває у складі Регіонального управління «Захід» Сил ТрО. «102 бригада територіальної оборони, яка включена до складу ЗСУ, приймає повномасштабну участь у боях із московитськими окупантами на сході та півдні нашої Держави» [558], – відзначають військовослужбовці.

Таким чином, у національній пам'яті українців «окрема сторінка» відведена військово-політичному діячу ЗУНР Дмитру Вітовському. Увічнення його пам'яті упродовж останнього двадцятиліття відбувалося шляхом: проведення за участю представників органів державної влади, громадськості, урочистостей, тематичних наукових конференцій, круглих столів, наукових читань тощо до річниць від дня народження полковника; відкриття пам'ятників, меморіальних таблиць; видання наукових праць, збірок документів та матеріалів, присвячених одному з лідерів ЗУНР; організації постійно діючих експозицій, виставок архівних документів, фотоматеріалів, що ілюструють життєдіяльність одного з ініціаторів Листопадового зриву; проведення у

навчальних закладах, тематичних заходів з метою популяризації державотворчої, політичної, військової діяльності.

ВИСНОВКИ

1. Українську історіографію військово-політичної діяльності Д. Вітовського варто поділити хронологічно на три етапи. На першому етапі (1919 - 1939) дослідники закладали основи дослідження життєвого шляху Д. Вітовського. На цьому етапі переважали наукові розвідки у формі спогадів учасників подій перших десятиліть ХХ ст. Другий етап (1945 – 1991) представлений дослідженнями в українській еміграції. Дослідники, користуючись, в основному, матеріалами спогадів та зібраними документами, набагато фаховіше і критичніше оцінювали військово-політичну діяльність Д. Вітовського. Водночас були спроби применшити його внесок в організацію Листопадового зриву та праці в інституціях ЗУНР. Третій етап (1991 – до сьогодні) насичений великою кількістю досліджень окремих періодів військово-політичної діяльності Д. Вітовського, проте потребує комплексного дослідження її.

Джерельна база є достатньо репрезентативною для дослідження військово-політичної діяльності Д. Вітовського.

2. Упродовж 1890-х–1910-х рр. Д. Вітовському вдалося пройти шлях здобуття освіти від учня початкової сільської школи до вихованця Станиславівської гімназії, під час навчання в якій довелося під час занять виборювати свою українськість у дискусіях із викладачами, а в позанавчальний час – із управителями-москвофілами Миколаївської бурси, де Д. Вітовському довелося проживати впродовж 6 із 8 гімназійних років. Тим не менше, поступаючи 1907 р. на правничий факультет Львівського університету, він залишався свідомим українцем, і, фактично через відстоювання інтересів свого народу у вирі студентських віч та мітингів його відрахували з лав львівських студентів. Продовжив студії права у Краківському університеті, де завершував навчання якраз напередодні початку Першої світової війни 1914 р., паралельно (ще з 1907 р.) працюючи в станиславівській адвокатській конторі Й. Партицького. Д. Вітовському вже в роки навчання в Станиславівській гімназії, а особливо – під час студій у Львівському та Краківському університетах, - вдалося проявити свої лідерські та організаційні якості, долучитися до діяльності

самоосвітнього українського таємного гуртка, українських культурно-освітніх товариств («Січ» та ін.) та Української радикальної партії. А головне – чітко викристалізувати власну українську ідентичність поміж спробами польських та русофільських впливів, та усвідомлення необхідності досягнення незалежності Української держави. Помітними в суспільному русі початку ХХ ст. стали виступи Д. Вітовського на вічах, мітингах, організація селянських страйків, участь в організації втечі М. Січинського.

3. Від початку створення Легіону УСС і впродовж всього періоду Першої світової війни Дмитро Вітовський виявився не тільки високофаховим військовим, який вдало передавав й молодим бійцям свої вміння та досвід, а й ідейним лідером українського січового стрілецтва та його поширення поміж населенням Галичини, а з 1918 р. його діяльність як військового, так і політичного діяча – організатора набула всеукраїнського рівня.

Попри намагання сотника Д. Вітовського організувати ефективну військово-просвітницьку діяльність на Волині у 1916 – 1917 рр. як одного із комісарів УСС, неможна сказати, що ці намагання були втілені повноцінно. Через низку внутрішніх, а здебільшого зовнішніх обставин, характерних для воєнного часу та окупації територій, вербувальна та розвідувальна складова місії Д. Вітовського, щодо якої австрійське військове командування й плекало найбільше очікування, не здобули суттєвого успіху. Натомість продуктивнішою виявилась культурно-просвітницька (на кінець 1916 р. організовано 17 народних шкіл) та гуманітарна діяльність сотника (організація табору для біженців).

4. Державотворчу діяльність Д. Вітовського варто поділити на кілька етапів за проблемним принципом (організатор перейняття влади у Львові та краї, державний секретар військових справ ЗУНР, Член УНРади). Д. Вітовський увійшов в історію і залишиться в ній, передусім, як організатор Листопадового чину 1 листопада 1918 р. Його вирішальний внесок в його реалізацію ніхто досі не заперечив в українській історіографії. Після призначення, 13 листопада 1918 р. Д. Вітовський як державний секретар військових справ підписав накази про створення 12

військових округ на території Східної Галичини й Буковини, часткову мобілізацію до регулярного війська, демобілізацію усіх військових частин Австро-Угорщини на теренах ЗУНР, затвердив текст військової присяги. Д. Вітовський зумів сформувати важливий осередок державотворення в Державному секретаріаті військових справ ЗУНР. Головними напрямками праці в уряді стали: формування силових органів (сил безпеки) ЗУНР, мобілізація до війська (пізніше – Галицької армії) держави, створення Галицької армії (100 тис. вояків, 1400 старшин), реалізація соборницьких устремлінь українського суспільства.

5. Дипломатична праця Д. Вітовського на Паризькій мирній конференції (травень-липень 1919 р.) спрямована на захист національних інтересів в несприятливих зовнішньополітичних і воєнних умовах середини 1919 р. (наступ польської армії Галлера в Галичині, УНР після Злуки УНР і ЗУНР залишалася об'єктом (а не суб'єктом) міжнародної політики, держави Антанти не були зацікавлені в розв'язанні українського питання). Беручи участь в засіданнях «міжсоюзної комісії», Д. Вітовський спільно з М. Лозинським виступали за перемир'я з польським військом, йдучи на значні територіальні компроміси, які в кінцевому порядку не були прийняті польською стороною і, відповідно, представниками держав Антанти. Д. Вітовський був співавтором десятка нот, протестів, звернень, які готувала як делегація УНР, так і надзвичайна делегація ЗУНР, в яких відстоювалися максимально можливі в умовах Паризької мирної конференції українські інтереси. В самій українській делегації Д. Вітовський спільно з М. Лозинським намагалися зміцнювати і консолідувати одноцільність та одностайність її, на противагу окремим сепаратним діям інших членів делегації - В. Панейка і С. Томашівського. Проте делегація ЗУНР не змогла досягнути мети своєї діяльності, передусім, через небажання державами Антанти враховувати українські інтереси.

6. Д. Вітовський в колективній історичній пам'яті українців залишався, передусім, як видатний військовий діяч, співтворець Легіону УСС, організатор Листопадового зриву 1 листопада 1918 р., державний секретар військових справ

ЗУНР. Процес збереження колективної історичної пам'яті варто поділити хронологічно на два етапи: 1) 1918-1939; 2) 1991-2023 рр. Формами збереження історичної пам'яті про Д. Вітовського стали: 1) перепоховання останків Д. Вітовського в 1928 р. в Берліні та 2002 р. у Львові; 2) відзначення ювілеїв Д. Вітовського, ЗУНР інституціями держави різних рівнів, громадськими організаціями; 3) створення пам'ятників, меморіальних дошок; 4) називання вулиць іменем Д. Вітовського; 5) створення документальних фільмів про знаного військово-політичного діяча; 6) присутність постаті Д. Вітовського в навчальному процесі закладів освіти всіх рівнів, ЗМІ та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I

Архівні документи

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України,
(ЦДАВО України), м. Київ

Ф. 1073. Державний секретаріат військових справ Західно-Української Народної Республіки. Тернопіль.

Оп. 1.

1. Спр. 4. Державний секретаріат військових справ Західно-Української Народної Республіки. Тернопіль, 7 арк.

2. Спр. 7. Листування Державного секретаріату освіти і віросповідання з четарем Іваном Боберським про присвоєння йому VII рангу та подорожня Боберського, 18 квітня – червень 1919 р., 3 арк.

3. Спр. 12. Документи діяльності Державного Секретаріату Військових Справ, 132 арк.

4. Спр. 37. Листи, спогади, різні матеріали Державного Секретаріату Військових Справ у Станиславові, 105 арк.

Ф. 2188. Начальна команда Української Галицької армії м. Вінниця.

Оп. 1.

5. Спр.1. Накази Начальної Команди Галицької Армії, 241 арк.

6. Спр. 146. Накази Державного Секретаря Військових Справ, 254 арк.

Оп. 2.

7. Спр. 41. Накази по військам Галицької Армії, 381 арк.

Ф. 2192. Диктатор Західної області Української Народної Республіки м. Чортків і м. Кам'янець-Подільський.

Оп. 1.

8. Спр. 1. Листування з Начальною Командою Галицької Армії та накази по армії про організацію 4-го та 5-го корпусів, про покращення роботи штабів, призначення на службу; звернення делегації політичних, просвітних та економічних організацій Дрогобицького повіту про вільнення повіту від реквізицій та ін., 357 арк.

9. Спр. 2. Листування з Начальною Командою Галицької Армії, накази по армії про виділення коштів для потреб армії, призначення на службу, військову мобілізацію старшин, відношення війська до цивільного населення, військові дії армії та інше, 336 арк.

10. Спр. 3. Листування з Начальною Командою Галицької Армії про дислокацію армії, забезпечення війська транспортом, накази військам про боротьбу з ворожою агітацією в зв'язку з переходом армії на східноукраїнську територію, відношення до цивільного населення та ін., 323 арк.

Оп. 2.

11. Спр. 1. Закони, накази та розпорядження Диктатора Західної області України та Головнокомандуючого Галицької армії. Доклади та доповіді військових начальників про стан Галицької армії, посвідчення, службові листи та заяви урядовців про надання їм матеріальної допомоги, 310 арк.

12. Спр. 8. Накази по Начальній команді Українського війська уряду Диктатора Західної області України, 24 арк.

Ф. 4097. Кіш Українських Січових Стрільців. 1917–1918.

Оп. 1.

13. Спр. 1. Книга наказів команди коша Українських Січових Стрільців, 102 арк.

Ф. 4405. Союз визволення України.

Оп. 1.

14. Спр. 22. Листування з офіцерами Українських січових стрільців Гаврилком, Гірняком, Горянським, Палащукком та іншими про організацію на Волині шкіл, збір та надсилку для них підручників, 27 арк.

15. Спр. 131. Листування з сотником Українських січових стрільців Вітовським Д. та його записки про стан релігійної пропаганди серед населення в м. Ковелі, 34 арк.

Ф. 4465. Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій і осіб).

Оп. 1.

16. Спр. 593. Біографічні статті про Масарика Т.Г., генерала УГА Курмановича В., полковника Вітовського Д., написані Лисаком С. та Галаган М, 42 арк.

17. Спр. 968. Спогади «Сотня Вітовського», 13 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України
(ЦДАГО України), м. Київ

Ф. 269. Колекція документів «Український музей у Празі».

Оп. 1.

18. Спр. 48. Відозва «Український народ», звернення і протести української громадськості проти польської окупації Східної Галичини. Довідки, доповіді, звіти, інформації урядовців ЗУНР, протоколи переслуховування про становище на західноукраїнських землях, стан УГА і її частин в ЧСР, про реорганізацію уряду ЗУНР, заходи політичної і дипломатичної боротьби за суверенітет ЗУНР (є документи німецькою та французькою мовами), 118 арк.

19. Спр. 58. Листування президента Української національної Ради і диктатора ЗУНР Є. Петрушевича з керівництвом УНР, членами Уряду і дипломатичними представниками ЗУНР за кордоном, командуванням Української Галицької Армії (УГА), Українською еміграцією в США і Канаді, урядами країн Антанти, Лігою націй, іншими міжнародними організаціями стосовно захисту суверенітету, її міжнародного визнання, боротьби з польською окупацією, організації роботи уряду ЗУНР, становища УГА та підписання угоди з армією генерала А. Денікіна, з фінансових та інших питань

діяльності (є документи англійською, французькою, німецькою мовами), 120 арк.

20. Спр. 108. Накази від імені Начальної Команди Українського війська за 12–18 листопада 1918 р., підписані Наказним отаманом полк. Г. Стефанівим. Наказ Команди 4-ї бригади II-го Галицького Корпусу УГА від 2 жовтня 1919 . Наказ Ч. 7. від 27 серпня 1921 р. по українським робочим відділам в Ужгороді (копія), Наказ Ч. 121 від 1 вересня 1921 р. в українському військовому таборі в Йозефові (копія), зразки посвідчень вояків групи «Старий Самбір» війська УНР., 13 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

(ЦДІАЛ України), м. Львів

Ф. 309. Наукове товариство імені Т. Шевченка.

Оп. 1.

21. Спр. 261. Звіт про стан шкіл на Волині. 26 арк.

22. Спр. 1209. Праця Галуцинського М. «Спомини (1914-1915)». 75 арк.

23. Спр. 1415. Праця І. Карпинця «Історія західноукраїнських земель в часі 1-ої світової війни. 1914-1918». 173 арк.

Ф. 353. Легіон Український Січових Стрільців.

Оп. 1.

24. Спр. 230. Бюлетень «Республіканський сам охотник» (орган Українських Січових Стрільців у Станиславові), 33 арк.

25. Спр. 231. Бюлетень «Червона Калина» (під редакцією Угриня Безгрішного), 64 арк.

26. Спр. 247. Накази по особовому складу сотників Вітовського і Волошина (копія), 19 арк.

Ф. 359. Назарук Осип, адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч 1883–1940 рр.

Оп. 1.

27. Спр. 1. Матеріали про діяльність Західно-української народної республіки (протоколи, рішення, уповноваження та інші документи, які належать Назаруку як члену ЗУНР), 254 арк.

28. Спр. 368. Програма, протоколи засідань, накази та ін. документи про діяльність Української радикальної партії, 53 арк.

29. Спр. 370. Протоколи, рішення, уповноваження та ін. документи про діяльність Західноукраїнської Народної Республіки, 253 арк.

Ф. 360. Старосольський В. – адвокат, громадсько-політичний діяч.

Оп. 1.

30. Спр. 492. Листи Вишиваного В., Вітовського Д. 27 арк.

Ф. 395. Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих земель у Львові.

Оп. 1.

31. Спр. 7. Листи сотника Українських січових стрільців Д. Вітовського начальнику Збірної станиці Українських січових стрільців М. Волошину про відкриття українських шкіл в місцях дислокаційних зеднань січових стрільців у Володимир- Волинську, 21 арк.

32. Спр. 10. Листи сотника Українських січових стрільців Д. Вітовського начальнику Збірної станиці Українських січових стрільців М. Волошину та голові Бюро І. Крипякевичу про відкриття українських шкіл та стан культурної роботи серед українського населення Ковельського повіту, 28 арк.

Ф. 581. Колекція документів про діяльність урядів і армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки 1914–1939 рр.

Оп. 1.

33. Спр. 146. Накази та оперативні звіти Начальної інтендатури Галицької Армії при КЕА (Команді Етапу армії) та окружних командувань в Коломиї, Самборі та Чорткові, 143 арк.

Державний архів Львівської області

(Держ. архів Львів. обл.)

Ф. 257. Товариство з вивчення історії оборони Львова та південносхідних воєводств у 1918–1920 рр. у Львові.

Оп. 1.

34. Спр. 69. Копії наказів командувача групою військ генерала Роя про прорив облоги м. Львова, 19 арк.

35. Спр. 94. Копії рапортів головного командування польських військ у Львові про стан озброєння і наявність солдат та офіцерів, 74 арк.

Оп. 2.

36. Спр. 394. Розвідувальні дані про війська ЗУНР, переслані генеральним штабом польських військ командуванню оперативної групи «Схід» та ін., 19 арк. 26. Спр. 395. Переписка та переговори Головного командування польських військ у Львові з командуванням зунрівських військ щодо питання ліквідації конфлікту та ін., 43 арк.

37. Спр. 414. Інструкція Головного командування польських військ у Східній Галичині командуючому польськими військами у Львові підполковнику Мончинському про оборону Львова та ін., 117 арк.

II**Опубліковані документи**

38. Боротьба за воз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939. Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1979. 559 с.

39. Вісник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки. Вип. I. Станіславів. 31 січня 1919. С. 45–46.

40. Волинський записник Дмитра Вітовського (5.05.1916–5.03.1917) / за ред. Я. Малика. Львів, 2002. 64 с.

41. Гірняк Н. З листів полк. Дмитра Вітовського (Матеріали до історії Легіону УСС). *Літопис Червоної Калини*. 1937. № 2. С. 4–8.

42. Гірняк Н. 3 листів полк. Дмитра Вітовського (Матеріали до історії Легіону УСС). *Літопис Червоної Калини*. 1937. № 3. С. 9–11.
43. Гірняк Н. 3 листів полк. Дмитра Вітовського (Матеріали до історії Легіону УСС). *Літопис Червоної Калини*. 1937. № 4. С. 15–17.
44. Гірняк Н. 3 листів полк. Дмитра Вітовського (Матеріали до історії Легіону УСС). *Літопис Червоної Калини*. 1937. № 5. С. 13–15.
45. З історії революційного руху у Львові 1917–1939. Документи і матеріали. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1957. 195 с.
46. За волю народу. Документи і матеріали. Львів, 1964. 278 с.
47. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти томах. Том 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 582 с.
48. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 2. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 712 с.
49. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 3. Книга 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 644 с.
50. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 3. Книга 2. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 680 с.
51. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 4. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. 886 с.
52. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 5. Книга 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 944 с.
53. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 5. Книга 2. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. 948 с.
54. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 5. Книга 3. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2013. 992 с.
55. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного

виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/MUS24863>

56. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. Київ, 1994. 512 с.

57. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році» № 2733VIII від 30.05.2019 р.: URL:
<https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/vidznachennya-pamyatnikh-dat-ta-yuvileiv-u-2019-rotsi-2018-12-18-2654-viii.pdf>

58. Телеграма Верховної ради Паризької мирної конференції до НКГА з пропозицією про припинення воєнних дій під Львовом. *ЗахідноУкраїнська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Том 4.* Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. С. 254.

59. Угода про перемир'я на Галицькому фронті від 24.02.1919 – 26.02.1919. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5-ти т. Т. 4.* Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. С. 172.

60. Указ Президента України «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років». URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>

61. Указ Президента України Віктора Ющенка «Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Республіки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/793/2005#Text>

62. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. В 3-х томах. Мюнхен, 1983. Т. 1. 590 с.

63. *Ukraine and Poland in Documents. 1918–1922.* Edited by Taras Hunczak. Part I. New York; Paris; Sydney; Toronto, 1983. 456 p.

64. *Ukraine and Poland in Documents. 1918–1922.* Edited by Taras Hunczak. Part II. New York; Paris; Sydney; Toronto, 1983. 468 p.

III

Мемуарна література

65. Алиськевич М. Переговори з мадярами 1918 р. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1931. Ч. 7–8. С. 5–13.
66. Баб'юк А. Гіркі спомини. *Календар «Просвіти» на 1917 р.* Львів, 1917. С. 3–8.
67. Баб'юк А. Перші болі. Спогад з жовтня 1914. *Червона Калина. Літературний збірник Українського Січового Війська*. Львів, 1918. С. 24–27.
68. Баран С. З перед 10-ти літ. Низка споминів з листопадових днів 1918 р. у Львові. *Діло*. 1928. 1 листопада.
69. Баран С. Початки організації влади Зах. Української Народньої Республіки. Спогади зперед 18-ти літ. *Діло*. 1936. 1 листопада. С. 2.
70. Баран С. У листопадові роковини. Як утворився перший галицький уряд (спомини перед 13 літ)? *Діло*. 1931. 1 листопада. С. 1.
71. Боберський І. Щоденник 1918–1919 рр. / упоряд. Ю. Мицик. Київ, 2003. 260 с.
72. Борковський І. Удар на Чортків. *Літопис Червоної Калини*. 1938. Ч. 7–8. С. 5–10.
73. Бурачемський А. Моя відповідь. *Літопис Червоної Калини*. 1930. Ч. 6. С. 7–10.
74. Вирлиним шляхом. У 24 роковини смерти полк. Дмитра Вітовського. *Рідна земля*. 1943. Ч. 28. С. 3.
75. Волицький В. На Львів і Київ. Воєнні спогади 1918–1920. Торонто: Гомін України, 1963. 238 с.
76. Гайдучок С. Воєнні спомини / уклад. і авт. передм. О. Вацеба, Б. Якимович. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 60 с.
77. Галуцинський М. З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з років 1914–1915. Львів: Діло, 1934. 67 с.

78. Гірняк Н. Дмитро Вітовський. Спомин з нагоди 30-х роковин смерті.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Holovatskyi_Ivan/Dmytro_Vitovskyi_-_orhanizator_Lystopadovoho_Chynu.pdf?PHPSESSID=1vpo33igircoohi140rqb6ph47
79. Голубець М. Двадцять літ тому. *Новий час*. 1934. № 147. С. 3–5.
80. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України: зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. Київ: Либідь, 1993. 405 с.
81. Дмитро Вітовський – полковник УСС. 1887–1919. *Стрелець*. 1919. 28 серпня. С. 2.
82. Дмитро Вітовський. В двадцяті річницю смерті. *До перемоги*. 1944. Ч. 28. С. 3.
83. Думін О. Полк. Дмитро Вітовський в спогадах (Кілька заміток і побажань). Львів, 1936. Ч. 11. С. 294–297.
84. Заклинський М. З життя УСС в 1917 р. *Літопис Червоної Калини*. 1934. № 12. С. 4–5.
85. Заклинський М. Мої спогади. *Наш Прапор*. 1933. №1. С. 12–16.
86. Заклинський М. «А ми тую стрілецьку славу збережемо». Спомини з визвольної війни. Львів: Всесвіт, 1936. Ч. 1–2. 120 с.
87. Зиблікевич Є. Зі споминів січовика (1914 – 1919). Відень, 1920. 16 с.
88. Зі споминів Мирослава Січинського (Записав М. Шаповал). Подєбради: В-во «Вільна Спілка», 1928. 15 с.
89. Калина В. Українські Січові Стрільці в українсько-польській війні. *Вісті комбатанта*. 1964. Ч. 3 (15). С. 9–14.
90. Калина В. Українсько-польська війна. *Українська Галицька Армія: матеріали до історії*. Т. 1. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. 205 с.
91. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк : Червона калина, 1976. 880 с.

92. Колтунюк М. З українсько-польських боїв (спомини парламентаря). *Український Скиталець*. 1923. Ч. 6 / 28. С. 23–26.
93. Колтунюк М. З українсько-польських боїв (спомини парламентаря). *Український Скиталець*. 1923. Ч. 7 / 29. С. 25–30.
94. Колтунюк М. З українсько-польських боїв (спомини парламентаря). *Український Скиталець*. 1923. Ч. 9–10 / 31–32. С. 35–37.
95. Коновалець Є. Причинки до історії української революції. [Б.м.]: Накл. Проводу Укр. націоналістів, 1948. 48 с.
96. Кравс А. За українську справу: Спомини про III корпус УГА після переходу за Збруч. Львів: Червона калина, 1937. 99 с.
97. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Львів, 1931. 115 с.
98. Левицький К. Великий зрив (до історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі спогадів та документів). Видання третє. Тернопіль: Тернограф, 2018. 128 с.
99. Левицький К. УССдля рідкого народу. *Наші стрільці в рік по Шевченківським здвизі 28 червня 1914 р.* Відень: Наклад УБУ, 1915. С. 6.
100. Лисак С. На ріднім фронті: Спогади й нариси. Прага: Українська родина, 1939. 29 с.
101. Лисак С. Полковник Дмитро Вітовський. Життя і чин. *Український вісник*. 1942. Ч. 13. С. 3.
102. Лозинський М. Спомини про Дмитра Вітовського. https://shron1.chtyvo.org.ua/Holovatskyi_Ivan/Dmytro_Vitovskyi_-_orhanizator_Lystopadovoho_Chynu.pdf?PHPSESSID=1vpo33igircoohi140rqb6ph47
103. Макух І. На народній службі. Спогади. Дітройт, 1958. 348 с.
104. Мегас О. Трагедія галицької України. Матеріали про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за кроваві роки 1918, 1919 і 1920 / Зладив і упор. Осип Мегас. Вінніпег, 1920. 235 с.

105. Мікула О. Державні залізниці З.О.У.Н.Р. *Літопис Червоної Калини*. 1935. Ч. 5. С. 4.
106. Назарук О. Над Стрипою. Спомини. *Вістник Союзу визволення України*. 1917. № 133–136. С. 12–19.
107. Назарук О. Рік на Великій Україні (Спомини з Української революції). Відень: Видання «Українського прапора», 1920. 344 с.
108. О. З. Гірська бригада УГА та її перехід на чехословацьку територію. *Літопис Червоної Калини*. 1938. Ч. 7–8. С. 13–14.
109. Омелянович-Павленко М. Початок 1919 року. *Розбудова Нації* (Прага). 1929. Ч. 3–4. С. 109–117.
110. Омелянович-Павленко М. Початок 1919 року. *Розбудова Нації* (Прага). 1929. Ч. 5. С. 166–176.
111. Омелянович-Павленко М. Початок 1919 року. *Розбудова Нації* (Прага). 1929. Ч. 6–7. С. 210–220.
112. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920): Документально-художнє видання / упоряд. М. Ковальчук. Київ: Темпора, 2007. 608 с.
113. Охримович В. «Військовий Комітет» (Причинок до історії листопадового перевороту – на основі особистих помічень і споминів). *Діло*. 1928. 1 листопада. С. 2.
114. Паліїв Д. Листопадова революція. З моїх споминів. Львів, 1929. 23 с.
115. Паліїв Д. Двадцять п'ять літ (Спомин). *Календар «Батьківщина» на 1939 р.* Львів, 1938. С. 84–88.
116. Паліїв Д. Життя і діяльність 1896–1944. Збірник праць і матеріалів / відп. ред. О. Купчинський. Львів: Простір–М, 2007. 859 с.
117. Паліїв Д. Жмут споминів. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 р.* Львів, 1934. С. 40–43.

118. Паліїв Д. Листопадова революція. З моїх споминів. УГА. Вінніпег, 1966. Т. III. 163 с.
119. Паліїв Д. Листопадова революція. Зі споминів. Львів, 1929 р. 44 с.
120. Паліїв Д. На чисту воду: з моїх споминів. *Літопис Червоної Калини* (Львів). 1930. Ч. 6. С. 15–17.
121. Паліїв Д. УСС на розстайній дорозі. Спомин зперед 20 літ. *Календар «Батьківщина» на 1937 р.* Львів, 1936. С. 51–82.
122. Панейко В. Перед Першим Листопадом. Шматок спогадів. *Діло*. 1928. 1 листопада. С. 1.
123. Петрів В. Спомини з часів української революції (1917–1921). Ч.3. Львів: Червона Калина, 1930. 164 с.
124. Полк. Дмитро Вітовський (у четверті роковини смерті). *Діло*. 1923. 21 липня. С. 3.
125. Р-кий І. Спомини львівських падолистових днів 1918 р. *Український Скиталець*. Ліберець, 1920. № 2. С. 4–10.
126. Рудницький І. Спомини львівських листопадових днів 1918 року. *Український Скиталець*. 1921. Ч. I. С. 27–35.
127. Свято української державності. *Костопільські вісті*. 1941. 1 листопада. С. 1.
128. Степанів О. На передодні великих подій. Власні переживання й думки, 1912–1914. Львів: Червона Калина, 1930. 56 с.
129. Тарнавський М. Спогади / упоряд. Є. Федорів. Львів: Червона калина, 2008. 168 с.
130. Терлецький О. Галичина в історії України. *Календар Червоної Калини на 1937 р.* Львів: Червона Калина, 1936. С. 28–36.
131. Трильовський К. З мого життя. *Гей там на горі «Січ» іде!*. *Пропамятна книга «Січей»*. Вінніпег, 1965. С. 13–17.

132. Трильовський К. З моїх споминів. Початки стрілецької організації і Боева Управа. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1927 р.* Львів, 1926. С. 33–39.
133. Трильовський К. Мої перші дні у ЗУНР. *Літопис Червоної Калини.* 1936. № 11. С. 16–25.
134. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. Львів: Свічадо, 2003. 335 с.
135. Чернецький А. У дні великого зриву («спомин»). *Наше життя.* 1947. Ч. 40. С. 3.
136. Чернецький А. Спомини з мого життя. К.: Основні цінності, 2001. 168 с.
137. Чикаленко Є. Щоденник 1919–1920 / за ред. В. Верстюка та М. Антоновича. Київ; Нью-Йорк: Видавництво ім. Олени Теліги, 2005. 639 с.
138. Чубатий М. Моя участь у Першолистопадовім зриві. *Перший Листопад 1918 року на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину* / за ред. М. Гуцуляка. Нью-Йорк: Накладом Комітету Виконавців Листопадового Чину, 1973. С. 175–189.
139. Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920). Львів: Червона Калина, 1929. Ч. I. 176 с.
140. Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920). Львів: Червона Калина, 1929. Ч. II. 176 с.
141. Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920). Львів: Червона Калина, 1929. Ч. III. 162 с.
142. Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920). Львів: Червона Калина, 1929. Ч. IV. 164 с.
143. Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920). Львів: Червона Калина, 1929. Ч. V. 147 с.
144. Щуровський В. За волю України. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964.* Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 58 - 60.

IV

Статті Дмитра Вітовського

145. Вітовський Д. З карпатських боїв: Борба за Маківку. *Шляхи*. 1916. № 6. С. 195–196.
146. Вітовський Д. Звіт. *Червона Калина. Літературний збірник Українського Січового Війська*. Львів, 1918. С. 3–5.
147. Вітовський Д. Із смутно-ясних настроїв. *Шляхи*. 1915. № 2. С. 63.
148. Вітовський Д. Маківка. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 293–294.
149. Вітовський Д. Моя сотня. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 267–270.
150. Вітовський Д. На «фонд». *Діло*. 1915. 8 травня.
151. Вітовський Д. Пам'яті дорогого товариша четаря Івана Балюка. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 273–274.
152. Вітовський Д. По літах. *Антологія стрілецької творчості*. Постій Вишколу УСВ, 1918. С. 106.
153. Вітовський Д. Похорон стрільця. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 271–272.
154. Вітовський Д. Фонд Українських Січових Стрільців. *За волю України. Історичний збірник УСС*. Нью-Йорк, 1964. С. 275.

V

Періодичні видання

155. А. Про українські школи на Волині. Вражіння. Лист до гімназиста в місті С. *Вістник Союзу визволення України*. Відень, 1917. 19 марта.
156. А. Б...к. Стрілецька стежа. *Свобода*. 1916. 29 січня.
157. Алиськевич М. Вишкіл Команди Етапу УГА на Україні. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 3. С. 14–17.
158. Бирчак В. З недавніх днів. *Шляхи*. 1915 № 2. С. 59–61.
159. В делегації Української Національної Ради у Львові. *Діло*. 1918. 1 листопада.
160. В круговерті подій. *Шляхи*. 1915. № 1. С. 33–36.
161. В Народній Республіці. *Діло*. 1918. 15 падолиста. С. 1.
162. В справі Українського Легіону УСС. *Вістник Союзу визволення України*. 1917. 5 серпня. С. 2.
163. В. До присяги. *Українське слово*. 1915. № 108. С. 2.
164. В. З Ковеля. *Вістник Союзу визволення України*. 1916. 29 березня. С. 5.
165. Відозва Української Національної Ради «До населення м. Львова!». *Діло*. 1918. 2 падолиста. С. 1.
166. Генерал Віктор Курманович. *Стрілець*. 1919. 23 липня. С. 2.
167. Гірняк Н. Січовий Кіш. *Діло*. 1916. 23 квітня. С. 3.
168. Гірняк Н. Сотник УСС Дмитро Вітовський на Волині (У світі його ж листів до Кошового УСС). *Наш час*. 1934. Ч. 203. 10 вересня. С. 5.
169. Гірняк Н. Сотник УСС Дмитро Вітовський на Волині (У світлі його листів до Кошового УСС). *Новий Час*. 1934. 10 вересня. С. 2.
170. Державний Секретар військових справ. *Діло*. 1918. 21 листопада. С. 1.
171. Дзіковський В. Маківка. *Світ*. 1917. № 4. С. 55–60.
172. Дідушок П. Пекуча справа. *Шляхи*. 1916. № 5. С. 175–176.
173. Для УСС. *Свобода*. 1915. 31 серпня. С. 2.

174. До традиції батьків. *Молода Україна*. 1903. № 8–9. С. 272–273.
175. До Українського Війська з Галичини. *Стрілець*. 1919. 23 липня. С. 1.
176. До української суспільности. *Будуччина*. 1918. 2 лютого.
177. Жертви на українські школи на Волині. *Вістник Союзу визволення України*. 1916. 23 квітня.
178. З делегації Української Національної Ради у Львові. *Діло*. 1918. 1 падолиста. С. 1.
179. Заборона з дня 22 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 4. С. 1.
180. Завдання Галицького війська. *Стрілець*. 1919. 3 серпня. С. 1.
181. Завдання Галицької Армії. *Стрілець*. 1919. 26 серпня 1919. С. 1.
182. Загальна Українська Рада до Українських Січових Стрільців. *Українське слово*. 1915. 9 лютого.
183. Заклинський Р. За волю України! *Свобода*. 1916. 10 лютого.
184. Зарядження з 28 цвітня 1919 р. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 12. С. 11–12.
185. Зарядження з дня 19 падолиста 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 2. С. 1.
186. Зарядження з дня 27 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 6. С. 1 2.
187. Зарядження з дня 3 грудня 1918 р. до Санітарних Референтів окружних команд. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 2. С. 3.
188. Зарядження з дня 6 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 12. С. 8.
189. Зарядження з дня 7 лютого 1919 р. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 6. С. 6.
190. Крип'якевич І. Для Холмщини і Волині. *Діло*. 1916. 23 квітня. С. 1.
191. Крип'якевич І. Жертви на волинські школи. *Діло*. 1916. 17 липня. С. 2.
192. Купчинський Р. Від Стрипи до Золотої Липи. *Діло*. 1916. 11 травня. С. 2.

193. Купчинський Р. Від Стрипи до Золотої Липи. *Діло*. 1916. 9 травня. С. 2.
194. Купчинський Р. На Галич. *Діло*. 1916. 16 липня. С. 1.
195. Лист-подяка полковнику Д. Вітовському від Виділу Української Національної Ради від 12 лютого 1919 р. *Републіка*. 1919. 18 лютого. С. 2.
196. Маринович М. Поклики до всіх повітових управ. *Діло*. 10 листопада 1918 р. Ч. 257. С. 3.
197. Мишуга Л. УСС на Волині. Культурна праця серед волинських українців. *Діло*. 1917. № 72–78. С. 2.
198. Найбільша трагедія. *Шляхи*. 1915. № 2. С. 41–43.
199. Наказ від 4 лютого 1919 р. Організація духівництва Українського Війська. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 6. С. 6.
200. Наказ до окружних команд з дня 9 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 2. С. 8.
201. [Б. н.] Нове життя. 1919. 12 січня.
202. [Б. н.] Нове життя. 1919. 17 січня.
203. [Б. н.] Нове життя. 1919. 18 лютого.
204. [Б. н.] Нове життя. 1919. 29 січня.
205. [Б. н.] Нове життя. 1919. 30 січня.
206. [Б. н.] Нове життя. 1919. 4 січня.
207. [Б. н.] Нове життя. 1919. 7 січня.
208. Поіменованне двох волинських шкіл. *Діло*. 1917. 8 квітня. С. 2.
209. Поучення до IV Розпорядку для Окружних команд. 1 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. Ч. 1. С. 3.
210. Представники УСС на зайнятих українських землях. *Вістник Союзу визволення України*. 1916. 26 березня. С. 2.
211. Присяга Українського війська. Затверджено постановою УНЦ. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 1. С. 1.
212. Проголошення Української Держави. *Діло*. 1918. 20 жовтня. С. 1.

213. Проголошення Української Держави. *Діло*. 1918. 22 жовтня. С. 1–2.
214. Радянська Україна. 1958. 10 вересня. С. 3.
215. Розпоряд IV з дня 13 падолиста 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 1. С. 2–3.
216. Розпоряд VI з дня 13 падолиста 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 1. С. 4.
217. Розпоряд VII з дня 18 падолиста 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 2. С. 1.
218. Розпоряд VIII з дня 3 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 2. С. 3.
219. Розпоряд XXI з дня 28 січня 1919 р. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 6. С. 7 8.
220. Розпоряд XXIV. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 7. С. 2.
221. Розпоряд з дня 1 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 1. С. 2.
222. Розпоряд III з дня 13 падолиста 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1918. Ч. 1. С. 2.
223. Розпоряд XIII з дня 28 грудня 1918 р. *Вістник ДСВС*. 1919. Ч. 4. С. 6.
224. Свято проголошення Української Республіки серед УСС. *Діло*. 1917. 18 грудня. С. 1.
225. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії. *Діло*. 1918. 15 падолиста. С. 1.
226. Трильовський К. Дмитро Вітовський. *Нове життя*. 1919. 15 лютого.
227. Український прапор. 1919. 20 серпня. Ч. 3. С. 2.
228. Цегельський Л. Як воно по правді було. *Америка*. Філадельфія. 1937. Ч. 51. С. 5.
229. Цісарський маніфест. *Діло*. 1918. 19 жовтня. С. 1.

VI

Монографії, наукові статті

230. А. Успіхи та провали Галицької армії. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/istoriia-galitskoyi-armiyi-zarodzhennia-uspikhi-ta-provali-oleksandr-diedik/>
231. Андрухів І. Кость Левицький: сторінки життя. Івано-Франківськ. 1995. 195 с.
232. Арсенич П. Січові стрільці. Івано-Франківськ, 1990. 64 с.
233. Арсенич П. Станиславів – столиця ЗУНР. Івано-Франківськ, 1993. 53 с.
234. Баб'юк А. Герої Маківки. *Світ*. 1917. № 4. С. 65–68.
235. Баб'юк А. Сміх Нірвани. Нариси й новелі. Львів: Накл. Комісаріату УСС у Володимирі- Волинському, 1918. 39 с.
236. Бабій О. Незабутній Дмитро Паліїв. Паліїв Д. Життя і діяльність 1896–1944. Збірник праць і матеріалів / відп. ред. Купчинський О. Львів: Простір–М, 2007. 481 с.
237. Беляй А. Українські Січові Стрільці. *Червона Калина. Літературний збірник Українського Січового Війська*. Львів, 1918. С. 15–18.
238. Бемко В. Державний Секретаріят Військових Справ УГА. Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Т. 1. Вінніпег: Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 61–72.
239. Бемко В. Команда Запілля та Команда Етапу. Українська Галицька Армія : матеріали до історії. Т. 1. Вінніпег: Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 362–70.
240. Береза В. Карпатська стежа сотні Вітовського. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 127–132.

241. Березовський О. Друковані періодичні органи українських партій Наддніпрянщини 1905–1914 рр. у вітчизняній історіографії. *Сумська старовина*. 2009. № 28–29. С. 200–202.
242. Бернадський Б. Незвичайний розвідник доби Першої світової війни (до 125-річчя Дмитра Вітовського). *Воєнна історія*. 2012. № 4–6. С. 95–100.
243. Божик С. Шляхом слави 9-ої Бригади УГА. *Літопис «Червоної Калини»*. Львів, 1934. Ч. 4. С. 8–13.
244. Божик С. Шляхом слави 9-ої Бригади УГА. *Літопис «Червоної Калини»*. Львів, 1934. Ч. 5. С. 12–16.
245. Божик С. Шляхом слави 9-ої Бригади УГА. *Літопис «Червоної Калини»*. Львів, 1934. Ч. 6. С. 8–11.
246. Брайлян Н. Гірняк Никифор Йосипович. *Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / за ред. М. Романюка*. Львів, 2008. Вип. 15. С. 326–328.
247. Брошнів. URL: https://broshniv-if.at.ua/index/pro_broshniv/0-13
248. Брухаль Г. Монумент на честь діячів ЗУНР. URL: <http://www.golos.com.ua/article/60753>
249. Великочій В., Гаврилів Б. Дмитро Вітовський (1887–1919): Док. нарис. Коломия: Вік, 1997. 76 с.
250. Вислоцький І. Політичні настрої і течії серед старшин УГА. *Літопис «Червоної Калини»*. Львів, 1934. Ч. 11. С. 4–5.
251. Вислоцький І. Розвідча служба Українська Галицька Армія. Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Т. 1. Вінніпег: Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 354–359.
252. Витанович І. Західна Україна в часи першої світової війни. Українські Січові Стрільці. *Енциклопедія українознавства. Загальна частина*. Репринтне видання 1949 р. Т. 2. Київ, 1995. С. 492–494.
253. Витвицький С. Збірна станиця УСС у Львові. *Тим, що впали. Літературно-мистецький збірник*. Кн. 1. Львів, 1917. С. 139–140.

254. Витвицький С., Баран С. ЗУНР (ЗОУНР) в 1918–1923. *Енциклопедія українознавства. Загальна частина*. Репринтне видання 1949 р. Київ, 1995. Т. 2. С. 527–536.
255. Відомі львів'яни. Дмитро Вітовський. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qoVMjU9E9IQ>
256. Вовк Н. Спеціальні служби секретності Української Галицької Армії як складові системи інформаційного забезпечення війська. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Держава та армія*. Львів, 2014. № 809. С. 57–61.
257. Волковинський В. М. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2002. Ч. 4. С. 52–69.
258. Вооруженные силы Австро-Венгрии. Санкт-Петербург, 1912. 92 с. URL: <https://coollib.com/b/235467/read#t12175>.
259. Гірняк Н. Організація і духовий ріст Українських Січових Стрільців. Філадельфія: Америка, 1955. 188 с.
260. Гаврилів Б. ЗУНР у пам'ятках історії та культури. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16730/13-Gavryliv.pdf?sequence=1>
261. Гайворонський М. За рідний край. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 351–351.
262. Гайдучок С. З листків слави 4 Золочівської бригади. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1930. Ч. 4. С. 11.
263. Гайдучок С. Слідом санітарної служби 4 Золочівської бригади. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1930. Ч. 4. С. 16–18.
264. Гайдучок С. Слідом санітарної служби в 4 Золочівській бригаді. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1930. Ч. 3. С. 12–14.
265. Гай-Нижник П. Дмитро Вітовський: встановлення історичної дати та обставин загибелі. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/247doc.php>;

266. Гай-Нижник П. Доставка для уряду Директорії українських грошей з Німеччини і загибель Д. Вітовського (1919). Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць. Черкаси, 2009. С. 290–294.
267. Гай-Нижник П. ЗУНР – ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918–1919 рр.). Київ, 2018. 146 с.
268. Гай-Нижник П. Ідея Соборності й українське державотворення (1918–1919 рр.). URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2019doc-sobornist.php>
269. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). Київ: ЩеК, 2010. 304 с.
270. Галан В. Батерія смерти. Нью-Йорк: Червона калина, 1968. 239 с.
271. Гірняк Н. Дмитро Вітовський. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 262–266.
272. Гірняк Н. Кіш УСС (Його життя і роля в стрілецтві). *Історичний календар-альманах Червоної Калинина 1935 р.* Львів, 1934. С. 47–57.
273. Гірняк Н. Листопадовий зрив з перспективи. *Календар «Нового Шляху» на 1988 р.* Вінніпег, б.р. С. 45.
274. Гірняк Н. Організація і духовий зріст Українських Січових Стрільців. Філідельфія: Америка, 1955. 84 с.
275. Гірняк Н. Останній акт трагедії Української галицької Армії. Нью-Йорк : Український військово-історичний інститут у США, 1959. 114 с.
276. Гірняк Н. Перед Листопадним Зривом. *Наш Львів. Ювілейний збірник. 1252- 1952*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1953. С.142-143.
277. Гірняк Н. Організація і духовний ріст Українських Січових Стрільців. Філадельфія, 1955. 107 с.
278. Гнатевич Б. Українські Січові Стрільці. Історія Українського війська. Видання Івана Тиктора. Львів, 1936. Репринтне видання. Київ: Пам'ятки України. Ч. II. 304 с.
279. Гнатевич Б. Українські Січові Стрільці. Львів, б.р. 62 с.

280. Головатий М. Д. Вітовський у Станіславові. *Галичина*. 1990. 3 листопада. С. 3.
281. Головацький І. Дмитро Вітовський – організатор Листопадового Чину. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2005. 64 с.
282. Голубко В. Організація постачання і фінансування українських військ періоду Національної революції 1917–1920 рр. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць*. 2018–2019. Вип. 19–20. С. 339–352.
283. Горак Р. Дмитро Вітовський. *Дзвін*. 1992. № 1–2. С. 130–142.
284. Горбач О. українські Січові Стрільці(УСС). *Енциклопедія українознавства. Загальна частина*. Репринтне видання 1949 р. Т.3. Київ, 1995. С. 1175–1176.
285. Горбовий М. Встановлення української влади. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 1. С. 8.
286. Гордієнко В. Українська Галицька Армія. Львів, 1991. 112 с.
287. Гордієнко В. Українські Січові Стрільці. Львів, 1990. 48 с.
288. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків: Акта, 2011. 478 с.
289. Гуйванюк М. Р. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.). Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 254 с.
290. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України: зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. Київ: Либідь, 1993. 405 с.
291. Гушак І. Командант стрілецької стежі. *Вільне життя*. 1990. 7 квітня.
292. Давний Р. Початки Українських Січових Стрільців. *Запорожець. Календар для народу на 1921 р.* Відень, 1920. С. 60–66.
293. Давний Р. Про січових стрільців. Відень, 1921. 79 с.

294. Дацків І. ЗУНР у боротьбі за незалежність на Пиризькій мирній конференції 1919 р. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2707-6776-year-2016-issue-1-article-129/c/129-110.pdf>
295. Дацків І. Українська дипломатія доби Директорії УНР: персоналії, статус, функції. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Datskiv_Ihor/Ukrainska_dyplomatiia_doby_Dyrekatorii_UNR_personalii_status_funksii.pdf?PHPSESSID=nm0632vsn2pkb8f2edjgcln0h1
296. Дем'янюк О. Військово-політичні аспекти перебування органів влади Директорії УНР на території Волині навесні 1919 р. *Військово-науковий вісник*. 2022. Вип. 38. С. 39–53.
297. Дедик О. Бої у Львові. 1–21 листопада 1918 р. Ч. 1. Львів: Астролябія, 2018. 192 с.
298. Дедик О. Бої у Львові. 1-21 листопада 1918 року. Ч. II. Львів: «Астролябія», 2020. 202 с.
299. Дедик О. Боротьба за мости через Дністер напередодні Чортківської офензиви. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 409–418.
300. Дедик О. Війна на залізничних коліях. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1992. Ч. 6–7. С. 2–5.
301. Дедик О. Галичина у планах віденських стратегів: концепція, комунікації та фортифікації (продовження). *Цитаделя: Львівський міліарний альманах*. 2013. Ч 2 (10). С. 27–39.
302. Дедик О. Еволюція назви збройних сил ЗУНР крізь призму організації. *Українське військо в національній революції 1917–1921 рр. (до 100-річчя армії УНР)*. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 2017)*. *Збірник Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*. Львів: НАСВ ім. П. Сагайдачного, 2017 р. С. 16–18.

303. Дедик О. Нотатки до історії піхотних полків Галицької Армії. *Цитаделя: Львівський мілітарний альманах*. Львів, 2013. Ч. 1 (9). С. 37–45.
304. Дедик О. Трилогія розвідника. Нотатки до публікації рукопису Івана Лемківського «Розвідка УГА. Організація і праця Розвідчого Відділу НКГА». *Цитаделя: Львівський мілітарний альманах*. Львів, 2011. Ч. 4. С. 33–41.
305. Дедик О. Чисельність і дислокація українського гарнізону Львова 1 листопада 1918 р. *Цитаделя: Львівський мілітарний альманах*. Львів, 2017. Ч. 14. С. 22–31.
306. Дедик О. Чортківська офензива. Ч. 1. Львів: Астролябія, 2013. 232 с.
307. Дедик О. Чортківська офензива. Ч. 2. Львів: Астролябія, 2016. 192 с.
308. Дзіковський В. Лисоня. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 317–323.
309. Дзіковський В. Силюети старшин УСС. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 335–339.
310. Дмитерко-Ротич А. Листопадові міркування. *Календар Українського Народного Союзу на 1962 р.* Б. м., б. р. С. 134–136.
311. Дмитро Вітовський – Провідник Листопадового Чину. URL: <https://porokhivnytsya.com.ua/2018/11/01/dmytro-vitovskyi/>
312. Дмитро Вітовський – шлях до волі. URL: <https://w.neskorenaciacia.com.ua/video-ta-pisni/919-dmytro-vitovskyi-shliakh-do-voli.html>
313. Дмитро Вітовський: “З крові та руїни встане Велика Україна!”. URL: <https://ukrainianpeople.us/%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B7-%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D1%80%D1%83%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%B2-2/>

314. До 130-ліття від дня народження Дмитра Вітовського. URL: <https://kultart.lnu.edu.ua/news/predstavnyky-universytetu-vidznachyly-130-littya-vid-dnya-narodzhennya-dmytra-vitovskoho>

315. Долинський Д. Крик життя. Боротьба українського народу за волю і державність. Календар «Просвіти» на 1920 р. Львів, 1919. С. 190–295.

316. Долинський Д. Крик життя. Боротьба українського народу за волю і державність. Календар «Просвіти» на 1921 р. Львів, 1920. С. 153–193.

317. Дольницький М. Військова підготовка Листопадового зриву та її здійснення. *Українська Галицька Армія: матеріали до історії*. Т.1. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. С. 49–59.

318. Дольницький М. Передісторія 1 падолиста. *Український скиталець*. 1920. № 1. С. 11.

319. Дольницький М. Роля Антанти в українсько-польській війні 1918–1919 рр. *Українська Галицька Армія : матеріали до історії*. Т. 1. Вінніпег: Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 435–444.

320. Дончицький Б. Полковник Д. Вітовський. *Серед бурі*. Літературний збірник. Львів. 1919. С. 45–49.

321. Дорошенко В. Всеукраїнське значення УСС. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914-1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 38–40.

322. Дорошенко В. Українське шкільництво на Волині. *Вістник політики, літератури й життя*. 1918. № 27–28. С. 413–415.

323. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. Львів Червона Калина, 1936. 98 с.

324. Думін О. Австрійська «інтрига» і листопадовий переворот. *Літопис Червоної Калини*. 1933. № 7–8. С. 14–19.

325. Думін О. Історія легіону Українських Січових Стрільців. 1914–1918. Львів, 1936. 375 с.

326. Думін О. Легіон Українських Січових Стрільців. *Календар «Батьківщина» на 1939 р.* Львів, б. р. С. 22–31.
327. Думін О. Полк. Дм. Вітовський у спогадах. (Кілька заміток і побажань). *Літопис Червоної Калини*. 1936. № 11. С. 4-6.
328. Думін О. Початки організації Українських Січових Стрільців. *Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя*. Львів, 1934. Т. 4. Кн. 10. С. 746–753.
329. Жовківський Ю. Дещо про гарматну братію УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1939. Ч. 3. С. 2–4.
330. Жук А. Волинський записник Дмитра Вітовського. *Український Прапор*. 1927. 1 лютого. С. 3.
331. З нагоди сторіччя ЗУНР відбудеться перегляд фільму про Дмитра Вітовського. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=40599>
332. За волю України. Історичний збірник УСС / За ред. С. Ріпецького. Нью-Йорк, 1967. 244 с.
333. Заброварний Б., Бернадський Б. Штрих до портрета Д. Вітовського. «Роде наш красний...» *Волинь у долях краян і людських документах* / авт.-упоряд. Л. К. Оляндер. Луцьк, 1996. Т. 1: [Статті, документи]. С. 248–250.
334. Заброварний Б., Бернадський Б. Штрих до портрета Дм. Вітовського. «Роде наш красний...» *Волинь у долях краян і людських документах*. Т. 1. Луцьк, 1995. С. 248–250.
335. Заклинський М. Вітовський як політичний провідник стрільцтва в 1917 р. *Історичний календар-альманах Червоної калини на 1937 р.* Львів, 1936. С. 64–67.
336. Заклинський М. Дмитро Вітовський – громадський діяч, стрілецький ідеолог, вождь Листопадового зриву, секретар військових справ ЗОУНР. Нью-Йорк: Червона Калина. 1967. 128 с.
337. Заклинський М. Дмитро Вітовський і його діяльність. *Альманах Станіславівської землі*. Т. II. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто. 1985. 590 с.

338. Заклинський М. Дмитро Вітовський як секретар військових справ ЗУНР. *Вісті Комбатанта*. Тронто; Нью-Йорк, 1969. № 5. С. 7–15.
339. Заклинський М. Дмитро Вітовський. Громадський діяч, стрілецький ідеолог, вождь Листопадового зриву, секретар військових справ ЗОУНР. Нью-Йорк: вид-во «Червона калина», 1967. 209 с.
340. Заклинський М. Дмитро Вітовський: спроба життєпису і характеристики. Львів: Всесвіт, 1936. 32 с.
341. Заклинський М. Полковник Вітовський і листопадовий переворот. *Новий Час*. 1929. №122.
342. Заклинський М. «А ми тую стрілецькую славу збережемо». Спомини з визвольної війни. Ч. 1–2. Львів: Всесвіт, 1936
343. Запутович Ф. Третя Бережанська бригада (Спогади). *Історично-мемуарний збірник «Бережанська земля»*. Нью-Йорк: Комітет «Видавництва Бережани», 1970. С. 456–468.
344. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Історія / Керівник авт. кол. відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ, 2001. 512 с.
345. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: ілюстрована історія / авт., голов. ред. М. Кугутяк. Івано-Франківськ; Львів: Манускрипт, 2008. 524 с.
346. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999. 346 с.
347. Злич А. Час невинуватих сподівань: Київ і Варшава у трьох битвах за Львів (листопад 1918 р. – січень 1919 р.). *Цитаделя : львівський міліарний альманах*. Львів, 2009. № 2. С. 27–37.
348. Злука: від Фастівської угоди до Варшавського договору. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/22/153557/>
349. І.К. Сотник Д. Вітовський на Волині. *Літопис Червоної Калини*. 1932. №2. С. 7-11.

350. Історія Галицької Армії: програма збереження матеріалів. Камінець: «Стрілець», 1919. 24 с.
351. Історія січових стрільців: воєнно-історичний нарис. К.: Україна, 1992. 347 с.
352. Календар «Військова еліта Української революції 1917-1921 років». URL: <https://obolon.kyivcity.gov.ua/news/14957.html>
353. Каліщук О. Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців на Волині: археографія питання. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2000. № 3. С. 80–83.
354. Каліщук О. Українські січові стрільці про Волинь часів Першої світової війни. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2016. Чис. 16. С. 91–105.
355. Капарулін Ю. Воєнна історія: навчально-методичний посібник. Херсон: ФОП Головка О. А., 2015. 52 с.
356. Капустянський М. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році. URL: <http://exlibris.org.ua/kapustianski/index.html>
357. Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західно-українських землях. *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 17–24.
358. Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. *З історії західноукраїнських земель*. 1957. Вип. 1. С. 61–69.
359. Карпинець І. Галичина: військова історія 1914–1921 / упор. Ф. Стеблій, Б. Якимович. Львів : Панорама, 2005. 375 с.
360. Карпинець І. І Курінь 8-ої бригади УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1931. Ч. 3. С. 20–21.

361. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана»). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 6. С. 7–10.
362. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана»). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 10. С. 16–20.
363. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана»). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 11. С. 19–24.
364. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана»). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 12. С. 18–24.
365. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 2. С. 19–24.
366. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 3. С. 12–16. 219.
367. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 4. С. 18–20.
368. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 5. С. 10–13.
369. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 6. С. 18–22.

370. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 7–8. С. 30–35.

371. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 9. С. 8–11.

372. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 10. С. 16–20.

373. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 11. С. 16–19.

374. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 12. С. 13–19.

375. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1934. Ч. 3. С. 16–18.

376. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1934. Ч. 5. С. 18–21.

377. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1934. Ч. 6. С. 15–19.

378. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1934. Ч. 7–8. С. 26–30.

379. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1934. Ч. 11. С. 9–12.

380. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1935. Ч. 3. С. 21–24.

381. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1935. Ч. 4. С. 17–20.

382. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1935. Ч. 5. С. 18–21

383. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1935. Ч. 6. С. 18–21.

384. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») (продовження). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1935. Ч. 7–8. С. 34–37.

385. Качараба С. Етнографічний розвиток Галичини за умов Австрійського панування. Галичина: етнічна історія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 116–129.

386. Качкан В. Українське народознавство в іменах. У 2-х чч. Ч. 1. Київ: Либідь, 1994. 336 с.

387. Кедрин І. Бої у Львові. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1933. Ч. 2. С. 15–17.

388. Кедрин І. Дмитро Паліїв (Спроба характеристики). *Паліїв Д. Життя і діяльність 1896–1944*. Збірник праць і матеріалів / відповідальний редактор Купчинський О. Львів: Простір–М, 2007. С. 372–379.

389. Клинова О. Ковельчани побували на батьківщині Дмитра Вітовського. URL: <https://kowel.rayon.in.ua/news/43798-kovelchani-pobuvali-na-batkivshchini-dmitra-vitovskogo/>
390. Ключ О. Армійський Вишкіл УГА. *Українська Галицька Армія: матеріали до історії*. Т. 1. Вінніпег: Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 365–367.
391. Ключенко О. Генералітет УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1931. Ч. 10. С. 4–7. 246.
392. Ключенко О. Генеральна булава УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1931. Ч. 4. С. 5–10.
393. Книш З. ЗУНР: Західньо-Українська Національно-Револуційна Організація: історико-політичний нарис. Торонто : Срібна сурма, 1974. 304 с.
394. Коваль І., Арсенич П. Несіть мене, лелеченьки, мертвого додому. Сторінки біографії полковника УГА Д. Вітовського. *Галичина*. 1990. 4 вересня. С. 3–6.
395. Ковальчук М. Армія терпить понад тисячу ран. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Kovalchuk_Mykhailo/Armiia_terpyt_ponadto_vid_tysiachnykh_ran_Do_pytannia_pro_chyselnist_Ukrainskoi_halytskoi_armii_na_V.pdf
144. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння : Наукова монографія. К. : Темпора, 2006. 576 с.
396. Ковальчук М. Чисельність Армії УНР в Кам'янецьку добу Директорії (червень – листопад 1919 р.) у світлі архівних документів. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2007. № 12. С. 159–197. URL: <http://history.org.ua/JournALL/xxx/12/12.pdf>
397. Козак І. Дещо про державну жандармерію ЗОУНР (закінчення). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 5. С. 15–17.
398. Козак І. Дещо про державну жандармерію ЗОУНР. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 3. С. 3–6.

399. Козак І. Українська Галицька Армія. *Вісті комбатанта*. Торонто; Нью-Йорк, 1969. Ч. 1. С. 3–8.
400. Козицький А. Авіація УГА. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. № 6. С. 320–326.
401. Колодзінський М. Українські воєнна доктрина. Ч. 1. Торонто: Товариство колишній вояків УПА в Канаді і ЗДА, 1957. 62 с.
402. Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 288 с.
403. Коновалець М. До листопадового чину. Яка була підготовка першого листопада у Львові. *Перший Листопад 1918 року на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину* / за ред. М. Гуцуляка. Нью-Йорк: Накладом Комітету Виконавців Листопадового Чину, 1973. С. 189–203.
404. Коновалець М. До листопадового Чину. Яка була підготовка Першого Листопада у Львові. *Перший листопад 1918 року на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину*. Київ: Либідь, 1993. С. 57–65.
405. Концептуальні засади державної політики пам'яті». Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/konceptualni-zasadi-derzhavnoi-politiki-pamyati-analitichna>
406. Кость С. Нариси історії української військової преси. Львів: Світ, 1998. 355 с.
407. Котов В. Введение в изучение истории. Київ, 1982. 215 с.
408. Кравс А. За українську справу: Спомини про III корпус УГА після переходу за Збруч. Львів: Червона калина, 1937. 99 с.
409. Крезуб А. Бої за Львів і наддніпрянські січові стрільці. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1930 рік*. Львів, 1929. С. 27–33.

410. Кривокульський В. Санітарна частина УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1938. Ч. 2. С. 15–16.
411. Крип'якевич І., Гнаткевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упоряд. Б. Якимович. 4-те вид., змін. і доп. Львів Світ, 1992. 205 с.
412. Крип'якевич І. Волинські школи. *Кривавого року. Віденський ілюстрований альманах на 1917 р.* Відень, 1917. С. 211–216.
413. Крип'якевич І. Історія України. Львів: Світ, 1990. 520 с.
414. Крип'якевич І. Історія українського війська. 4-те вид., змін. і допов. / упоряд. Б. Якимович. Львів: Світ, 1992. 712 с.
415. Крип'якевич І. Нарис методики історичного дослідження. *Український історичний журнал*. 1967. № 2–4. С. 7–10.
416. Крип'якевич І. Січове військо і українські школи. *Українське слово*. 1916. № 103. С. 5–6.
417. Крип'якевич І. Українські школи на Волині. *Календар «Просвіти» на 1917*. Львів, 1917. С. 116–121.
418. Крип'якевич І. УСС у Володимирі 1916-1917. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 5. С. 18–21.
419. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939р.). Івано-Франківськ, 1993. 320 с.
420. Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р. Львів: Штука, 1931. 450 с.
421. Кузьма О. Обозництво УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1930. Ч. 7–8. С. 8–9.
422. Кузьмович К. Духове жите в Коші УСС. *Діло*. 1917. 23 квітня.
423. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ: ПШЕНД, 2013. С. 250.
424. Курилишин К. Галичина 1914–1923 років – очима «Діла». URL: <https://zbruc.eu/node/107688>

425. Курманович В. Відворот УГА за Збруч. Причинки. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1934. Ч. 5. С. 3–6.
426. Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках. Львів: Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2005. 448 с.
427. Кучабський В. Розвиток національно-державницької думки УСС. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 48–56.
428. Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. 2-ге вид., допов. Тернопіль: Джура, 2016. 628 с.
429. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни. Тернопіль: Тайп, 2003. 114 с.
430. Лазарович М. Українські січові стрільці в революційних подіях у листопаді 1918 р. в Східній Галичині. *Український історичний журнал*. 1998. № 5. С. 40–52.
431. Ласовський В. Генерал Тарнавський. Львів, 1935. 126 с.
432. Левицький К. Великий зрив (до історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі спогадів та документів). Видання третє. Тернопіль : Тернограф, 2018. 128 с.
433. Левицький К. Дипломатична діяльність ЗУНР (1918–1923). *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1938. Ч. 11. С. 3–4.
434. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. Перша часть. Львів, 1928. 285 с.
435. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. Друга часть. Львів, 1929. С. 289–496.
436. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. Третя часть. Львів, 1930. С. 497–776.
437. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. Львів: Накладом власним, 1926. 737 с.

438. Левицький К. Розпад Австрії і українська справа. *Воля*. Відень, 1920. Т. 3. Ч. 2. С. 57–58.
439. Левицький О. Галицька Армія на Великій Україні: (Спомини з часу від липня до грудня 1919). Відень, 1921. 194 с.
440. Левицький О. Пропаганда й преса. *Українська Галицька Армія: Матеріалю до історії*. Т. 2. Вінніпег: Вид. Д. Микитюк, 1960. С. 325–334.
441. Легіон – Хроніка Української Галицької Армії 1918 – 1919. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ysGCsSxV14o>
442. Лемківський І. Летунство УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1938. Ч. 11. С. 7–10.
443. Лемківський І. Летунство УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1938. Ч. 12. С. 15–17.
444. Лемківський І. Розвідка УГА. Організація і праця Розвідного Відділу Н.К.У.Г.А. *Цитаделя: Львівський мілітарний альманах*. Львів, 2011. Ч. 4. С. 23–32.
445. Лепкий Л. В річницю смерти полк. Дмитра Вітовського. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1930. Ч. 7–8. С. 3–4.
446. Легар А. Про мілітарне положення у Східній Галичині дня 10-го січня 1919 р. *Українська Галицька Армія: Матеріалю до історії*. Т. 2. Вінніпег: Вид. Д. Микитюк, 1960. С. 111–119.
447. Липовецький С. 100 років тому українці взяли владу у столиці Східної Галичини, проте не змогли її втримати. URL: https://zn.ua/ukr/HISTORY/lvivskiy-listopad-293587_.html
448. Лисак С. На ріднім фронті: Спогади й нариси. Прага : Українська родина, 1939. 29 с.
449. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2-х т. К.: Основи, 1994. Т. 1. 554 с.
450. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2-х т. К.: Основи, 1994. Т. 2. 573 с.

451. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою. Мюнхен: Сучасність, 1973. 444 с.
452. Литвин М. Науменко К. Дмитро Вітовський. *Західно-українська народна республіка. 1918-1923. Уряди. Постаті* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Ярослав Ісаєвич; упоряд.: Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. Львів. 2009. С. 104–119.
453. Литвин М. Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917–1921 рр. Харків: Фоліо, 2015. 379 с.
454. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Ін-т Схід.-Центр. Європи, 1998. 469 с.
455. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. 2-ге вид. Львів: Каменяр, 1991. 200 с.
456. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Опір, 1995. 287 с.
457. Литвин М., Науменко К. Українські Січові Стрільці. К.: Знання, 1992. 48 с.
458. Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. Відень, 1922. 228 с.
459. Лосєв О. Національне представництво у збройних силах Австро-Угорщини станом на липень 1914 року. *Цитаделя: львівський міліарний альманах*. Львів, 2016. № 13. С. 21–49.
460. Лосєв О. Номерні гудзики на військовій уніформі сухопутних військ імені Габсбургів з середини ХІХ століття до середини 1914 року. *Цитаделя: львівський міліарний альманах*. Львів, 2017. № 14 С. 67–80.
461. Лосєв О. Офіцери-українці в австро-угорській армії напередодні та в роки Першої світової війни. *Воєнно-історичний вісник Національного університету оборони України*. Київ, 2017. № 3(25). С. 5–9.
462. Лосєв О. Підготовка офіцерів резерву у збройних силах Австро-Угорщини напередодні та в роки Першої світової війни. URL:

<http://ah.milua.org/preparation-of-reserve-officers-in-the-armed-forces-of-austriahungary-before-and-during-world-war-i>

463. Лосєв О. Система підготовки офіцерських кадрів Сухопутних військ у збройних силах Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни. *Військово-науковий вісник Національної академії сухопутних військ*. 2018. Вип. 29. С. 154–169.

464. Лосєв О. Служба Мирона Тарнавського в австро-угорській армії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. № 3 (121). С. 17–21.

465. Лосєв О. Українці у складі австро-угорської армії напередодні Першої світової війни. *Воєнно-історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України*. Київ : ЦП «Компринт», 2017. № 2(24). С. 8–14. 183. Мазєпа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 Том 1. Мюнхен : «Прометей» 1950. 210 с.

466. Лулу Л. Улюблена пісня полковника Дмитра Вітовського. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1927 р.* Львів; Київ, 1926. С. 81–85.

467. Львів'яни вшанували пам'ять Дмитра Вітовського. URL: <https://zbruc.eu/node/72834>

468. Макарчук С. Українська Республіка галичан: Нариси про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 190 с.

469. Марак В. Коротка історія 9 гарматного полку УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1932. Ч. 1. С. 17–21.

470. Марченко Я. Вовчухівська операція УГА – генеральна битва за Львів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Marchenko_Yaroslav/Vovchukhivska_operatsiia_UH_A__heneralna_bytva_za_Lviv.pdf

471. Марченко Я., Трембецький А. «Не кабінетний вчений»: наукова та громадсько-політична діяльність Івана Крип'якевича в період радянської окупації західноукраїнських земель (1939–1941). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2022. Вип. 36. С. 149-159.
472. Матейко Р., Мельничук Б. *Воєнними дорогами синів Галичини*. УСС на Тернопільщині. Тернопіль, 1991. 70 с.
473. Матчак М. *Воїн-учитель. За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 260–261.
474. Матчак М. Початки Січових Стрільців. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1937 р.* Львів, 1936. С. 72–75.
475. М-вич Д. Листопадові помилки 1918 р. *Дзвони*. 1936. № 11. С. 431–434.
476. Мельник І. Дві листопадові революції у Львові – 1848 і 1918. URL: <https://zbruc.eu/node/14875>
477. Мигович П. При VII-ій Бригаді УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 5. С. 5–9.
478. Мигович П. При VII-ій Бригаді УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 6. С. 6–10.
479. Мигович П. При VII-ій Бригаді УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 7–8. С. 3–7.
480. Мигович П. При VII-ій Бригаді УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 9. С. 4–6.
481. Мигович П. При VII-ій Бригаді УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 10. С. 17–19.
482. Мигович П. При VII-ій Бригаді УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 11. С. 4–6.
483. Микитюк Д. *Організаційна структура Української Галицької Армії. Українська Галицька Армія: матеріали до історії*. Т. 1. Вінніпег: Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 73–84.

484. Мірчук П. Перший листопад. Торонто: Ліга Визволення України, 1958. 59 с.
485. Монолатій І. До питання про характер (не) революційного руху на Східній Галичині в 1918 р. *Український історичний журнал*. 2019. № 3. С. 133 – 154.
486. Монолатій І. Етнопериферійність. Участь суб'єктів західноукраїнської політичної сфери в міжетнічній взаємодії, міждержавних конфліктах і культури пам'яті. Дрогобич: Посвіт, 2022. 576 с.
487. Монолатій І. Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918. Київ: Темпора, 2008. 305 с.
488. Муха Д. З історії української самостійницької ідеї: Ю. Бачинський і М. Міхновський. *Український історичний збірник*. 2004. № 7. С. 260–262.
489. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХ ст. Рим: Вид-во «Український письменник», 1993. 413 с.
490. Назарук О. Військо й політика. Кремінець, 1919. 16 с.
491. Назарук О. Над Золотою Липою. В таборах Українських Січових Стрільців. Б.м, Накл. УСВ, 1917. 104 с.
492. Назарук О. Слідами українських Січових Стрільців, Львів, 1916. 156 с.
493. Німчук І. Українська військова організація у Відні в днях перевороту. Відень: «Український прапор», 1922. 16 с.
494. Олесевиц Т. Українське шкільництво на північно-західних землях. *Нова Україна*. 1923. № 6. С. 133–137.
495. Олійник П. Листопадовий Зрив. Прага: Пробоєм, 1941. 24 с.
496. Онишкевич Р. Перелітні птахи. Як відбувається повернення праху видатних українців. URL: <https://forpost.lviv.ua/txt/suspilstvo/770-perelitni-ptakhy-yak-vidbuvaietsia-povernennia-prakhu-vydatnykh-ukraintsiv>

497. Осередчук М. Громадський простір Львова на зламі XIX–XX століть. *Гуманітарний журнал*. 2013. № 3. С. 116–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2013_3_13
498. Островерха М. Гроза калини – в Українських Січових Стрільців. Нью-Йорк, 1962. 142 с.
499. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки. Львів, 1922. 189 с.
500. Павлишин О. Військова канцелярія диктатора. ЗахідноУкраїнська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1.: А.-Ж. ІваноФранківськ: Манускрипт-Львів, 2018. С. 264–265.
501. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940): ілюстр. біогр. нарис. Львів: Манускрипт, 2013. 400 с.
502. Панейко В. Зєдинені держави Східної Європи. Галичина й Україна супроти Польщі й Росії. Відень, 1922. 82 с.
503. Панькевич О. Генерал Мирон Тарнавський. Львів, 2005. 31 с.
504. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів, 2000. 346 с.
505. Пивоваров С. 104 роки тому дві українські республіки об'єднались в одну державу, але її зруйнували суперечки та війна. Як УНР і ЗУНР здобули та втратили соборність (архівний матеріал). URL: <https://babel.ua/texts/24657-sto-rokiv-tomu-dvi-ukrajinski-respubliki-ob-yednalis-ale-derzhavu-zruynuvali-superechki-ta-viyskovi-zagrozi-yak-unr-i-zunr-zdobuli-i-vtratili-sobornist>
506. Піняжко Т. Пластовий проєкт «Врятуй могилу героя». URL: <https://svoboda-news.com/>
507. План виставкової діяльності Державної архівної служби України та державних архівів на 2019 рік. URL: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1321_2.pdf

508. Пласконь Є. Пісні, гармати та вогонь: як у Львові відзначили річницю проголошення ЗУНР. URL: <https://www.032.ua/news/1846750/pisni-garmati-ta-vogon-ak-u-lvovi-vidznacili-ricnicu-progolosenna-zunr-video>

509. Полєк В. Біографічний словник Прикарпаття. Новий час. Івано-Франківськ. 1993–1994. Зошит 5.

510. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

511. Попик С. Таємниця Брест-Литовська: до питання про австро-український протокол 1918 р. *Питання історії нового та новітнього часу*. Чернівці, 1994. Вип. 3. Ч. 2. С. 136–139.

512. Про Дмитра Вітовського у програмі «Велич особистости. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NBnnG17f108>

513. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк: Червона Калина, 1956. 396 с.

514. Реєнт О. Методологія та методика історичних досліджень. *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 3–11.

515. Різник Л. Великий Здвиґ. *Дзвін*. 1994. №6. С. 123-128.

516. Ріпецький С. Листопад 1918 року. Листопадовий Зрив, Українські Січові Стрільці, полковник Дмитро Вітовський – в кривому дзеркалі споминів Лонгіна Цегельського. Нью-Йорк, Детройт: Братство УСС, 1961. 48 с.

517. Ріпецький С. Початок нової доби. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 21–27.

518. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк: Червона Калина, 1956. 360 с.

519. Російсько-український словник військової термінології / упоряд. С. та Я. Якубські. Харків, 1928 . 216 с.

520. Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. Київ: Альтернатива, 1999. 320 с.

521. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Львів: Світ, 1994. 416 с.
522. Рутар В. Інтендатура Галицької Армії (1918–1919 рр.). *Військово-науковий вісник*. Вип. 15. 2011. URL: <http://www.stattionline.org.ua/vornka/38.html>
523. Савкевич П. Події на Замарстинові дня 21.XI.1918 р. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1936. Ч. 9. С. 2–3.
524. Самсонов А. Императорская и королевская армия Австро-Венгрии в преддверии Первой мировой войны. URL: <https://topwar.ru/73439-imperatorskaya-i-korolevskaya-armiya-avstro-vengrii-v-preddverii-pervoymirovoy-voynu.html>
525. Санцевич А. Методика исторического исследования. Київ, 1990. 136 с.
526. Свєрсьюк Є. Плекання національної пам'яті. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2013/11/19/139723/>
527. Секретар М. Польова пошта УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1930. Ч. 9. С. 4–8.
528. Село Медуха. URL: <https://dubovecka-gromada.gov.ua/selo-meduha-17-22-51-30-03-2021/>
529. Скокова, Л. Г. Біографічний метод в соціології : історія і специфіка застосування: автореф. дис. ... канд. соціол. наук. К., 1999. 20 с.
530. Слободич О. Історія Галичини в роках 1918–1919. Нарис історії української революції 1917–1920 рр. III ч. Львів: Самоосвіта, 1935. 40 с.
531. Соляр І., Баган А., Трембецький А. Західна Білорусь в українському суспільно-політичному дискурсі 1920-30-х рр. *Білорусько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення. Кол. монографія*. Львів, 2021. С. 152-165.
532. Сохацький Н. Перед зривом. Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934 р. Львів, 1933. С. 63–64.

533. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державності в Галичині. Полк. Дмитро Вітовський. *Історичні постаті Галичини XIX – XX ст.* Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Бібліотека українознавства, 1961. С. 221–229.
534. Сохоцький І. Військова канцелярія диктатора. *Українська Галицька Армія: матеріали до історії.* Том. 1. Вінніпег : Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 136–139.
535. Сохоцький І. Полк. Дмитро Вітовський. Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. 285 с.
536. Станімір О. Моя участь у Визвольних змаганнях 1917–1920. Торонто, 1966. 192 с.
537. Старосольський В. Стрілецьким шляхом. *За волю України: Історичний збірник УСС. 1914– 1964.* Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. С. 31–33.
538. Стахів М. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу. Скрентон, 1958. Т. 1. 232 с.
539. Стахів М. Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Т. I. Скрептон, 1958. 208 с.
540. Стахів М. Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Т. II. Скрептон, 1958. 224 с.
541. Стахів М. Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Т. III. Скрептон, 1959. 200 с.
542. Стахів М. Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Т. IV. Скрептон, 1960. 192 с.
543. Стахів М. Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Т. V. Скрептон, 1960. 192 с.
544. Стахів М. Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Т. VI. Кн. 1. Скрептон, 1961. 220 с.

545. Стахів М. Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Т. VII. Кн. 2. Скрептон, 1961. 204 с.
546. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 1. Пенсільванія: Видавництво Української науково-історичної літератури, 1962. 272 с.
547. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 2. Пенсільванія: Видавництво Української науково-історичної літератури, 1962. 249 с.
548. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 3. Пенсільванія: Видавництво Української науково-історичної літератури, 1963. 277 с.
549. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 4. Пенсільванія: Видавництво Української науково-історичної літератури, 1963. 350 с.
550. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 5. Пенсільванія: Видавництво Української науково-історичної літератури, 1963. 249 с.
551. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 6. Пенсільванія: Видавництво Української науково-історичної літератури, 1963. 247 с.
552. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 7. Пенсільванія: Видавництво Української науково-історичної літератури, 1963. 433 с.
553. Стефанів З. Історія українського війська. *Київська старовина*. 1993. № 2. С. 81–83.
554. Стефанів З. Історія українського війська. *Київська старовина*. 1992. № 5. С. 69–83.
555. Стефанів З. Історія українського війська. *Київська старовина*. 1992. № 6. С. 97–103.
556. Стефанів З. Історія українського війська. *Київська старовина*. 1993. № 2. С. 81–99.
557. Стецишин О. Ландскнехти Галицької армії. Львів: Часопис, 2012. 480 с.

558. Сьогодні 102 Прикарпатська бригада ТРО відзначає п'яту річницю з часу створення. URL: <https://pravda.if.ua/sogodni1-102-prykarpatska-brygada-tro-vidznachaye-pjaty-richnyczyu-z-chasu-stvorennya/>

559. Темницький В. Українські Січові Стрільці (Думки й уваги з приводу українського мілітарного руху). Відень: СВУ, 1915. 40 с.

560. Темницький В. Українські Січові Стрільці. *Пам'яткова книжка і Календарець на 1917 р.* Відень, 1917. С. 178–203.

561. Терещук Г. Міністра уряду ЗУНР Дмитра Вітовського вшанували у його рідному селі Медуха. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28842796.html>

562. Тимченко Р. Державне будівництво та політико-економічні перетворення ЗУНР (листопад 1918 – червень 1919 рр.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. Київ: Інститут історії України, 2011. Вип. 6. С. 111–144.

563. Тимченко Р. Українські дипломати на Паризькій мирній конференції. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/101475/14-Тимченко.pdf>

564. Тищик Б., Вівчаренко О. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Коломия, 1993. 118 с.

565. Ткачук П. Командні кадри Сухопутних військ Галицької Армії 1918–1919 рр. *Військово-науковий вісник Академії сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного*. Львів, 2008. Вип. 10. С. 187–200.

566. Трембецький А. В. Військова діяльність Дмитра Вітовського під час воєнної кампанії 1914 р. Першої світової війни. *Науково-практична онлайн-конференція «Московсько-українське мілітарне і світоглядне протистояння: Історія та сучасні виклики»*. Кам'янець- Подільський: «НРЗВО» Кам'янець-Подільський інститут, 2022. С. 61–63.

567. Трембецький А. В. Військово-просвітницька діяльність Дмитра Вітовського на Волині (1916–1917). *The 1 st International scientific and practical*

conference — *Achievements and prospects of modern scientific research* (December 6-8, 2020) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2020. P. 467-473.

568. Трембецький А. Військово-просвітницька діяльність Дмитра Вітовського на Волині (1916-1917). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2020. № 67. S. 33-37.

569. Трембецький А. Дмитро Вітовський в національній пам'яті українців. *Slovak international scientific journal*. 2023. № 71. С.14-18.

570. Трембецький А. Дмитро Вітовський в українському історіографічному дискурсі 1920-30-х рр. *Новітня доба*. 2022. Вип. 10. С. 275-286.

571. Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/43385e89-b85f-41fa-b0d1-b1cb32a0e9d8/content>

572. Трильовський К. Мої перші дні у ЗУНР. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1936. Ч. 11. С. 18–19.

573. Тютюнник Ю. Записки генерал-хорунжого. Київ : Книга Роду, 2008. 312 с.

574. У Брошнів-Осадській ОТГ вшанували одного із засновників ЗУНР Дмитра Вітовського та поблагословили зародження пластового руху. URL: <https://broshniv.info/u-broshniv-osadskiy-otg-vshanuvali-odnogo-iz-zasnovnikov-zunr-dmitra-vitovskogo-ta-poblagoslovili-zarodzhennya-plastovogo-ruhu/>

575. У Львові відзначили річницю створення ЗУНР. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3127801-u-lvovi-vidznacili-ricnicu-stvorennja-zunr.html>

576. Угрин-Безгрішний М. Кіш Українських Січових Стрільців. Історичний нарис. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 1. С.5-7.

577. Угрин-Безгрішний М. Нарис історії Українських Січових стрільців. Ч. 1. Рогатин-Львів-Київ: Журавлі, 1923. 128 с.

578. Угрин-Безгрішний М. Отаман УСС Михайло Галущинський. *Літопис Червоної Калини*. 1931. №11. С. 5-7.
579. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. Вінніпег, 1954. 176 с.
580. Українські Січові Стрільці, 1914–1920 / за ред. Б. Гнаткевича та ін. Репринтне відтворення з вид. 1935 р. Львів: Слово, 1991. 153 с.
581. Українська біографіка: досвід, сучасні здобутки, перспективи розвитку. Сьомі Біографічні читання, присвячені 60-річчю від дня народження засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003). URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>
582. Українська Галицька Армія. Начальна Команда. Денник. НьюЙорк: Червона Калина, 1974. 325 с.
583. Феденко П. Український рух у 20 столітті. Лондон: Наше слово, 1959. 118 с.
584. Фенців І. Українська артилерія у Львові 1–21.X.1918. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1929. Ч. 1. С. 3–6.
585. Франко П. Летунський відділ УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 10. С. 3–5.
586. Франко П. Летунський відділ УГА. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 11. С. 9–12.
587. Харук А. Авіація Галицької армії в українсько-польській війні. *Воєнна історія Галичини та Закарпаття : збірник наукових праць*. Львів, 2010. С. 251–256.
588. Хахула Л. Збройно-політичне протистояння за Львів восени 1918 року в історичній та суспільній думці Польщі (останнє десятиліття ХХ – поч. ХХІ ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 694–703.

589. Ходак І. Дмитро Вітовський – провідник Листопадового Чину. *Літопис Червоної Калини*. 1991. Ч. 2. С. 45–48.
590. Хома А. Фрагмент наступу на Чортків. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1937. Ч. 12. С. 2–3.
591. Хома І. Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919 роки). Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2016. 240 с.
592. Хробак М. Обозництво. *Українська Галицька Армія: матеріали до історії*. Т. 1. Вінніпег: Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 268–270.
593. Чепига І. Станиславів – столиця ЗОУНР і УНР. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1935. Ч. 10. С. 8–10.
594. Черкаська Г. Буде армія – буде державність! URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/2189
595. Чишко, В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії сучасності України. Київ: БМТ, 1996. 202 с.
596. Чмир М., Пінак Є., Музичук С. Галицька Армія 1918–1920. Рівне : Видавець Олег Зень, 2008. 80 с.
597. Шанковський Л. Де були українські полки австрійської армії при кінці світової війни? *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1939. Ч. 7. С. 19–23.
598. Шанковський Л. Де були українські полки австрійської армії прикінці світової війни? *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1939. Ч. 6. С. 14–17.
599. Шанковський Л. До останнього віддиху. *Паліїв Д. Життя і діяльність 1896–1944*. Збірник праць і матеріалів / відп. ред. Купчинський О. Львів: Простір–М, 2007. С. 380–426.
600. Шанковський Л. Організація УГА в світлі наказів НКГА з червня – липня 1919 р. *Українська Галицька Армія: Матеріала до історії*. Т. 2. Вінніпег: Вид. Д. Микитюк, 1960. С. 269–289.
601. Шанковський Л. Остання війна Австро-Угорської монархії. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1939. Ч. 5. С. 14–16.

602. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Вінніпег: Воєнно-історична студія, 1974. 396 с.
603. Шанковський. Українські збройні сили в перспективі нації. *Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник / ред. колегія Михайло Острроверха та інші.* Нью Йорк – Лондон – Париж – Сидней – Торонто : НТШ, Український архів, 1972. Т. XXVII. С. 811–815.
604. Шологон Л. Програми політичних партій як джерело з історії українського національно-культурного руху Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія.* Івано-Франківськ, 2011. Вип. 20. С. 167–174.
605. Шурхало Д. 100 років тому: останні дні Австро-Угорської монархії та народження ЗУНР. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/istorychna-svoboda-avstro-uhorshchyna-zunr/29566051.html>
606. Шухевич С. Полковник УГА Альфред Шаманек. В десяти роковини смерті. *Літопис «Червоної калини».* Львів, 1930. Ч. VI. С. 3–5.
607. Шухевич С. Видиш, брате мій (8 місяців серед УСС-ів). Львів: Червона Калина, 1930.
608. Щуровський В. Польова пошта. *Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Том. I.* Вінніпег : Видавництво Д. Микитюка, 1958. С. 293–296.
609. Яворівський Є. Чортківська офензива і відворот за Збруч в освітленні Начальної Команди. *Літопис «Червоної калини».* 1935. Ч. 12. С. 4–8.
610. Якимович Б. «Гей, “Січ” іде, красен мак цвіте!»: (До 100-річчя заснування галицьких “Січей”). *Військово-історичний альманах.* 2000. Ч. 1. С. 10–13.
611. Якимович Б. Збройні сили України. Нарис історії. Львів: Просвіта, 1996. 360 с.
612. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918–1923 роках. Філадельфія, 1956. 183 с.

613. Austria-Hungary's last war, 1914–1918. Vol. 1. 1930. / Translated by Stan Hanna. Publisher of Military Science Releases Vienna. URL: <http://www.comroestudios.com/StanHanna/>

614. Baginski H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914–1920. Warszawa, 1921. URL: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=129879&showContent=true> 390. Broucek P., Peball K., Geschichte der österreichischer Militär Historiographie. Wien, 2000. 362 p.

615. Bailly R. Miasto walczy o wolność. Oborona Lwowa w latach 1918–1919 / Przekład z języka angielskiego Waldemar Gross. Lublin, Norbertinum. 389 s.

616. Bardorf S. Soldat im alten Österreich. Erinnerungen an mein Leben. Jena, 1938. 200 s.

617. Dictionary of Military and Associated Terms. URL: https://www.cia.gov/library/abbottabadcompound/B9/B9875E9C2553D81D1D6E0523563F8D72_DoD_Dictionary_of_Military_Terms.pdf 392. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe von T. Hornykiewicz. Band IV. Philadelphia, 1969. 421 p.

618. Galuba R. «Niech nas rozsądzi miecz i krew...». Konflikt polskoukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919. Poznań, 2004. 336 s.

619. Gunther E. Rothenberg. The Army of Francis Joseph. West Lafayette : Indiana : Purdue University Press, 1988 282 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Zk_NjPQuNXyC&pg=PA225&lpg=PA225&dq=rothenberg+g.+the+army+of+francis+joseph+online&source=bl&ots=DEnqreGk8T&sig=Z2qp8hXB4gPkUncP__SitSqqF4c&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwiWwoStir_cAhWMh6YKHZrOC7sQ6AEwA3oECAQQAQ#v=onepage&q&f=false

266. Hupert W. Zajęcie Malopolski Wschodniej I Wolynia w roku 1919, Lwow;Warszawa 1928. 107 s.

620. Hupert W. Podstawowe pojęcia historii wojennej. Warszawa, 1921. 10 s.

621. Hupert W. Walka o Lwów (od listopada 1918 do 1 maja 1919 roku), Warszawa, 1933. 262 s.
622. Karreth J., Tir J. International institutions and civil war prevention. *Journal of Politics*. Vol. 75. № 1. P. 96–109. URL: <http://www.jkarreth.net/files/karreth.tir.2013.pdf> 399. Klimecki M. Lwów 1918–1919. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona, 1998. 212 s.
623. Klimecki M. Czortków 1919. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona, 2000. 216 s.
624. Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Warszawa, 2000. 291 s.
625. Kmiecik T. Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego w latach 1918–1939. Słupsk: Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku, 2005. 323 s. 303. Krotofil M. Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 385–388.
626. Konieczny Z. Walki polsko-ukraińskie w Przemyślu i okolicy. Listopad – grudzien 1918. Przemyśl : Tow. Przejściół Nauk w Przemyślu, 1993. 120 s.
627. Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Kraków: Znak, 1990. 321 s.
628. Kozłowski M. Zapomniana wojna : walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Bydgoszcz, 1999. 370 s.
629. Kozubel M. B. Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1920. Oświęcim: Napoleon V, 2015. 404 s.
630. Krotofil M. Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Західно-українська народна республіка: До 90-річчя утворення / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 385–388.

631. Krotofil M. *Ukraińska Armia Halicka, 1918–1920 : organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszłek, 2003. 225 s.

632. *Kwartalnik Bellona*. URL: <https://sgwp.wp.mil.pl/plik/File/dodatekspecjalny.pdf> 310. Listy Józefa Piłsudskiego. *Niepodległość*. Czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski. Tom 7. Londyn ; Nowy Jork, 1962. 299 s.

633. Losiev A. *The system of training officers in reserve in austrohungarian army before and during World war I. The scientific heritage*. Budapest, 2018. № 21. P. 29–32.

634. Mick C. *Lemberg, Lwów, L'viv 1914–1947. Violence and Ethnicity in a Contrsted City*. West Lafayette: Purdue University Press, 2015. 480 p.

635. *Obrona Lwowa: 1–22 listopada 1918. T. 3: Organizacja listopadowej obrony Lwowa, ewidencja uczestników walk, lista strat*. Lwów: nakł. Towarzystwa, 1939. 444 s.

636. Perez C. *Politics and the Soldier: On the Limits of Nation-building as a Political and Military Objective*. URL: [https://sites01.lsu.edu/faculty/voegelin/wpcontent/uploads/sites/80/2015/09/Celestino Perez.pdf?fbclid=IwAR2ZOE1ndNHevxtVMdSAyPXxdpOnp93p1uhqlDXvnFLlR_vIksUFbB2-4WA](https://sites01.lsu.edu/faculty/voegelin/wpcontent/uploads/sites/80/2015/09/Celestino-Perez.pdf?fbclid=IwAR2ZOE1ndNHevxtVMdSAyPXxdpOnp93p1uhqlDXvnFLlR_vIksUFbB2-4WA)

637. Roja B. *Legandy i fakty*. Warszawa: nakł. Księgarni F. Hoesicka 1931. 372 s. 317. Rozwadowski A. *Generał Rozwadowski*. Kraków, 1929. 223 s.

638. Skibinski P. *Polska 1918. Polityka i życie codzienne*. Warszawa: Muza, 2018. 544 s.

639. Skibiński P. *Polsko-ukraińskie walki o Lwów 1918–1919*. *Biuletyn IPN*. Nr. 1–2. 2019. S. 9–21.

640. Skrukwa G. *Formacje wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej» 1914–1921*. Torun, 2008. 717 s.

641. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego / red. Wojciech Łepkowski; Akad. Obrony Narodowej. Wyd. Strategiczno-Obronny. Warszawa : Akad. Obrony Narodowej, 2002. URL: <https://mkuliczkowski.pl/static/pdf/slownik.pdf>
642. Sopotnicki J. Kampania polsko-ukraińska: Doświadczenia operacyjne i bojowe. Lwów, 1921. 139 s.
643. Stachiw M., Sztendera J. Western Ukraine at the turning point of Europe's history 1918–1923. Vol. II. New York, 1971. 324 p.
644. Sullivan P. L. Who Wins? Predicting Strategic Success and Failure in Armed Conflict. Oxford: Oxford University Press, 2012. 177 p.
645. Wandruszka A. Urbanitsch P. Der bewaffnete Macht. Wien, 1987. 976 s.
646. 100-річчя з дня смерті політичного та військового діяча Дмитра Вітовського. URL: <https://broshniv.info/100-richchya-z-dnya-smerti-politichnogo-ta-viyskovogo-diyacha-dmitra-vitovskogo/>
647. Син Д. Вітовського. URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/4542.

ДОДАТКИ

Додаток А

Наукові праці Трембецького А. В.

Статті, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Трембецький А. Військово-просвітницька діяльність Дмитра Вітовського на Волині (1916-1917). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2020. № 67. S. 33-37.

2. Марченко Я., Трембецький А. «Не кабінетний вчений»: наукова та громадсько-політична діяльність Івана Крип'якевича в період радянської окупації західноукраїнських земель (1939–1941). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2022. Вип. 36. С. 149-159.

3. Трембецький А. Дмитро Вітовський в українському історіографічному дискурсі 1920-30-х рр. *Новітня доба*. 2022. Вип. 10. С. 275-286.

4. Трембецький А. Дмитро Вітовський в національній пам'яті українців. *Slovak international scientific journal*. 2023. № 71. С.14-18.

Статті апробаційного характеру

5. Трембецький А. В. Військово-просвітницька діяльність Дмитра Вітовського на Волині (1916–1917). *The 1 st International scientific and practical conference —Achievements and prospects of modern scientific research* (December 6-8, 2020) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2020. P. 467-473.

6. Трембецький А. В. Військова діяльність Дмитра Вітовського під час воєнної кампанії 1914 р. Першої світової війни. *Науково-практична онлайн-конференція «Московсько-українське мілітарне і світоглядне протистояння: Історія та сучасні виклики»*. Кам'янець- Подільський: «НРЗВО» Кам'янець-Подільський інститут, 2022. С. 61-63.

7. Трембецький А. Праця Дмитра Вітовського на чолі Державного Секретаріату військових справ ЗУНР. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-*

практичної конференції (Київ, 23 листопада 2022 р.). Київ: НУОУ, 2023. С. 229–230.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження

8. Соляр І., Баган А., Трембецький А. Західна Білорусь в українському суспільно-політичному дискурсі 1920-30-х рр. *Білорусько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення. Кол. монографія.* Львів, 2021. С. 152-165.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного з навчальної роботи, кандидат військових наук, доцент

полковник
11 червня 2023 р.

О. Красюк

АКТ

впровадження матеріалів дисертації ТРЕМБЕЦЬКОГО Андрія Васильовича «Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського» в навчальний процес

Комісія в складі: голови комісії – завідувача кафедри гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення, доктора наук з державного управління, професора Каляєва А.О.; членів комісії – професора кафедри гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення, доктора історичних наук Харука А.І.; професора кафедри гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення, доктора історичних наук Соляра І.Я. перевірила ступінь впровадження матеріалів дисертації ТРЕМБЕЦЬКОГО Андрія Васильовича «Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського» в навчальний процес кафедри гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення.

Комісія з'ясувала, що матеріали дисертації ТРЕМБЕЦЬКОГО Андрія Васильовича «Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського» використовуються при підготовці та проведенні навчальних занять з наступних навчальних дисциплін кафедри:

«Воєнно-політична історія України»: Тема 5, заняття 1, 2, 7;

«Історична біографістика»: Тема 2, заняття 5;

«Воєнно-політичні аспекти Української національної революції 1917-1921рр.»:

Тема 1, заняття 1; тема 2, заняття 4, 6; тема 3, заняття 1.

ЗАПРОПОНОВАНО: матеріали дисертації ТРЕМБЕЦЬКОГО Андрія Васильовича «Військово-політична діяльність Дмитра Вітовського» вважати такими, що впроваджено в навчальний процес кафедри гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного

.Голова комісії: працівник ЗСУ

Каляєв А.О.

Члени комісії: працівник ЗСУ

Харук А. І.

працівник ЗСУ

Соляр І.Я.